

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DEKİ MÜLTECİ ERGENLERİN PSİKO-SOSYAL
SORUNLARLA BAŞA ÇIKMALARINDA DİNİ ve MANEVİ ETKENLERİN
ROLÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nur Pamuk KURU

DANIŞMAN: Dr. Öğr. Üyesi Fatma BAYNAL

**YALOVA
TEMMUZ 2022**

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ DALI

TÜRKİYE'DEKİ MÜLTECİ ERGENLERİN PSİKO-SOSYAL SORUNLARLA
BAŞA ÇIKMALARINDA DİNİ ve MANEVİ ETKENLERİN ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nur Pamuk KURU
197215001

DANIŞMAN: Dr. Öğr. Üyesi Fatma BAYNAL

YALOVA
TEMMUZ 2022

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez/Proje Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım “Türkiye’deki Mülteci Ergenlerin Psiko-Sosyal Sorunlarla Başa Çıkma Yollarında Dini ve Manevi Etkenlerin Rolü” adlı tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Nur Pamuk KURU

ÖNSÖZ

Suriye’de 2011 yılında ortaya çıkan iç karışıklık ve savaş sonrası milyonlarca Suriyeli göçmen Türkiye’ye sığınmıştır. Bu durumun etkileri ülkemizde hukuktan tıbbı, psikolojiden, sosyolojiye birçok alanda irdelenmektedir. Bu anlamda din psikolojisi de konuyu ele alan disiplinler arasında yer almaktadır.

Söz konusu savaşlar olduğunda maddi ve manevî kayıplar yaşanmakta; savaş mağduru siviller can güvenliğinden yoksun olmakla birlikte kaçırılma, hapsedilme, işkence ve öldürölme gibi tehlikelerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Suriye’de devam eden iç savaş arkasında yüzbinlerce ölü, ağır yaralı, evsiz, vatansız, anne- babasız çocuklar ve milyonlarca göçmen bırakmaktadır. Maddi gereksinimlerin yanı sıra mültecilerin bu süreçte manevî desteğe de ihtiyacı olabilmektedir. Bu tezde zorlu şartlardaki mülteci bireylere manevî anlamda ne gibi destek sunulduğu, bu zorlu şartlarla başa çıkmada din ve manevî hayatın rolü özellikle ergenlik dönemindeki bireylerde araştırılmıştır.

Bu çalışmanın tamamlanmasında bana destek olan birçok kişi olmuştur. Öncelikle yüksek lisans eğitimim boyunca ve bu araştırmada benden yardımlarını esirgemeyen, akademik anlamda bana her zaman destek olan ve çalışmanın olgunlaşmasında doğru yolu gösteren sayın danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Fatma BAYNAL’a en samimi şükranlarımı sunarım. Çalışmamın değişik aşamalarında bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim saygıdeğer Prof. Dr. Mehmet Tahir YAREN’e, Prof. Dr. Ali AYTEN’e ve Dr. Öğr. Üyesi Emine TAŞÇI YILDIRIM ile değerli katkılarını sunan Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ŞENTEPE LOKMANOĞLU’na teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu süreçte bana yardımcı olan manevî desteğini hep yanımda hissettiğim değerli aileme, kardeşlerime ve özellikle anneme sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmamda beni destekleyen, moral ve motivasyon veren değerli arkadaşlarıma çok teşekkür ediyorum.

Araştırmaya katılarak destek veren ve bana güvenip bütün bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan katılımcılara şükranlarımı sunuyorum.

Temmuz 2022

Nur Pamuk KURU

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER	xiii
ÖZET	xiv
ABSTRACT	xvi
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı	3
1.2. Araştırmanın Katkısı	4
2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	7
2.1. Psiko- Sosyal Açıdan Ergenlik	7
2.1.1. Ergenlik ve boyutları	7
2.1.1.1. Fiziksel gelişim	11
2.1.1.2. Bilişsel gelişim	12
2.1.1.3. Duygusal gelişim	14
2.1.1.4. Ahlak gelişimi	17
2.1.1.5. Dinî gelişim	18
2.1.1.6. Sosyal gelişim	20
2.1.1.7. Kişilik gelişimi	22
2.1.2. Ergenlik döneminin psiko-sosyal açıdan risk faktörleri	23
2.1.2.1. Stres, travmalar ve etkileri	26
2.2. Göç Sürecinin Psiko-Sosyal Açıdan İncelenmesi	28
2.2.1. Göçe ilişkin kavramlar ve göç olgusu	28
2.2.2. Kültürleşme ve psiko-sosyal uyum	32
2.2.3. Mültecilerde risk faktörleri	34
2.3. Ergenlik Döneminde Stres ve Travmalar Karşısında Başa Çıkma ve Dinî Başa Çıkma	35
2.3.1. Başa çıkma ve ruh sağlığı	36
2.3.2. Din ve maneviyat duygusu	39
2.3.3. Dinî başa çıkma stilleri	42
2.3.3.1. Olumlu dini başa çıkma stilleri ve dayanak noktaları	43

2.3.3.2. Olumsuz dini başa çıkma stilleri.....	46
3. YÖNTEM	49
3.1. Araştırma Modeli.....	49
3.2. Araştırma Sahası.....	50
3.3.Katılımcılar.....	50
3.4.Verİ Toplama Aracı.....	53
3.5.Verİlerin Analizi ve Yorumlanması	54
3.6.Araştırmada Karşılaşılan Güçlükler	55
4. BULGULAR.....	57
4.1. Mülteci Ergenlerin Psiko-Sosyal Açıdan Zor Durumlarına İlişkin Bulgular	57
4.1.1. Sosyolojik sorunlara neden olan bulgular	57
4.1.1.1. Travmatik yaşam deneyimleri	57
4.1.1.1.1. Göç öncesine dair travmatik etkenler	57
4.1.1.1.2. Göç esnasındaki etkenler	67
4.1.1.1.3. Göçten sonraki etkenler	69
4.1.2. Psikolojik sorunlara neden olan bulgular	74
4.1.2.1. Travmatik duygular.....	74
4.1.2.1.1. Göç öncesi ve göç sırasındaki psikolojik etkenler.....	74
4.1.2.1.2. Göç sonrasında travmatik olayların psikolojik etkileri.....	76
4.2. Psiko-Sosyal Sorunlarla Başa Çıkma Etkili Olan Başa Çıkma Stilleri	82
4.2.1. Olumlu başa çıkma stilleri	82
4.2.2. Olumsuz başa çıkma stilleri.....	90
4.2.3. Dinî ve manevî faktörlerin başa çıkmaya etkisine dair bulgular	93
4.2.3.1. Olumlu dinî başa çıkma stilleri.....	93
4.2.3.1.1. Yaşanılan dinî tecrübeler olumlu başa çıkma sürecine etkisi	99
4.2.3.2. Olumsuz dinî başa çıkma stilleri.....	100
5. TARTIŞMA ve BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	103
5.1.Psiko-Sosyal Sorunlarının Değerlendirilmesi	104
5.2. Psiko-Sosyal Uyum Sürecinin Değerlendirilmesi	109
5.3.Başa Çıkma Stillерinin ve Dinî, Manevî Etkenlerin Değerlendirilmesi	112
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	121
KAYNAKLAR.....	129
EKLER	153
ÖZGEÇMİŞ	193

KISALTMALAR

BM	: Birleşmiş Milletler
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
GİB	: Göç İdaresi Başkanlığı
MDR	: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik
UNHCR	: United Nations High Commissioner for Refugees
vb.	: Ve benzeri
YUKK	: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu
TSSB	: Travma Sonrası Stres Bozukluğu

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1. Cinsiyet ve Yaş Aralığı.....	51
Tablo 3.2. Katılımcıların Eğitim Durumları.....	51
Tablo 3.3. Katılımcıların Suriye’de Yaşadıkları Bölgeler	52
Tablo 4.1. Göç Öncesi Dönemde Yaşanılan/Şahit Olunan Travmatik Olaylar	58
Tablo 4.2. Göç Esnasında Yaşanan Travmatik Durumlar.....	67
Tablo 4.3. Göçten Sonra Yaşanan Zor Durumlar.....	69
Tablo 4.4. Göç Sürecinde Yaşanılan Travmatik Olayların Psikolojik Etkileri.....	74
Tablo 4.5. Göç Sonrasında Yaşanılan Travmatik Olayların Psikolojik Etkileri	77
Tablo 4.6. Psiko-Sosyal Sorunlarla Başa Çıkma Etkili Olan Başa Çıkma Stilleri	82
Tablo 4.7. Olumsuz Başa Çıkma Stilleri.....	91
Tablo 4.8. Olumlu Dinî Başa Çıkma Stilleri.....	93
Tablo 4.9. Yaşanılan Dinî Tecrübeler	100
Tablo 4.10. Olumsuz Dinî Başa Çıkma Stilleri.....	101

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 4.1. Psiko-Sosyal Sorunların Şeması	57
Şekil 4.2. Başa Çıkma Stilleri	82

TÜRKİYE’DEKİ MÜLTECİ ERGENLERİN PSİKO-SOSYAL SORUNLARLA BAŞA ÇIKMALARINDA DİNİ VE MANEVİ ETKENLERİN ROLÜ

ÖZET

Göçmen, sığınmacı ve geçici koruma kapsamındaki bireylerin genelini kapsayan mülteci ve mülteci problemleriyle ilgili sosyoloji, psikoloji, din psikolojisi gibi birçok alanda çeşitli çalışmalar yapılmaktadır.

Geçmişten günümüze sivillere yapılan çeşitli baskı ve zorla yerinden etme sonucunda yaşanan göçlerin etkileri hala devam etmektedir. Bu anlamda Suriye’ de çeşitli travmatik olaylara şahit olan ergenlik dönemindeki (11-19) bireylerin psiko-sosyal problemlerini araştırmak ve bu alana katkı sağlamak göç alan ülke ve mülteciler açısından önemli bulunmaktadır. Bu nedenle araştırma savaş sürecinde çeşitli travmalar yaşayan ve göçe zorlanan mülteci ergenlerin psiko-sosyal sorunları ile başa çıkma sürecinde dinî-manevî etkenlerin rolünü konu almaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Suriye’den savaş sonrası Türkiye’ye göç eden mülteci ergenlerin yaşadıkları bu süreçle nasıl başa çıktıklarını, başa çıkma sürecinde dinî ve manevî tutum ve davranışları ile dinî başa çıkma stillerinin zor durumlar karşısında nasıl bir etkisinin olduğu psiko-sosyal yönden ortaya koymaktır.

Araştırmada nitel araştırma tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. İstanbul’un çeşitli bölgelerinden mülteci ergen bireylerle görüşmeler yapılmıştır. Kartopu yöntemiyle katılımcılara ulaşılmıştır. Araştırma 11-19 yaş aralığındaki 50 kişiyi kapsamaktadır. Veriler içerik analizi ile incelenerek bulgulara ulaşılmıştır.

Araştırma bulgularından çıkan sonuca göre ergenlik dönemindeki mülteci ergenlerin çocukluktan itibaren baskın, kaçırılma korkusu, yaralanma ve ölüm tehlikesi gibi farklı travmatik olaylara tanıklık ettikleri anlaşılmıştır. Psikolojik açıdan sarsılan ergen bireylerin başa çıkma sürecinde dinî ve manevi etkenlerin etkili bir unsur olduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle Türkiye’de okul sürecinde olan ergen bireylere olumsuz deneyim ve yaşantıları ile başa çıkma ve topluma uyum sağlamaları için psikolojik/manevi destek sağlamanın hem bireysel hem de toplumsal açıdan faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Travma, Ergenlik, Dinî Başa Çıkma, Maneviyat

THE ROLE OF RELIGIOUS AND SPIRITUAL FACTORS IN COPING WITH PSYCHO-SOCIAL PROBLEMS OF REFUGEE ADOLESCENTS IN TURKEY

ABSTRACT

There have been so many studies in many fields such as Psychology, sociology, and psychology of religion about the problems of refugees and refugees including immigrants, asylum-seekers, and refugees under temporary protection.

From the past to the present, the impacts of migrations which were mainly caused by several pressure and forced displacement of civilians have still been in effect. It is thought that the acts of migration not only have an influence on immigrants but also affect and change the target country in a psycho-social way. In this sense, it is essential to contribute to this field of study and have some research for immigrants and receiving countries about psycho-social problems of individuals who faced several traumatic events during their puberty period (between 11 and 19). For this reason, this study is about the psycho-social problems of teenagers who were forced to move as an immigrant and struggled with several traumas at the time of war and also some spiritual and religious factors while overcoming their traumatic problems.

The main objectives of this study are to show how these teenage immigrants overcome these traumatic problems after their migration to Turkey due to the Syrian war and what type of religious and spiritual behaviors are seen during these hard times in psycho-social ways.

In this study, semi-structured interview technique was used as a qualitative research technique. As a result of reviewing the literature, open-ended interview questions were prepared. Interviews with immigrant teenage individuals from different parts of İstanbul were gathered. Some findings were reached after performing a content analysis. The study concludes 50 individuals who are in their puberty era and their ages vary from 11 to 19.

As a result; it is understood that immigrant individuals who are in their puberty era have witnessed many different traumatic events including explosions, raids, fear of being kidnapped, being injured, and death risks. It is found that there is a correlation between spiritual and religious factors and the overcoming processes of psychologically jolted teenage individuals. Especially in Turkey, it is also thought that maintaining psychological and spiritual help can be very helpful for teenagers who are at their schooling age to make them adapt to society and deal with their negative experiences both individually and socially.

Keywords: Immigration, Trauma, Puberty, Religious Coping, Spirituality

1. GİRİŞ

Suriye’de yaşanan iç savaş nedeniyle 2011’den bu yana farklı ülkelere zorunlu olarak göç etmek durumunda olan, sahip oldukları hayat standartlarını ve statülerini kaybeden milyonlarca Suriyeli göçmenin temel gıdalara erişimden barınmaya kadar birçok sıkıntıyla karşı karşıya kaldıkları düşünülmektedir. Suriye’de bu kargaşa ve çatışma ortamında bireylerin yakınlarının ölümüne, hapsedilmesine, işkence görmesine şahit olduğu ya da bu gibi durumlardan en az birine maruz kaldığı söylenebilir. Ölüm, sevilen birinin kaybı, psikolojik olarak en sarsıcı durumların başında gelmektedir (Ferah, 2019). Göç etmeye zorlanan Suriyeli binlerce kitlenin maddi kayıplarının yanında psikolojik ve ruhsal zorlanmaları düşünüldüğünde hayatlarını devam ettirecek gücü ve motivasyonu hangi kaynak ya da kaynaklardan sağladıkları, ruhsal bütünlüklerini nasıl ve ne düzeyde korudukları psikoloji, sosyoloji, antropoloji, sosyal hizmetler, ilahiyat ve din psikolojisi gibi birçok alanda merak konusu olmuştur (Akbaş, 2017; Arslan vd., 2017; Aydın, 2019; Eroğlu, 2020; *Göç ve Manevîyat*, 2020; Gülmez & Öztürk, 2018; Karakaya Aydın, 2019; Kaya, 2017; Özcan, 2019; Özpolat, 2018; Öztürk, 2018; Sağır, 2018; Yavcan, 2017). Nitekim kadın, erkek, yaşlı, engelli, çocuk fark etmeksizin binlerce mülteci hayatları boyunca unutamayacakları anlara şahit olmuşlardır. Normal bir hayat süren kişilerin hayatları boyunca bir kez karşılaştıkları ve bunun sonucunda hayatlarını gözden geçirmeyi düşündükleri stresli ve travmatik durumlar ile Suriyeli göçmenler çok kısa bir sürede birçok defa karşılaşmışlardır (Kazour vd., 2016; Pekkonga & Thøgersen, 2019; Sağır, 2014a).

İnsan, biyolojik olarak bir bedene; psikolojik olarak zihin, bilişsel özellikler ve duygulara; sosyal açıdan iletişime ve uyuma; dini ve ruhsal açıdan, maneviyata ve bir inanca ihtiyaç duyan karmaşık bir sisteme sahiptir (Lindberg, 2011; Parlaz vd., t.y.). Bu nedenle yaşam boyu bireyin geçirdiği her dönem (çocukluk, yetişkinlik, yaşlılık, ergenlik) ayrı ayrı incelenmiştir (Bühler, 1961; Çok, 1994a; Şentepe, 2009).

Ergenlik dönemi yetişkinliğe geçişte ve hayatın devamında bazı becerilerin kazanılması açısından önemli görülmektedir (Bühler, 1961; Çok, 1994, s. 905). Bu becerilerden bazıları; benliğini tanımak, bir kimlik kazanmak, toplumsal uyumu yakalamak, gelecek planlarını yapmak, kişiliğini pekiştirmek ve olumlu bir şekilde bağımsız bir birey olmaktır (Cloutier, 2019, s. 876; Koç, 2004, ss. 231-234; Kulaksızoğlu, 2005).

Ergenlik dönemi, fiziksel, bilişsel, duygusal ve dini açıdan yoğun değişimlerin yaşandığı bir dönemdir (Adams, 1995; Gander & Gardiner, 2001). Bu dönemde ailevi (boşanma vb.) ya da sosyal yönden (toplu ölümler, savaş, göç vb.) yaşanan olumsuz durumlar ergenler üzerinde stres ve travmalara neden olmaktadır (Adams, 1995; Bühler, 1961; Cloutier, 2019; Eroğlu, 2020; Gülmez & Öztürk, 2018; Koç, 2004; Kulaksızoğlu, 2005; Onur, 1997; Öztürk, 2018; Wolman, 1998). Bu ve buna benzer nedenlerden dolayı insanlar zor durumlar karşısında dine başvurarak teselli arayabilir. Dua etme, şükretme, sabretme, namaz oruç gibi ibadetlere yönelerek bedensel ve ruhsal acılarını hafifletmeye çalışmaktadırlar. Yapılan araştırmalarda dini mekanizmaları kullanan kişilerin bu mekanizmaları kullanmayan kişilere oranla süreci daha iyi yönettikleri ve problemlere karşı daha etkin başa çıktıkları ifade edilmiştir (Ayten vd., 2012, s. 78; Basut, 2006, s. 36; Bridges & Moore, 2002; Compas vd., 2001, ss. 126-127; Elkind, 1970; Karakaş & Koç, 2014, s. 630; Pargament, 1990; Spinks, 2008; Taylor & Chatters, 2010; Tokur, 2017).

Bu değerlendirmelerle birlikte acaba bütün dünyayı etkisi altına alan savaş, göç ve covid-19 gibi zorlu süreçleri yaşayan Suriyeli ergenler bu durumlar ile nasıl başa çıkmaktadırlar? Başa çıkma sürecini hangi faktörler (olumlu ya da olumsuz) etkilemektedir? Başa çıkma sürecinde dini ve manevi etkenler rol oynamakta mıdır? Soruları bağlamında araştırma yapılandırılmıştır.

İnsanın hayatında ergenlik döneminin, çocukluk ve yetişkinlikten farklı olarak başlı başına değerlendirilmesi gerektiği, bireyin yetişkinliğe geçişte ve hayatının geri kalanını planlama noktasında kritik bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Bu dönem ne kadar sağlıklı geçirilirse kişinin hayatı o nispette psiko-sosyal açıdan sağlıklı gelişim göstereceği düşünülmektedir. Nitekim bu evrede yaşanan olumlu ve olumsuz durumların bireyin sonraki yıllarda benlik algısına ve hayatına etki edeceği üzerinde çokça durulmuştur (Bahçekapılı, 2011; Bühler, 1961; Gander & Gardiner, 2004; Karaca, 2016; Koç, 2004; Köylü & Oruç, 2017; Lindberg, 2011, 2011; Yavuz, 1987).

Göç deneyimini yaşamış ve Türkiye'ye sığınan ergen bireylerin neler yaşadıkları, bu zor süreci duygusal ve zihinsel olarak nasıl yönettikleri ile bu süreçte manevî olarak nelerden destek sağladıkları, çalışmamızın konuları arasındadır.

Bireyler hayatları boyunca karşılaştıkları kriz durumlarında desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Bu zorlu durumla başa çıkabilmek amacıyla da farklı başa çıkma

stratejilerine yönelmektedirler (Ayten vd., 2012; Cesur, 2021; Eryücel, 2013). Psikolojik yönden destek sağlaması açısından din, zor durumlarda başvurulacak stratejilerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşama devam edebilmek amacıyla gereken motivasyonu sağlaması açısından din, göç sonrası psiko-sosyal sorunlarla başa çıkma ve uyum sürecine katkı sağlamaktadır (Graaff vd., 2020; Z. Özcan, 2019b; Sağır, 2018).

1.1.Araştırmanın Amacı

İnsanın hayatında kritik öneme sahip ergenlik döneminde savaş, ölümler, hayati tehlikeler, göç gibi durumlar ile karşı karşıya kalmak kişiyi hayatının hiçbir döneminde olmadığı kadar etkilemekte ve değişime mecbur bırakmaktadır. Savaş, kargaşa, eziyet, hapis, ölüm ve göç, yerleşme gibi yeni şartlar ile baş etmek için Suriyeli mülteci ergenlerin psiko-sosyal sorunlarla başa çıkma sürecinde nasıl bir yöntem tercih ettiklerini anlamak ile başa çıkma sürecinde dinî ve manevî etkenlerin nasıl bir rol oynadığını ortaya koymak bu tezin amacını oluşturmaktadır. Bu çalışmada Suriyeli mülteci ergenlerin hayatlarına devam ederken dinî ve dinî olmayan baş etme stillerinden hangilerine yöneldikleri, nasıl bir motivasyona sahip oldukları, dinî ve manevî faktörlerin bu motivasyondaki yeri incelenecektir.

Araştırma Problemi

Suriye’de çıkan iç savaş sonrası Türkiye’ye göç eden ergenlik dönemindeki Suriyeli mültecilerin ikinci bir kültüre uyum sağlamada ve karşılaşılan psiko-sosyal zorluklarla başa çıkmada dinî ve manevî değerler ne kadar etkili olmuştur? Sorusu araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Alt Problemler

Araştırmada yanıtlanmaya çalışılacak alt problemler şunlardır:

- Ergenlik dönemindeki Suriyeli mülteciler, göç sürecinde ve göç sonrasında karşılaştıkları zorluklardan psiko-sosyal yönden nasıl etkilenmişlerdir?
- Katılımcılar ikinci kültüre ne düzeyde uyum sağlayabildiklerini düşünmektedirler?
- Katılımcıların sosyo-ekonomik düzeyleri uyum sağlama ve başa çıkma sürecinde ne kadar etkilidir?

- Katılımcılar olumlu dinî başa çıkma ile olumsuz dinî başa çıkma yöntemlerinden hangisine daha fazla yönelmişlerdir?
- Katılımcılar ergenlik döneminde deneyimledikleri savaş, göç ve covid-19 salgını dinî değerleriyle bağlantılı olarak nasıl yorumlamaktadırlar?
- Katılımcıların geleceğe yönelik yargı veya beklentilerini yaşanan olaylar nasıl şekillendirmiştir?
- Katılımcıların göçten sonraki süreçte duygu durumları nasıl bir değişiklik göstermektedir?
- Katılımcılar savaştan önce ve savaştan sonraki hayatlarını nasıl yorumlamaktadırlar? Hangi konularda kısıtlandıklarını ve hangi konularda avantaj elde ettiklerini düşünmektedirler?

1.2.Araştırmanın Katkısı

Suriye’de yaşanan iç savaşın etkisi ülke sınırlarını aşarak Türkiye ve Avrupa dahil olmak üzere geniş bölgeleri etkilemektedir (Bozkurt, 2018, ss. 63-65). Milyonlarca Suriyeli mülteci, Türkiye’ye sığınmak zorunda kalmıştır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün 3 Mart 2022’de yayınladığı rapora göre Türkiye’deki geçici koruma altındaki Suriyeli bireylerin sayısının 3 milyon 747 bin 734 kişi olduğu tespit edilmiştir (*World migration report, migration and migrants: a global overview*, 2020, s. 10). Göç İdaresi Başkanlığının yayınladığı rapora göre 2016’da Türkiye’ye göç eden 2 milyon 834 bin 441 göçmenin yaklaşık bir milyonunu (996.064), 10-24 yaş aralığındaki ergen/genç mülteciler oluşturmaktadır (*Göç raporu*, 2016). En fazla göç alan ilin İstanbul olduğu araştırma verilerinde ortaya çıkmıştır (*Uluslararası göç istatistikleri*, 2019). Halen dünyada farklı milletlerden yaklaşık 272 milyon göçmenin yer değiştirdiği tahmin edilmektedir. Diğer göçmenlere oranla en fazla göç eden grubun rekor sayıda (26 milyon) “mültecilerin” oluşturması araştırmanın önemini ortaya koymaktadır (*World migration report, migration and migrants: a global overview*, 2020, s. 10).

Bu veriler dünyada büyük kitlelerin yer değiştirdiğini ortaya koymaktadır. Bunun sonucunda toplumsal ve bireysel yönden etkileme ile etkilenme meydana gelmektedir

(Berry, 2001; Rieben, 2014; Ungar, 2013). Bu süreçteki etkilenmeler göçmenler açısından ulusal ve uluslararası akademik çalışmalarda da öne çıkmaktadır:

Ülkemizde din psikolojisi alanında yapılan çalışmalara bakıldığında İlhan Topuz'un "Dinî Gelişim Seviyeleri ile Dinî Başa Çıkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Nitel Bir Araştırma", Ali Ayten'in "Tanrıya Sığınmak", Ali Köse ve Talip Küçükcan'ın "Deprem ve Din", Fatma Baynal'ın "Kadınların Dinî Gruplara Yönelim Nedenleri ve Dinî Grupların Psiko-Sosyal ve Dinî/Manevî Etkileri", Süleyman Doğanay'ın "Psikolojik Açıdan Hayatın Zorlukları Karşısında Dinî İnanç ve Sabır: Nitel Bir Çalışma", Zeynep Sağır'ın "Suriyeli Kadın Mültecilerde Kültürel Uyum Ruh Sağlığı ve Din" yine aynı araştırmacıya ait "Kültürleşme, Dinî Başa Çıkma ve Yaşam Memnuniyeti: Türkiye'de Yaşayan Yabancı Öğrenciler Üzerine Nicel Bir Araştırma", Halik Ekşi'nin "Başa çıkma, Dinî Başa çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma", Asım Yapıcı'nın "Ruh Sağlığı ve Din / Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık" adlı çalışmaları, başa çıkma, mülteciler, psiko-sosyal uyum gibi bu konu ile ilişkisi olan bazı çalışmalara örnek gösterilebilir.

Baş a çıkma ve dini baş a çıkma alanında örnek çalışmalardan kabul edilen Richard Lazarus'un eseri "Psychological Stress and the Coping Process" (Psikolojik Stress ve Baş a Çıkma Süreci), dini baş a çıkma alanında Kennet Pargament'in "The Psychology of Religion and Coping" (Din ve Baş a Çıkma Psikolojisi), Harold Koenig'in "Is Religion Good for your Health? The Effects of Religion on Physical and Mental Health", Compas vd. (2001) "Coping with stress during childhood and adolescence: Problems, progress, and potential in theory and research adlı eserleri uluslararası alanda yapılan çalışmalara örnek olarak verilebilir.

Din psikolojisi alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde bu çalışmanın da alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Nitekim benzer alanda yapılan araştırmalar incelendiğinde bu çalışmanın şartlarının diğer çalışmaların şartlarından farklı olduğu görülmektedir. Bu alanda Suriye'den Türkiye'ye göç eden kadınların ruh sağlığı ve din ilişkisi (Sağır, 2018); Dini baş a çıkma ile yaş ve cinsiyet ilişkisi (Eryücel, 2013); Ergenlik dönemi psikolojik sağlık ve din ilişkisi (Gürsu, 2011) incelenmiştir. Her biri kendi bağlamında önemli çalışmalar olmaları ile birlikte gelişen ve değişen şartlar yeni çalışmaları zorunlu hale getirmektedir. Ayrıca göç üzerine bu güne kadar yapılan çalışmalar çoğunlukla gönüllü göçmenler üzerine yoğunlaşmaktaydı (Ayvazoglu vd.,

2021, s. 102). Ancak son yıllarda artan zorunlu göçler (Orozco vd., 2011) bu konuya ilişkin yapılan yeni çalışmaları önemli kılmaktadır.

Bu bağlamda çalışma, bu süreçte ergenlik döneminin psiko-sosyal sorunlarını birlikte ele almıştır. Zor durumlarda dini ve manevi faktörlere yönelen bireylerin psikolojik sağlık durumları ile sosyo-kültürel boyutta uyum sağlamasına dini ve manevi faktörlerin ne düzeyde destek sağladığı hakkında veriler analiz edilerek sunulmuştur. Çalışmanın, göç, psiko-sosyal uyum ve maneviyat ile başa çıkma alanlarında, din psikolojisi alanında yapılan çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Sınırlılıklar

- Araştırma 50 kişi ile sınırlandırılmıştır.
- Araştırma İstanbul ilinin farklı bölgelerinden dahil edilen katılımcılardan oluşmaktadır. İstanbul’da yaşayan ve 11-19 yaş aralığındaki Suriyeli katılımcılara ulaşılmıştır.
- Araştırma 2020-2021 yılları arasında Suriyeli mülteci ergenlerle yapılan görüşme kayıtları ile sınırlıdır.

Varsayımlar

- Araştırmacı tarafından hazırlanan ve etik kurul tarafından onaylanan mülakat formunun amaca dönük olarak hazırlandığı varsayılmaktadır.
- Katılımcıların mülakat sorularını samimiyet ve ciddiyetle yanıtladıkları varsayılmaktadır.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Psiko- Sosyal Açıdan Ergenlik

Psiko-sosyal kavramı insanın psikolojik ve sosyal boyutlarının “dinamik ve etkileşimli” yönü vurgulanarak tanımlanmaktadır (*Çocuk destek, gelişim ve eğitim programı: psikososyal destek kitabı*, 2020, s. 35). Buna göre psiko-sosyal kapsamında insanın, psikolojik kapasitesi, sosyal çevresi, psikolojik ve sosyal etkilenmeleri, kültürel ve dini değerlerinin bu bağlamda incelendiği söylenebilir.

2.1.1. Ergenlik ve boyutları

Ergenlik, Latince kökenli bir kelime olup “-e doğru büyümek” manasına gelen “adolescere” kavramına dayanmaktadır. Henüz erginliğe ulaşmamış ancak çocuk da olmayan bireyler için “ergen” kavramı kullanılır. Bu dönem çocukluk ve yetişkinlik dönemleri arasında geçiş süreci olarak kabul edildiğinden birtakım kargaşaları barındırır (Adams, 1995, s. 75; Avcı, 2006, s. 40; Cloutier, 2019; Gander & Gardiner, 2004; Kulaksızoğlu, 2005, s. 33; Yavuzer, 1998, s. 277). Ergen psikolojisinin kurucusu Hall’e göre ergenlik bireyin yeniden doğduğu ve tekrar yapılandığı, stresli bir dönemdir (Orhan & Dağcı, 2015, s. 123).

Ergenlik dönemi çocukluktan yetişkinliğe adım atılan geçiş dönemi olması bakımından tarihte bebeklik, çocukluk ve ergenlik kavramlarının tam olarak birbirinden ayrılması modern dönemin son yıllarına denk gelmektedir (Cloutier, 2019; Demos & Demos, 1989; Onur, 1997). Bu dönemler birçok yönden farklılıklar gösterse de eğitim, sosyo-kültürel düzey ve geçim sıkıntısı gibi etmenlere bağlı olarak bu ayrımların farkına varılamamıştır. Oysa her dönemin kendi içerisinde belli bir bütünlük oluşturduğu ifade edilmektedir (Gander & Gardiner, 2004: 26-30; Karadoğan, 2019: 196).

Çocukluktan ergenlik dönemine geçiş genel hatları ile belirlenmiş olsa da bireyler, toplumlar ve kuşaklar arasında farklılık gösterebilmektedir. İlkel toplumlarda çocuğun ergenliğe ve ergenlikten yetişkinliğe geçiş aşamasında belirgin farklılıklar görülmemekle birlikte ebeveynin çocuğunu yetişkin hayatına alıştırması daha kolay ve hızlı olmaktadır. İlkel toplumlarda çocukluktan itibaren ebeveynin yanı sıra iş tutma ve çokça tekrar, bireyin erken yaşlarda tek başına bir işi yürütebilme

potansiyelini artırarak erken yaşta olgunlaşmasını ve topluma adapte olmasını kolaylaştırmaktadır. Burada ilkel koşullarda toplumun yetişkinlik döneminde çocuktan beklendiği sosyal rol ve kişiden istediği şey açıkça tayin edilmesi etkili olmaktadır (Demos & Demos, 1989; Karacoşkun vd., 2017a, ss. 100-101; Karadoğan, 2019; Sandström, 1971a, ss. 186-187). Buna mukabil modern dönemde teknolojinin de etkisiyle sosyal hayatta yeteri kadar yer alamamış çocukların yetişkinlik dönemine geçiş süreci kültürel ve toplumsal uyumu o nispette zor olmaktadır (Öztüre vd., 2021; Ünlüer, 2010).

Sosyal bilimler alanında sınırlar diğer bilim dallarında olduğu gibi net ve keskin bölümlere ayrılamadığından ergenlik döneminin kendi içerisinde dönemlere ayrılmasında yaş sınırlarında net bir uzlaşma olmamakla birlikte aşağı yukarı benzer sınıflamalar yapılmaktadır. Bu sınıflamalar ön/erken/erlilik, ilk/orta, geç/son ergenlik dönemleridir (Baynal, 2021; Çivitci, 2014; Erten, 2021; Parlaz vd., t.y., s. 11, t.y.; Set vd., 2016, s. 138; Toplu, 2017, s. 10). Son çocukluk döneminden ergenlik dönemine geçiş aşamasında da aynı problem yaşanabilmektedir (Arı, 2013). Ancak Yörükoğlu (2019, ss. 33-35), ergenlik dönemini 12-21 yaş aralığında; BM 12-25 aralığında (Kulaksızoğlu, 2005, s. 33; Onur, 1997, s. 95) tanımlamaktadır.

10'lu yaşların başından 20'li yaşların başına kadar olan ergenlik dönemi hakkında Onur (1997, ss. 95-97), bu yaş aralığının başlarında çocukluktan ergenliğe geçiş yaşandığını ve sonuna doğru ise kişiliğin büyük ölçüde oturmaya başladığını ifade etmektedir. Kişilik ise ruh ve beden bütünlüğünü tamamıyla kapsayan çok geniş bir kavramdır (Sandström, 1971: 169). Kişiliğin birçok bileşenden mürekkep olması ve bireyin hayatını birçok yönden doğrudan etkilediği ile ilgili görüşler vardır. (Adler, 2019; Köknel, 1982; O. Özdemir vd., 2012; Yörükoğlu, 1978). Bu bağlamda kimlik ve kişilik oluşumu açısından çocukluk ve ergenlik yıllarında yaşanan olaylar, maruz kalınan durumlar ideal birey ve toplum inşası açısından dikkatle incelenmeye değerdir.

İlk ergenlik dönemi (10-12 Yaş aralığı)

Ergenlik döneminin evrelerini keskin sınırlarla ayırmak oldukça güçtür ancak gelişim psikologlarına göre ergenlik 12 yaş itibarı ile ele alınmaktadır. Bir kısım gelişimciye göre ise bu yaş 13'tür. Ancak ergenliğin bazı belirtileri daha erken dönemde de ortaya çıkabilir. Çocukluğun son dönemine rastlayan bu dönem ergenliğin başlangıcı kabul edilmektedir. 11-12 yaş aralığı ön ergenlik kavramıyla ifade edilir (Sandström, 1971:

187-188). Kızlarda 10.8, erkeklerde 11.8 yaşlarında yavaş yavaş fiziksel değişikliklerin başladığı görülmektedir (Set vd., 2016, s. 138). Bu dönemde okul, sınıf arkadaş ve oyun ortamı içerisinde kendini bulan çocukların arkadaşlık ilişkileri yüz yüze ve güçlü olmakla birlikte sosyalleşme noktasında arkadaş grubuna seçilme önemli bir ölçüt olmaktadır (Karaca, 2016, ss. 101-103).

Diğer dönemlere oranla bu dönemde akranlarına karşı daha zorba olan çocuklar, fiziksel, sözlü, psikolojik ya da dolaylı olarak şiddete meyletmektedirler (Ertuğrul & Eker, 2019, ss. 121-122; Toplu, 2017, ss. 18-21).

Fiziksel gelişimin oldukça hızlı ve soyut düşünceye geçiş aşaması olan bu dönem ergenlik döneminin başlangıcı kabul edilmekle birlikte erinlik (puberty) dönemi olarak da anılmaktadır (Bühler, 1961, s. 91; Yavuzer, 1998, s. 277). Ayrıca bu dönem birincil ve ikincil cinsiyet özelliklerinin kazanıldığı, vücut ölçülerinin büyük oranda farklılaştığı bir dönem olma özelliğine sahiptir (Türkmen, 2014, s. 7).

Dini şuur ve uyanışın gerçekleştiği bu dönem İslam dini açısından da buluş çağı olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda dini vecibeleri yerine getirmekle bireyin yükümlü olması toplumsal ve bireysel olarak dini duygu ile sorumluluk kazanması anlamına gelmektedir (Gündüz, 2012).

İlk ergenlik dönemi bireyin bedensel ve bilişsel gelişim alanında değişime uğradığı bir dönem olduğu ifade edilir. Ergenliğin başlangıcı olarak kabul edilmekle birlikte son çocukluk ve ergenlik döneminin bazı özelliklerinin bu aşamada görülmeye başlaması muhtemeldir. Literatürde bu dönem için daha çok “erinlik” kavramı kullanılmakla birlikte dini anlamda “buluş” kavramı tercih edilmektedir. Erinlik döneminde soyut düşünce aşamasına geçen ergen birçok olguya daha farklı bir bakış açısı içinde yaklaşmaktadır. Yetişkinliğe ilk geçiş basamağını oluşturan bu dönem yeni sorumluluklar kazanma, toplumsal ve insan ilişkileri adına kazanımlar elde etme açısından önemli bulunmaktadır.

Orta ergenlik dönemi (13-15 Yaş aralığı)

Bu dönemde gelişim nispeten yavaşlar, vücut dengesi ve koordinasyon düzeyi artar ve kilo almaktan çok boy uzaması halinde gelişim devam eder. Bu dönemde spor dallarına yönelen bireyin en fazla verim aldığı dönemdir (Erkek vd., 2021, s. 58; Sandström, 1971a, ss. 200-211).

Bu dönemde ne çocuk ne de yetişkin görünümüne sahip olan ergende pubertal gelişim tamamlanmıştır. Bilişsel gelişimi tamamlanan ergen için bu dönemde anne-baba gibi otoritelere karşı bağımsızlığın kazanılması önemli durumlardandır. Ayrıca bu dönemde arkadaş çevresinin onayını almaya çalışan ergen için akranları tarafından kabul görmeme benlik saygısında azalmaya neden olabilmektedir (Türkmen, 2014, ss. 7-8).

Bu dönem benlik duygusunun kazanıldığı, kişinin kendisi hakkında daha fazla fikir sahibi olduğu, değer ve anlam duygularının kendisinde karşılık bulduğu bir dönemdir. Dini anlamda ise kafa karışıklılığının en fazla yaşandığı dönemi kapsamaktadır (Gündüz, 2012, ss. 11-17).

Orta ergenlik dönemi bir anlamda bağımsızlık ve kimlik kazanma yılları olarak tarif edilebilir. Bu dönem kızlarda bir iki yıl erken, erkeklerde ise bir iki yıl daha geç yaşanabilmektedir. Bu dönemi psikologlar, gerilimli, fırtınalı, bunalımlı ve kimlik arayışının olduğu bir dönem olarak tasvir etmektedirler. Bu evrede akran görüşleri ergenin beden imajının belirlenmesinde, kimlik seçimi ve öz saygı gibi boyutlarda etkili olmaktadır.

Son ergenlik dönemi (15-19 Yaş aralığı)

Ergenlik uzun bir dönemi kapsamakta ve bilişsel, fiziksel, biyolojik ve toplumsal açıdan incelenmektedir. Ergenliğin ilk döneminde bilişsel gelişim tamamlanmış olmaktadır. Fiziksel gelişim kızlarda büyük oranda tamamlanmıştır ancak her iki cinsten de gelişim devam etmektedir. Bireyin psikolojik ve duygusal yönden dengeye ulaşması 24 yaşına kadar uzayabilmektedir. Bu dönemde bireyler gelecek hayatlarını planlama, akranları ve çevresiyle iş birliği yapma, akranları arasında bir yer edinebilme ve daha fazla sorumluluk almaya girişebilmektedirler (Hökelekli, 2015b, s. 40; Karacoşkun vd., 2017, s. 100).

Ergenlik döneminin sonunda bireyler, duygusal ve bilişsel olarak olgunlaşmakla birlikte daha bağımsız davranışlar sergilemektedir (Çövenner Özçelik & Şahin, 2016, s. 44; Set vd., 2016, s. 138). Ergenler, zihinsel olarak daha kararlı davranabildikleri bu dönemde geleceğe yönelik hedef ve planlar yapmaktadırlar (Türkmen, 2014, s. 8).

Bu dönemin başlıca karakteristik özellikleri: bağımsızlık duygusu, adalet arayışı, bedenine ve çevreye uyum sağlama, suçluluk duygusu, değişen hormon ve psikolojik

durumunun etkileriyle başa çıkmaya çalışma sayılabilir (Karacoşkun vd., 2017a, ss. 100-101; Sandström, 1971, ss. 155-160, 200-201). Beden gelişimiyle başlayan ergenlik dönemi, zihinsel ve ruhsal gelişmeyle tamamlanır (Genç, 1989, s. 60).

Ergenlik dönemi coğrafya, sosyo-ekonomik ve kültürel faktörlere göre değişiklik gösterebilir. Bu bağlamda ergenlik dönemlerini net bir şekilde ayırmak mümkün olmamaktadır. Bununla birlikte soyut işlem dönemine geçiş ve temel cinsiyet gelişiminin ilk ergenlik döneminde gerçekleşmesi gibi bir takım özellikler bu dönemlerin belirlenmesinde etkili olmaktadır. Buna göre son ergenlik dönemi duyguların daha kararlı olduğu, bireysel ve toplumsal olarak daha makul davranışların görüldüğü bir dönem olarak nitelenebilir.

2.1.1.1. Fiziksel gelişim

Büyüme bireyin bedensel anlamda sayısal artışına işaret eder. Büyüme bebeğin anne karnındaki ilk günlerinden itibaren ergenliğin sonuna kadar devam etmektedir. Sağlıklı bir şekilde dünyaya gelemeyen çocuklarda çeşitli davranış bozuklukları ve uyum sorunları göze çarpmaktadır. Aynı şekilde iç salgı bezlerinde oluşacak herhangi bir problem de beden gelişimini olumsuz etkileyerek istenmeyen sonuçlar doğurabilir. Bu anlamda beden gelişimi, zihinsel ve ruhsal gelişim birbirinden ayrı düşünülmemelidir (Başal & Yüksel, 2021, s. 413; Sandström, 1971a, ss. 4-7). Örneğin sağır doğmuş bir çocuğun dördüncü ayında cıvıldaama görülmemektedir. (Sandström, 1971, s. 97)

Ergenlik döneminde bedensel açıdan erkeklerde kas kütle artışı olur, kızlarda vücutta yağ miktarı artar, her iki cinsten vücut formu değişmeye başlar ve ince motor becerileri gelişir. Bu dönem bireyin hayatı boyunca en güçlü hissettiği dönemdir. Ergen bireylerin spor faaliyetlerinde artış görülebilmektedir. Bireyler birden fazla spor dalıyla ilgilenirler ancak her yıl bu alanlar gittikçe azalır. Erkeklerin kas güçleri oldukça artar ve bireyler bu artışın farkındadırlar. Erkekler güçlerini hem kendilerine hem çevrelerine göstermek için çeşitli yollar deneyebilirler. Türkiye’de grup olarak erkekler arasında futbol müsabakaları, kızlar arasında daha çok voleybol maçları, sınıf ortamlarında bireysel olarak erkeklerin bilek güreşi yaptıkları ya da ağırlık kaldırarak bu güçlerini sergilemeye çalıştıkları görülebilir (Sandström, 1971, ss. 211-220). Kızlarda fiziksel değişiklikler erkeklere göre genelde daha erken görülmekle birlikte

kızlarda menstural döngü 10 yaşında itibaren görülebilmektedir (Cüceloğlu, 1991, ss. 347-348).

Ergenlikte en önemli değişimlerden, sayısal artış anlamında, fiziksel büyüme 3-5 yıl kadar kısa bir sürede iskelet, kas ve doku sistemi, iç organlardaki büyüme, yağ kitlesi ve salgı bezleri büyüklük ve ağırlık açısından iki katına çıkmaktadır (Parlaz vd., t.y., ss. 11-12).

Ergenlik dönemi fiziksel değişimin en hızlı gerçekleştiği dönem olmasıyla birlikte bu dönemdeki oyun faaliyetleri bireyi ruhsal-zihinsel yönden desteklemekte, mücadele duygusunu beslemekte ve hayattaki zor durumlara karşı dayanıklılığını artırmaktadır. Ancak zamanla oyun alanlarının daralması ve sabit halde vakit geçirilen eğlence araçlarının yaygınlaşması nedeniyle mücadele ruhu kaybedilmekte, gençler başarılarını abartmakta ve zor durumda çabuk pes edebilmektedirler (Başal & Yüksel, 2021, ss. 414, 426).

Bu dönemde ergen bireyler için beden imajı en önemli olgular arasındadır. Aile, toplum, arkadaş çevresi ve medyanın idealize ettiği beden imajı, kişinin kendi beden imajını oluşturmada etkili faktörlerdendir. Empoze edilen beden imajına uyma ile benlik saygısı arasında doğrudan anlamlı bir ilişki söz konusudur (Oktan & Şahin, 2010, ss. 546-547).

Beslenme, hormonal ya da sosyal etkenler nedeniyle ergenlik belirtileri bazen geç görülmekte ve 16-18 yaş arasında ergenliğe yeni girenler olabilmektedir. Bu durum çocuk ve ebeveynleri kaygılandırabilmektedir. Yaşça küçük görünmek kıskançlık ya da güvensizlik duygularına sebep olabilmektedir (Genç, 1989, s. 64).

Fiziksel büyüme ergen bireyin gelişim gösterdiği önemli boyutlardan biridir. Nitekim normal gelişimin altında olan gençler bu durumdan sadece fiziksel değil zihinsel, duygusal ve ruhsal olarak da etkilenmektedirler. Bu dönemde kız ve erkekler için her dönemin boy ve kilo artışları farklılık gösterebilmektedir. Bunula birlikte bu dönemde spor faaliyetlerine yönelmek gençlerin fiziksel olduğu kadar ruhsal ve toplumsal gelişimine de katkı sağlamaktadır.

2.1.1.2. Bilişsel gelişim

Bilişsel gelişim birtakım faktörlerin etkisiyle birlikte gelişim göstermektedir. Tek başına gelişim göstermesi düşünülemeyen bilişsel gelişim fiziksel olgunlaşma

deneyim, toplumsal aktarım ve dengeleme etmenlerinin gelişim hızlarına bağlı olarak gelişim göstermektedir (Lindberg, 2011, ss. 2-3). Gelişimin bu boyutunda algı, bellek, dikkat ve problem çözme becerileri incelenmektedir (Bayhan & Artan, 2007).

Piaget, Bruner ve Vygotsky gibi eğitimciler bilişsel gelişimin hayat boyu devam ettiğini, belli bir hiyerarşi içinde değişmeyen belli bir sırada geliştiğini ve her dönemin karakteristik özelliklerinin olduğu belirtmişlerdir (Bacanlı, 2002). Piaget her bireyin bebeklikten itibaren sırasıyla takip ettiği bir sistem geliştirmiştir. Piaget'e göre birey hangi ırk ve kültüre sahip olursa olsun bu oluşturmuş olduğu sistemin evrelerini sırayla ve atlamadan bilişsel olarak takip etmektedir. Ancak herkesin aynı yaşta aynı evreye geçmesi söz konusu değildir. Kültüre ve toplumsal yapıya bağlı olarak bilişsel gelişim kişiye göre farklılık gösterebilir (Sandström, 1971, s. 4). Piaget'e göre ergenlik döneminin en önemli kazanımlarından biri soyut düşünme özelliğidir. Bu kazanım ile birlikte eski düşünsel sınırlılıklar genişler ve ergen daha önce üzerinde çok fazla düşünmediği din, adalet, toplum, arkadaşlık, kimlik ve varoluş kavramları üzerine eğilerek yaşamı tüm yönleriyle anlama çabası içerisine girmektedir (Öngen, 2019, s. 296). Bu bağlamda genç bağlı olduğu grubun kurallarını tarafsız bir şekilde değerlendirmekle birlikte karşılaştığı olumsuz durumlarda neden-sonuç ilişkisi kurarak değişken faktörler karşısında sınamak istediği durumu göz önünde bulundurarak bir yargıya varabilmektedir (Avcı, 2006, s. 42).

Bilişsel gelişim öğrenme ve olgunlaşma kavramları ile doğrudan ilişkili bir kavramdır. Öğrenme genel kabule göre doğrudan davranışa etki eder. Bilinçli ve gayeye yönelik kalıcı davranışlar olarak tanımlanmıştır (Köylü & Oruç, 2017, s. 1; Sandström, 1971b, s. 4). Bu öğrenmeler davranışları şekillendirdiği gibi sosyal ortamlara uyum sağlamada temel teşkil ederler. Olgunluk ise büyümeden farklı olarak bireyin öğrendiklerini uygulayabilmesi, davranışa aktarabilmesi için hazırbulunuşludur (Köylü & Oruç, 2017, ss. 2-3; Sandström, 1971, s. 4; Yörükoğlu, 1978, s. 30). Önce ilgi uyanır, çocuk ilgi duyduğu şeyi merak eder ve öğrenir o davranışı yapma yönünde desteklenirse de daha kolay bir şekilde öğrendiklerini davranışa aktarabilir.

Ergenlik döneminin başlarında daha çok fiziksel özelliklerine odaklanan genç bu dönemin sonlarına doğru zihinsel faaliyetler kapsamında değerlendirilen entellektüel gelişimine ve özelliklerine yönelmektedir (Oktan & Şahin, 2010, s. 549).

Ergenlik dönemiyle birlikte bilişsel açıdan soyut işlemler dönemine giren ergen, davranış ve düşüncelerinde neden-sonuç ilişkisi kurup daha kompleks davranışlar ortaya koymaktadır. Bilişsel olarak da esnek ve geniş bir anlayışa sahip olan ergen, bu yetisi sayesinde etrafındaki insanlarla daha kolay iletişim kurabilmekte ve duygularını daha iyi ifade edebilme olanağına sahip olmaktadır (Özdemir vd., 2012, s. 585).

Bilişsel gelişim üzerinde başta Piaget olmak üzere birçok psikolog çalışmıştır. Bilişsel gelişim, ergenlik döneminin ilk yılları kabul edilen çocukluktan ergenliğe geçiş aşaması olan erenlik döneminde soyut işlemler ile gelişime devam etmektedir. Soyut işlemlere geçiş dönemiyle birlikte farklı bir bakış açısı kazanarak dini anlamda sembollerin yerine kolayca soyut kavramları koyabilmektedir. Bilişsel anlamda gelişim gösteren birey çevresiyle daha uyumlu iletişim kurmakla birlikte gelişen olaylar arasındaki sebep sonuç ilişkisini kavrayabilmektedir.

2.1.1.3. Duygusal gelişim

Duygular, çevresel faktörler ile verilen tepkiler arasında davranışların ortaya çıkmasına yönelik önemli bir rol üstlenmektedir. Duygu, bütün davranışların içinde yer almaktadır. Bu nedenle duygularından arınmış bir insan için sevgi, arkadaşlık, ödül, evlilik, sanat ve ölüm vb. gibi kavram ve değerler de önemini yitirmektedir. (Cüceloğlu, 1991, s. 259). Duygu kavramı, latince “motere”, “hareket etmek” kökünden gelen “emotion” “hareket halindeki duygu” anlamına gelmektedir. Bazı kaynaklar emotion kelimesini heyecan olarak aktarıırken bazı kaynaklar duygu olarak aktarmaktadır. Türkçe’de heyecan kelimesi, kısa süreli, yoğun ve fizyolojik özellikleri barındıran bir durum; duygu ise anlık olmakla birlikte daha uzun etkiye ve karmaşık süreçlere sahip olan bir durum olarak kullanılmaktadır (Tarhan, 2010; Tuna & Kayaoğlu, 2018, ss. 21-22). Duygusal gelişim bir çok etkiye açıktır ve bilişsel, psikolojik gelişimler ile ilişkili olarak gelişim göstermektedir (Türk, 2014, s. 146). Duygusal gelişim çocukluk döneminden başlar ve bireye hayatı boyunca eşlik edecek temel duyguları kazandırır (Aksoy, 2020, ss. 578-579; Türk, 2014, s. 146). Örneğin utanma duygusu iki yaşında ortaya çıkmaktadır (Sandström, 1971, s. 111).

Jung (1973), heyecanı, çevresel etkenlerin algılanması sonucu, iç organları ve davranışları harekete geçiren, bilinçte ortaya çıkan duygusal bir süreç olarak tanımlamaktadır (Akt.: Cüceloğlu, 1991, s. 261). Jung’un aksine Robert Plutchik duyguları tanımlamaktan çok, duyguları sınıflandırma üzerinde çalışmalar yapmıştır.

Plutchik, bireyin çevre ve topluma uyum sağlamasına olanak sağlayan duyguları umut/beklenti, sevinç/neşe, öfke/kızgınlık, üzüntü hüzn, tiksinti/iğrenme, kabul etme/edilme, hayret/şaşakınlık/sürpriz olarak tasarladığı duygu çemberindeki duyguları belirli bir sıraya koyarak sekiz temel sınıfa ayırmıştır. Bu bağlamda Plutchik geliştirdiği “duygu çemberi”ne göre hangi duyguların bir araya gelerek hangi duyguları ortaya çıkardığını açıklamaktadır. Örneğin, neşe ve kabul etme/edilme, aşkı ve sevgiyi ortaya çıkarırken, beklenti ve öfke bir araya gelerek, hırçınlık ve saldırganlığı ortaya çıkarmaktadır (Aksoy, 2020; Baş vd., 2021; Cüceloğlu, 1991, ss. 261-262; Tarhan, 2010; Tuna & Kayaoğlu, 2018, ss. 24-26; Türk, 2014).

Duyguların ortaya çıkmasına, verilen tepkilere ve vucüta neden olduğu değişikliklere yönelik bazı kuramlar ortaya çıkmıştır. Başlıca James-Lange ve Cannon Bard kuramı ile bilişsel ve sosyobiyojik kuramları örnek olarak verilebilir. William James ve Carl Large’nin birbirinden habersiz bir şekilde ortaya koydukları ve insan vücudunda çevredeki etkenler nedeniyle bazı fiziksel değişim ve tepkilerin ortaya çıkmasını daha sonra kişinin bu belirti ve değişimleri görmesiyle heyecan duyarak duyguların oluştuğunu ifade eden kuramdır (Tuna & Kayaoğlu, 2018, ss. 26-27). Yani James ve Large önce fiziksel değişikliklerin gerçekleştiğini daha sonra da duyguların ortaya çıktığını ifade etmektedir. Ancak bu kuram deneysel verilerle desteklenmemiş olması ve duygular karşısında kişilerin verdikleri tepki ve fizyolojik değişimlerin farklılaşması nedeniyle eleştirilere maruz kalmaktadır. Nitekim korku duygusu karşısında bir insan titrerken bir diğeri terleyebilir. (Cüceloğlu, 1991, ss. 263-264; Tüzün, 2021, 2021).

Duygusal değişimlerin ve davranışların ortaya çıkmasına yönelik bir diğerkuram ise yine birbirinden habersiz ve farklı bölgelerde Cannon, Bard tarafından ortaya atılmıştır. Bu kurama göre çevresel uyarıcılar hipotalamusu etkiler ve hipotalamus fizyolojik değişimler ile sinir sistemini uyarıp beyin kabuğuna sinirsel sinyaller göndererek duygusal yaşantının o anda farkına varılmasını sağlar (Cüceloğlu, 1991, s. 264; Tuna & Kayaoğlu, 2018, ss. 28-29). Yani James- Large kuramından farklı olarak Cannon-Bard kuramında fiziksel değişimler ile duygusal farkındalık aynı anda yaşanmaktadır.

Stanley Schacher tarafından ortaya atılan bilişsel kuram, Schachter ve Singer tarafından 1963’te yapılan deneye dayanmaktadır. Schachter, duygunun

anlamlandırılmasında fiziksel değişiklikler ve bilişsel algıların etkileşimde olduğunu işaret etmektedir. Ancak deney sonucuna göre duyguyu algılama ve anlamlandırmada çevresel uyaranlar, insan vücudundaki fiziksel değişimlerden daha etkili rol oynamaktadır (Cüceloğlu, 1991, ss. 265-266; Tuna & Kayaoğlu, 2018, ss. 29-30).

Duygusal kuramlara yönelik sosyobiologlar tarafından ortaya atılan ve duyguların fizyolojik oluşum sürecini açıklamaktan çok hayatta nasıl işlev gördüğünü açıklamaya çalışan kurama sosyobiolojik kuram denilmektedir. Bu kurama göre duygular, çevre, insan ilişkileri ve toplum arasında uyum sağlamaya yönelik etkili bir rol oynamaktadır (Cüceloğlu, 1991, s. 266; Tuna & Kayaoğlu, 2018, s. 31).

Duyguların ifade edilmesinde sözlü ve sözsüz iletişim tarzları, beden dili ve davranışlar kullanılmaktadır (Tuna & Kayaoğlu, 2018, ss. 31-32). Ancak iletişimde %80 oranında sözsüz iletişim etkili olmaktadır.

Duygusal değişim ve çalkantıların ergenlik döneminde daha belirgin yaşanması bu süreçte bazı durumları etkilemektedir. Duyguların anlık olarak değiştii erenlik döneminde hayata anlam verme gayesinde olmayan çocuklar yaşadıkları ana odaklanmaları sebebiyle daha mutlu bir süreç geçirmektedirler. Bu dönemde kararlar geleceğe yönelik olmamakla birlikte genelde günlük ve anlık verilmektedir (Karaca, 2016, ss. 101-103). Okul ders ve çalışmalarını devam ettirmek zorunda olan çocuk için sorumluluk duygusu bu dönemde gelişmeye başlamaktadır. Ailesi tarafından desteklenen ve sorumluluk verilen çocuğun liderlik özellikleri gösterdiği ve sosyal anlamda daha başarılı uyum sağladığı görülmektedir (Karaca, 2016, s. 101). Ergenlik döneminde ise insan ilişkileri ve çevre ile kurduğu bütün bağlar duygularıyla doğrudan ilişkilidir. Ergenlik döneminde kendini her alanda yeterli görme, güçlü hissetme kolay inanma ve bağlanma ile kolay vazgeçme ya da pamuk ipliğine bağlı ilişkiler ile karşılaşmak mümkündür. Öte yandan genç kendini yetersiz hissettiğinde kolayca ümitsizliğe kapılabilmektedir (Avcı, 2006, s. 42). Her gelişim boyutu, bilişsel, psikolojik, duygusal ve fiziksel kendine has bazı gelişim özellikleri gösterebilmektedir. Dini gelişim de bu şekilde değerlendirelebilmektedir. Dini gelişim alanında yapılan çalışmalar dinin bir duygu olarak gelişmeye başladığını ifade ederken bunu sevgi, güven bağlanma, korku gibi duygularla ilişkilendirmişlerdir. Kimine göre ise bu kendine özgü bir duygu alanıdır (Oruç, 2013, s. 973). Dini gelişim alanı daha çok Piaget' in yaptığı bilişsel çalışmalara dayandığını söylemek mümkündür.

Duygular ile duygusal gelişim alanında birçok psikolog ve psikiyatr çalışmalar yürütmüştür. Bir takım araştırmacılar ise duyguların ortaya çıkışı ve dışı vurumu ile beden analizi ve jest-mimiklerin hangi duygulara karşılık geldiği üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmışlardır. Duygular oldukça karmaşık bir olgu olmakla birlikte ortaya çıkarken geçmiş duygu/lar, o anda gerçekleşen olaydan etkilenme, değer yargıları ya da bedensel bir rahatsızlığın o duyguya eşlik etmesi ihtimalinin fazla olması duyguların ortaya çıkışı ve değerlendirilmesi alanında zorlayıcı faktörleri oluşturmaktadır. Duygular insani ilişkilerin ortaya çıkmasında, olguların anlam kazanmasında ve değerler sisteminin oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim insanlar hayatlarını devam ettirirlerken duygu, anlam ve değer gibi olgular sayesinde uyumu yakalayabilmekte, olumlu iletişim kurabilmektedirler. Duygular esasen biden fazla başlık altında incelenebilmektedir: dini duygu, ahlaki duygu, milli duygular vb. Bunların her biri duygu temelli olgulardır. Baktığımızda kültürel normları belirlemede de etkili oldukları görülmektedir.

2.1.1.4. Ahlak gelişimi

Ahlak gelişimi, bilişsel ve toplumsal gelişim ile doğrudan ilişkili ve karmaşık bir alandır. Kohlberg'in ahlaki yargı gelişimi ve Piaget'in ahlaki muhakeme teorisi bu alanda yapılan önemli çalışmalardır. Piaget iki aşamada incelediği ahlaki muhakeme teorisini bağımlı ahlak ve otonom ahlak olarak ayırmıştır. Buna göre bağımlı ahlak aşamasında çocuğun bilişsel gelişimi bir yargıya varma açısından yeterli olmadığından ve bu süreçte büyüklerine bağımlı olarak varlık gösterdiğinden bu şekilde adlandırılmıştır. Otonom ahlak aşamasında ise çocuk benlik duygusunu kazanmış, bilişsel açıdan daha ilerlemiş bir düzeydedir. Bu düzeyde kendi ve başka insanlar arasındaki ilişkiyi analiz edebilir ve kuralları tanıyabilir (Köylü & Oruç, 2017, ss. 29-30). Çocuk yedi yaşında dikkatinin kendinden dış aleme yönelmesiyle okullaşmanın da etkisiyle çevresi hakkında daha çok gözlem yapar ve daha gerçekçi fikirlere sahip olabilmektedir. Bu bağlamda ahlak duygusu gelişimi daha elverişli olur. Okulda sosyalleşme ve oyun süreciyle oyun kurallarının tayiniyle toplumsal hayata geçiş yaşanmaktadır. Bu dönemde toplumsal kuralları öğrenmede büyük çaba sarf etmektedir. Sekiz yaşında yetişkinler ile oldukça etkileşim içerisinde olmaya çalışan çocuk zihnini yetişkinlerin dünyasına uygun hazırlamaya çalışmaktadır. Dokuz yaşında gelişim açısından her yönden oldukça mesafe kat etmiştir ve ödül ceza ile

davranışlarına yön vermeye çalışabilir. Sosyal ve kültürel tesirlere oldukça açıktır, bu dönemde çocuğun hoşgörü duygusu oldukça gelişmiştir (Sandström, 1971, s. 44).

Freud ahlaki değer sistemini id, ego ve süper ego ifadeleri ile açıklamaktadır. Freud'a göre id istek ve arzuların karşılanmasını isteyen yapı iken ego id'i kontrol altında tutmaya çalışan yapıyı temsil eder. Süper ego ise bireyin arzu ve davranışlarının toplumsal norm ve değerlere uygun bir şekilde gerçekleşmesini denetleyen yapıya işaret etmektedir (Avcı, 2006, s. 43). Ahlaki gelişim alanında Piaget' in öğrencisi olan Kohlberg, Piaget'in bilişsel gelişim kuramına dayandırdığı üç ana bölüm ve her birinin iki alt kısma ayrıldığı, toplam altı basamaklı ahlaki gelişim kuramını ortaya koymuştur (Avcı, 2006, s. 43). Kohlberg'e göre geliştirdiği ahlaki gelişim kuramı evrenseldir ve bu gelişim bilişsel gelişim ile bağlantılı olarak bir sıra ile gerçekleşir. Kohlberg'in tasarladığı ahlaki gelişim kuramına göre her dönem kendi içerisinde bir suçluluk ve haklılık payı bulunduran ahlaki davranışa uygun olan akıl yürütmeleri esas almaktadır (Yıldırım, 2017, ss. 99-100). Buna göre Kohlberg'in ahlaki yargı gelişim kuramına dayanarak zor durumda kalan birine yardım etmek amacıyla başkasının eşyasını izinsiz kullanma durumunda olan birinin ne yapması ya da yapmaması gereken şeylerin tartışma konusu olduğu durum örnek olarak verilebilir. Son dönemde Kohlberg'in geliştirip sentezlediği ahlaki yargı kuramı sosyoloji ve psikoloji gibi alanları etkilemiş olsa da öğrencileri ve alanda çalışma yapan araştırmacılar tarafından eleştirilere maruz kalmıştır (Çinemre, 2013; Ekşi, 2016).

Ahlak gelişimi bilişsel ve psikolojik gelişim ile doğrudan bağlantılıdır. Ahlak gelişimi küçük yaşlardan itibaren sosyalleşmenin başlamasıyla birlikte gelişim göstermektedir. Ahlaki gelişim, bilişsel gelişimin sağladığı muhakeme ve analiz gücü neticesinde gelişim gösterebilmekte ve bireyin oluşturduğu kimlik ile tutarlı bir sonuç ortaya koyması ile ifade edilmektedir.

2.1.1.5. Dinî gelişim

İnsan fitri bakımdan dini duygu ve yeteneğe sahip olarak dünyaya gelir. İç güdü olarak ortaya çıkan dini temayül çevrenin etkisiyle gelişir ve değişir. Bu gelişim aşamaları bireyler arasında bilişsel gelişimle doğru orantılı olarak farklı hızlarda meydana gelir. Dini gelişim aşamaları Allport, Fowler, Goldman ve Oser gibi birçok psikolog tarafından araştırılmış ve incelenmiştir. Dini gelişim serüveni bilişsel gelişim ile doğrudan ilişkili olduğundan dini düşüncenin oluşması ve gelişmesi üzerine yapılan

bu araştırmalarda Piaget'in bilişsel gelişim basamakları temel kabul edilmiştir. Fowler'e göre din gelişimi daha anne karnındayken başlar. Bu dönemde kazanılan temel güven duygusu üzerinde dini duygu temellenir. Anne ile bebek arasında gelişen sevgi bağı temel güven, mit ve cesaret duygularının da temelini teşkil eder. Bu aşamada sevgi, güven duygusu gelişmemiş olursa ümitsizlik ve güvensizlik duygusu ortaya çıkar ve bu durum da inanç gelişimini olumsuz etkiler. Çocukluk döneminde ise benmerkezci tavır sergileyen ocuk hayal ile gerçeği birbirine karıştırabilmektedir. İnanç serüvenin başlamasıyla birlikte ahlaki gelişim ve tanrı tasavvuru da aynı anda oluşmaya başlar. Bu dönem somut düşünce dönemi olduğundan soyut kavramlar ocuk tarafından idrak edilemez bu nedenle Allah'ı da insan ya da bir varlık şeklinde düşünür. Buna antropomorfizm denir. Bu dönemde ocuk inancın kendisi ile ilgili değil somut örnekleriyle ilgilenmektedir. evresini ilgiyle inceleyen birey büyüklerinin davranışını taklit ederek dini gelişimini devam ettirmektedir. Bu dönemde sevdiği insanların sevgisini kazanmak amacıyla onların ibadet davranışları dahil bütün davranışlarını taklit eden ocuk sık sık sorduğu sorularla dini konulardaki bilgisini artırmaya çalışır. Cennet, cehennem, melek, şeytan gibi varlıklar hakkında bilgi sahibi olmaya çalışır (Karacoşkun vd., 2017a, ss. 111-123).

Dini motifler oyunlar içerisinde kendini gösterebilir. Aile içerisinde dini modellerin görülmesi çocukta dini gelişimi tetiklemektedir (Karaca, 2016, s. 110). Allport (1961, ss. 31-32), bu dönemde bilişsel gelişimin etkisiyle somut dönemden soyut döneme geçiş yapan çocukların dini ve öğretilerini anlamak için somutlaştırmasına gerek olmadığını, dinin soyut yönlerini daha rahat kavrayarak kendini bir dini gruba ait hissettiğini, ergenlik döneminde dinin kişiliğinin bir parçası haline geldiğini ifade etmiştir.

Bireyin psikolojik, zihinsel boyutu olan inanç, insanın iç alemine ilişkin ilgi, algı ve tanımlamalar ile kurulan duygusal bir ağdır. Bu inanç ve değer yargıları, sosyal çevrenin de etkisiyle bireyin davranışlarına yansır. İnanç ve değer yargıları ile sürekli hala gelen davranışlar dini tutumu meydana getirir (Kavas, 2013, s. 144). Yani burada iman edilen şeyin davranışa dökülerek belli periyotlarla tekrarlanması ve devam edilmesiyle tutum, tasavvur, düşünce biçimi ve temayüle dönüştüğünü söyleyebiliriz.

Hökelekli (2015, s. 112), ergenlik döneminin ikinci yarısında bireyin yeteneklerini daha iyi kullanabildiğini, arzu ve isteklerini daha iyi kontrol edebildiğini, sosyal ve

toplumsal ilişkilerde ilerleme kaydettiğini ve dini anlamda daha rasyonel ve dengeli duruma geldiğini ifade etmektedir.

Piaget ve Freud' göre din, psikolojik ve ruhsal rahatlamayı sağlayan, endişe ve korku karşısında önemli bir dayanak oluşturmaktadır (Oruç, 2013, s. 974). Gençlik döneminin getirdiği endişe ve çalkantılara karşı din, bireye iyi ve doğruyu işaret ederek yol göstermekle birlikte, bu dönemin getirdiği bağımsızlık duygusunun heyecanı ile anne-babaya saygı, dini sorumluluklar arasında bir denge kurarak kişilik gelişimine katkı sağlamaktadır (Gündüz, 2012, ss. 12-13).

Din, insan hayatının her evresinde var olmuştur diyebiliriz. Dini gelişimin temel aşaması kabul edilen anne karnında başlayan bu süreç insan hayatının sonuna kadar gelişerek farklı evrelerden geçmektedir denilebilir. Çocukluk döneminde dini, sembollerini vesilesiyle somutlaştırarak anlamaya çalışan birey soyut işlemler dönemi ile dini olguları daha kolay kavrayabilmektedir. Ergenliğin ilk yıllarında ortaya çıkan sorgulamalar ve dini çelişkinin bu dönemin sonlarına doğru azalma gösterdiği söylenebilir.

2.1.1.6. Sosyal gelişim

İnsan toplumsal bir varlık olması nedeniyle doğumundan itibaren belli kazanımlar elde ederek kendini ifade etmeye, sosyalleşmeye çalışmaktadır (Özkalp, 1991). Çocukluktan itibaren oyun ortamlarında belirlenen kurallar yetişkinliğe geçişte toplumsal hayatı kolaylaştırmaktadır. Yine oyunlarda adaleti gözetmeye çalışan bireyler gerçek hayatta da adalet arayışı içerisindeyler ve adaletin tam sağlanmadığı durumları haksızlık olarak niteleyebilmektedirler (Karacoşkun vd., 2017, ss. 100-101; Sandström, 1971, ss. 155-160, 200-201). Her şeyi oyun vesilesi yapan çocuklar için oyun psikolojik anlamda mutluluk kaynağı olarak görülmektedir. Bir amaca yönelik gelişen oyunlar esnasında çocukların ciddiyet kazanmasında, duygularının keskinleşmesinde, empati kazanmasında ve hayatın içerisindeki rolleri (anne, baba, öğretmen, doktor, vb) kavramada önemli bir faktör olmaktadır (Karaca, 2016, s. 110).

Ergenlik dönemindeki erkekler daha sosyal ve dışarı meyilli olurken, kızlar ise daha sınırlı ortam ve gruplarda vakit geçirmeyi tercih edebilir. Okul dönemi olarak da adlandırılan bu dönemde ergen bireylerde okul yaşamıyla birlikte sosyalleşme

artmaktadır. Bu sosyalleşme ile birlikte birey kadın, erkek toplumsal rollerini özümsemektedir (Adams, 1995; Adler, 2019; Sandström, 1971).

Ergenlik döneminde bireyin arkadaş ve gruplara olan ilgisi artar ve birey bağlı olduğu grubun ortak düşüncesine uyum sağlar. Bu dönem bireyin çevreye en fazla uyum sağlamayı istediği dönem olduğundan arkadaş grubundan farklı görünmek istemez ve genellikle arkadaşlarına benzer tarzda giyinir ve konuşur. Bu duruma ebeveynleri müdahale etmek isterlerse ergen bireyle ebeveyni arasında çatışma çıkabilir. Bu dönemde ergen bireyle ebeveyn arasında çatışmanın en fazla yaşandığı dönemdir (Selçuk, 1990, ss. 95-96; Şemin, 1988, ss. 150-154). Sosyalleşme, gruba yeni katılan bir üyeye grubun norm ve kültürünün aktarılması ile gerçekleşmektedir. Sosyalleşme, kuralları ve kültürü içselleştirme ve uyum sağlama birbiri ardına gelişim gösteren evrelerdir. Bu evrelerin kolay ya da nisbeten hızlı geçilmesinde yeni üyenin çabası, karşılıklı aktarım ve grubun tavrı önemli görülmektedir (Akkır, 2019, s. 955; Memduhoğlu, 2008, ss. 138-139). Ayrıca sosyalleşme sürecinde, yeni üyenin mesajları alma ve kavramadaki hızı, ortamda farkedilebilme, sezgileri ile olayların gidişatını tahmin ederek olaylara etki edebilme ile nerede nasıl davranacağını kestirebilme gibi yeteneklerin tümünü kapsayan “sosyal zeka” sosyalleşme sürecine katkı yapan önemli faktörlerdendir (Çavuş vd., 2019, ss. 260-261). Sosyal öğrenme kuramını sistemleştiren Bandura ise bireyin, gözlem ve rol model alma ile sosyal davranışı ortaya koyabileceğini düşünmektedir (Akt.: Orhan & Dağcı, 2015, ss. 118-119)

Yetişkin birey olma yolunda sosyalleşme önemli bir süreçtir. Toplumun, yetişkin çevresinin değer ve normlarının kabul edilmesi sürecidir. Ayrıca bu kavram çocukların iyi vatandaş olarak yetişmesiyle yakından ilişkilidir (Sandström, 1971: 153). Sosyalleşmenin önemli etkenleri arasında özgüven, yüksek benlik saygısı, aile, sosyo-ekonomik durum, okul, arkadaş çevresi, teknolojik aletler ve sosyal medya önemli bir role sahiptir (Avcı, 2006; Pehlivan, 2017; Soner, 1995).

Sosyalleşme bireyin kendini, çevresini ve çevresindeki insanları tanıma süreci olarak değerlendirilmektedir. Ait olunan toplumun kültür kodlarını tanıma, normlarını öğrenme ve hazmetme açısından önemli olduğunu söylenebilir. Sosyalleşme, gruba yeni katılan üye/lerin kuralları öğrenmesi bireylerin çabasına, sosyal zekâ düzeylerine, grubun yeni üyeler ile aktarıma geçmesi gibi faktörlere bağlı olduğundan

bahsedilebilir. Bu bağlamda topluma katılma ve toplumda bir edinme sürecinde olan ergen bireyler için bu dönemde elde edilen kazanımlar önemli bulunmaktadır.

2.1.1.7. Kişilik gelişimi

Kişilik, bireyin genetik olarak doğuştan getirdiği ve çevresel öğrenmeler ile kazandığı özelliklerin tutarlı bir şekilde ortaya konulması ile bireyi diğerlerinden ayıran özelliklerin bütününe denir (Cüceloğlu, 1991, s. 402; O. Özdemir vd., 2012, s. 567).

Erikson'un psikososyal gelişim kuramına göre ergenlik döneminde yerine getirilmesi gereken en temel görev "kimlik" kazanmaktır. Erikson'a göre her dönem üstesinden gelinmesi gereken bir krizi barındırır ve ergenlik döneminde bu kriz kimlik bocalamasıdır (Özdemir vd., 2012, s. 572). Ergenlik döneminde kendine, yaşama ve çevresine dair soruları olan genç kim olduğu, gelecekte ne yapacağı, neye inanacağı, hangi durumlarda ne düşüneceği ve nasıl davranacağı hakkında cevaplar bulmaya çalışmaktadır (Avcı, 2006, s. 44).

Freud, psikososyal gelişim kuramında kişiliği id, ego ve sürepego ögeleri ile açıklamaktadır. İd insanlık için temel dürtüleri kontrol eder ve yer, zaman farketmeksizin arzuların doyurulmasını esas alır. Freud'a göre id cinsellik ve saldırganlık olmak üzere iki temel eğilime sahiptir. Bu anlamda id altbenliği, kişiliğin bastırılmış yanını temsil eder. Ego ise benliktir. Kişiliği, kontrol eden, düzenleyen altbenlik ile çevresel faktörler arasında arabuluculuk görevi üstlenen yapıdır. Sürepego ise benliğin ahlaki yanıdır. İş ve eylemlerin ahlaki ve toplumsal kurallara uyup uymadığını denetleyen yapıdır. Dolayısıyla id, ego ve sürepegonun bütünleşik, dinamik yapısı kişiliği oluşturmaktadır (Cüceloğlu, 1991, ss. 403-407; O. Özdemir vd., 2012, s. 570).

Kişilik özelliklerini beden, kas ve iskelet yapısına göre belirten yaklaşımlarda bulunmaktadır. Sheldon (1954), gelişmiş kasları bulunan ve ağır faaliyetleri yapmaya muktedir kişilik tipini mezoform, uzun ince yapıya sahip utangaç ve sakin tipler için ektoform, tombul ve eğlenceli yapıya sahip olanları endoform olarak sınıflandırmıştır (Akt.: Cüceloğlu, 1991, s. 414).

Kişilik gelişimi bireyin kendi benliğini tanıma, yetenek ve kabiliyetlerini keşfetmesiyle başlar. Bu anlamda kişilik gelişimi fiziksel, duygusal, psikolojik, sosyal ve kültürel

faktörlerle ilişkilidir denebilir (Adler, 2019; Köknel, 1982; mÖzdemir vd., 2012; Yörükoğlu, 1978).

Gelişim dönemleri bir örüntünün motifleri gibi birbiri ile doğrudan ilişkili ve diğer boyutlardaki gelişimi etkiyecek şekilde insan sistemini kuşatmıştır diyebiliriz. Fiziksel gelişmeden, dil gelişimine; toplumsal gelişmeden psikolojik ve ruhsal iyi oluşa varana kadar bütün sistemlerin belli bir oranda gelişim göstermesi ile birey kendine ve çevresine yönelik yargılarda bulunabilmekte ve hayata anlam verebilmektedir. Bu durum ise kişinin bütün hayatını etkilemekte, yaşamına devam ederken gerekli becerileri kazanmasına ve kullanmasına olanak sağlamakta kendine özgü kişilik gelişimini tamamlayarak kişilik örüntüsünü oluşturmaya katkı sağlamaktadır.

2.1.2. Ergenlik döneminin psiko-sosyal açıdan risk faktörleri

Risk, olumsuz durumların ortaya çıkmasına sebep olan ve bireyi olumsuz etkileyen potansiyel faktör olarak tanımlanabilmektedir (Gürkan, 2006).

Doğumdan sonra anne ile ilişim kurularak sosyalleşmenin ilk adımı atılmaktadır. Daha sonra fiziksel, bilişsel, zihinsel ve duygusal gelişimin etkisiyle çevresi ile iletişime geçen insanoğlu çocukluk ve gençlik sürecinde sosyalleşme ortamını aile dışına taşıyarak genişletmektedir. (Çok, 1994; Çevener Özçelik & Şahin, 2016; Gander & Gardiner, 2004; Kulaksızoğlu, 2005; Sayar, 2016; Ulus, 2018).

Hayatın her evresinde insanı kuşatan ve gelişimini tetikleyen bazı psiko- sosyal görevler vardır. Bu görevler aile ve çevrenin olumlu katkılarıyla tamamlanırsa birey bu evreleri sırası ile sağlıklı bir şekilde tamamlayarak bir sonraki evreye güvenle geçebilir. Bu görevler bebeklik döneminde temel güvenin kazanılması; çocukluk döneminde keşif ve merak duygusunun desteklenmesi; okul döneminde sağlıklı sosyalleşme ve toplumsal kurallara adapte olabilme; ergenlik döneminde benlik/kişilik gelişimi ve kimliğin kazanılması; yetişkinlik döneminde kariyer/ iş planları, yakın ilişkiler kurma ve topluma uyum sağlama gelişim ödevleridir. Sağlıklı geçişler insan hayatını verimli ve etkin kılan unsurlardır. Tam aksi durumda ise doğumdan ölüme kadar süre gelen bazı psiko-sosyal tehlikeler olabilmektedir. Kiritik dönemlerde sağlıklı geçişler yaşanmadığında şu gibi durumlar ortaya çıkabilir: bebeklikte yanlış bağlanma ve güvensizlik, çocuklukta utangaçlık, içe kapanma, değersizlik ve başarısızlık; ergenlikte kimlik bunalımı, düşük benlik algısı, suça meyiletme vb.;

yetişkinlikte, yalnızlık, hayata küskünlük ve asosyalite; yaşlılıkta ise donuk, durgun vazgeçilmiş bir hayat hissi (Arslan & Arı, 2008; Cloutier, 2019; Dinçel, 2006; Elkind & Dönmez, 2019; Gander & Gardiner, 2004: 458; Gürses & Kılavuz, 2011; Kocerguis vd., 2019; Koç, 2004; Özgüngör & Kapıkıran, 2011).

İlk ergenlik dönemi utanç ve suçluluk duygusunun farklı algılandığı ve düzenlendiği dönem olması nedeniyle bu dönemde oedipus karmaşası yaşanması çocuklarda yoğun utanç ve suçluluk oluşmasına neden olmakla birlikte ruhsal açıdan da zedeleyici olabilmektedir (Şavli & Tekin, 2019, ss. 177-178). Soyut düşüncenin geliştiği ilk ergenlik dönemiyle gelişmeye başlayan ahlak/ ahlaki yargı duygusu kişilik gelişiminin alt yapısı olan benlik gelişiminin bir parçasıdır. Toplumsal ahlaki değer ve yargıların ergen bireye aktarılmasıyla birlikte bir değer sisteminin parçası olduğunun farkına varan genç içsel bir disiplin ile ahlak duygusunu geliştirebilir. Bununla birlikte ahlaki duygu ile eş zamanlı gelişen din duygusu ile adalet, vicdan, sadakat gibi duygularda gelişerek ergen bireyin olgunlaşmasına ve toplumsal gelişimine katkı sağlanmış olur (Koç, 2004, ss. 236-237). Ancak bilişsel yönden hazır olmayan ve baskı altında olan bireyler için aynı şeyleri söylemek mümkün olmayabilir.

Ergenlik problemleri, bu döneme özgü bazı durumlardan kaynaklanabileceği gibi daha önceki yıllara dayanan problemlerden de kaynaklanabilir (Wolynn, 2017). Ergenlik problemleri birden meydana gelmez ancak bu dönemde güçlükler hızlı birikir. Bu dönemde çatışmalar had safhada görülür (Çövenner Özçelik & Şahin, 2016; Sandström, 1971b). Fiziksel büyüme, hormonal değişim, kimlik arayışı, psikolojik çalkantılar bu dönemde ortaya çıkan ve genç bireyi zorlayan etkenlere örnek olarak verilebilir.

Bu dönemde ergen bireyin görüşleri anne ve babasının görüşlerine ters düşebilir ve aralarında sert çatışmalar görülebilir. Ergenlik döneminde gençlerin görüşleri büyük oranda mensup oldukları grubun ortak görüşünü yansıtmaktadır. Gençlerin kullandıkları dil, birbirlerine karşı tutum ve davranışları, giyim kuşamları bu grubun içerisinde şekillenmiştir. Bu nedenle birbirlerine birçok açıdan benzedikleri görülür (Oktan & Şahin, 2010; Sandström, 1971). Bu dönemde genç bireyler sosyal grupların etkisinde hareket etmeye meyillidirler. Öte yandan anne ve babasıyla görüşleri genellikle zıtlık göstermekte ve çatışma ortaya çıkabilmektedir. Grup içerisinde kendilerine yer bulmak amacıyla birbirlerine benzeyen tutumlar sergiledikleri ve kendilerine özgü bir dil oluşturdıkları söylenebilir.

Binlerce yıl öncesine dayanan belgelerde toplumun gençlere yönelik eleştirileri ortaya çıkartılmıştır (Avcı, 2006; Demos & Demos, 1989; Sandström, 1971). Günümüzde dahi gençler ve yetişkinler arasında yaşanan çatışmalar sebebiyle toplumda yaygın olarak memnuniyetsizlik ve şikayetler ifadeler edilebilmektedir. Ergenlik dönemi sadece ergen bireyi etkilemekle kalmayıp aile yaşamında ebeveynlere de yeni sorumluluklar yükleyerek bu süreçte gençlerin kişilik, kimlik gelişimi açısından aile içerisinde desteklenmesini gerektiren bir takım değişikliklere sebep olmaktadır (Aybak & İpek, 2021).

Modern dönemde özellikle ergen bireyleri etkileyen bir diğer unsurun “internet bağımlılığı” olduğu söylenebilir. Hayatı kolaylaştırması ve eğlence aracı olarak kullanılması gençlerin internete bağlılığını artırmaktadır. Bu durum ergenlik döneminde kazanılan, bireyin sosyal yaşantısını ve insanlar arası iletişimini düzenleyen, ahlaka uygun davranışlara teşvik eden duyguların genelini ifade eden öz bilinç duygularını ve davranışlarını etkileyebilmektedir (Çakmak, 2021; Şavli & Tekin, 2019, s. 175). Nitekim ergenlik dönemindeki bireylerin en fazla problem yaşadığı alan “duygu” durumlarıdır. Bu süreçte yaşanan duyguların genel karakteristik özellikleri dalgalı, istikrarsız, yoğun ve hızlı değişim göstermesidir. Bu dönemde yaşanan genel duygular ise çekingenlik, çalışmak istememe, karşı cinse aşık olma, heyecan ve gelecek kaygısı olarak alan yazında belirtilmektedir (Koç, 2004, s. 235; Yörükoğlu, 1978, 2019).

Sigara ve diğer maddelere genelde bu yaşlarda alışkanlık/ bağımlılık kazanılmaktadır (Genç, 1989, s. 65; Yavuzer, 1998, s. 265; Yörükoğlu, 1978a, s. 3).

Gençlerin karşı karşıya kaldığı bir diğer sorunun “kariyer” problemi olduğu söylenebilir. İnsanın hayatı boyunca devam edeceği, hayat doyumunu, öz bilinç ve öz yeterlilik düzeyini etkileyen bir olgu olan kariyer, insanın karar vermede karmaşık bilişsel yapısı ile hızlı değişen çevresel ve teknolojik gelişmeler neticesinde tayin edilmesi zor ve stresli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda gençlerin kariyer planları, kariyer seçimi ve yönetimi stres oluşturan faktörlerden sayılır (Çark, 2021, ss. 158-165; Çoban, 2005, ss. 40-43; Öztemel, 2013, ss. 241-242). Ergenlik döneminin merkezinde yer alan kariyer seçimi, bireylerin sosyal ortamı, akran ilişkileri ve rol modelleri faktörlerinden etkilenebilmekte ve bireyin düşük benlik algısı, bilgisizlik, meslek seçiminde kararsızlık nedeniyle çoğunlukla belirsizlik

duygusuna kapılarak “kariyer kaygısı” yaşamaktadır (Yılmaz & Gündüz, 2018, ss. 24-26). Bazı çalışmalar ise düşük mesleki olgunluk düzeyi, ilgi ve yeteneklerin henüz ayrışmadığı ya da birden fazla alanda potansiyelin olması nedeniyle kaygının ortaya çıktığını belirtmiştir (Hamamcı & Çoban, 2007, ss. 32-33).

Ergenlik döneminin fiziksel, bilişsel, duygusal, ruhsal ve toplumsal açıdan değişim yaşandığı bir süreç olduğu bilinmektedir. Bu değişim gelişimi tetiklemekle birlikte ergenlik dönemindeki bireylerin birçok alanda stres yaşamalarına neden olmaktadır. Duygusal ve zihinsel olarak ani değişimler yaşarken dengede kalmak; bir yandan bağımsızlığını kazanmaya çalışırken bir yandan da ahlaki ve kültürel kurallara uygun davranmaya çalışarak toplumda yer edinebilme, kariyer ve hayallerine ulaşabilmek amacıyla yoğun enerji sarf etmektedir. Gelişim basamaklarının birbirine bağlı bir örüntü gibi düşünüldüğünde herhangi bir alandaki olumsuz etkinin diğer gelişim basamaklarını ve sonraki dönemleri olumsuz etkileyebileceği söylenebilir.

2.1.2.1. Stres, travmalar ve etkileri

Stres Kanadalı endokrin uzmanı olan Hans Selye tarafından ilk kez, bireyin hissettiği baskıya verdiği tepki ya da bedensel, psiko-sosyal, zihinsel olarak bozulan dengenin düzenlenmesine yönelik daha fazla çaba harcaması şeklinde tanımlanmıştır (Akt.: Kaba, 2019, Mineka ve Hooley, 2013, Humphrey ve King, 2000). Travma ise tıp alanında kullanılan ve kemikte tahribat oluşması anlamına gelmekle birlikte, bu kavramın sosyal bilimlerde alanında kullanılmaya başlanması 19.yy’a denk gelmektedir. Travma, bireyde ruhsal, duygusal ya da fiziksel boyutta yara açılması olarak tanımlanmaktadır (Güleçer, 2021, s. 14; Sulhan, 2021, ss. 5-8; Tüzün, 2021, ss. 2-7; Yavuz, 2021, ss. 6-11). Ruhsal ve duygusal boyutta travma, bireyin hissetme, düşünme, algılama, hayal kurma ve zihinsel faaliyetlerini normal bir şekilde yürütmesine mani olan durumu ifade etmektedir (Güleçer, 2021, s. 12; Herman, 2016a; Linley & Joseph, 2004).

Çocuk ve ergenler karşılaştıkları zor durumları anlamlandırma ve baş etme konusunda yetişkinler kadar başarılı olamaya bilirlir. Karşılaşılan zor durumların üstesinden gelemeyen çocuk ve ergenler için içinden çıkılmaz durumlar bireyi psikolojik olarak derinden etkileyebilmekte ve hayatının sonuna kadar etkili olan potansiyel bir risk faktörü oluşturabilmektedir. Stres, korku, şiddet ve olumsuz yaşam deneyimleri çocuk ve ergenin büyüme gelişme sistemini olumsuz etkilemektedir (Altınışik, 2020, ss. 3-

9; Compas vd., 2001; *Çocuk destek, gelişim ve eğitim programı: psikososyal destek kitabı*, 2020, ss. 20-21; Park, 2005).

Stres olumsuz durumlarda ortaya çıkabildiği gibi mezuniyet, tören, düğün gibi mutlu anlarda da ortaya çıkabilmektedir. Yüksek seviyedeki stres kontrol kaybı, kaygı ve korkuya sebep olurken az miktardaki stres işlevsel olarak bazı görevlerin daha başarılı sonuçlanmasına olanak sağlamaktadır (Kavas, 2013, s. 146). Buna göre stres günlük hayatta devamlı olarak karşımıza çıkabilmekte ve birçok faktör stres oluşturabilmektedir. Yani stresin kendisi değil, hangi düzeyde olduğu ruhsal iyi oluş açısından değerlendirilmektedir denebilir.

Stres, insan bedeninde sempatik- adrenomodüler (SAM) sisteminin sırasıyla, hipotalamus, böbreküstü bezleri, epinefrik (adrenalin) hormonlarını harekete geçirmesiyle başlar. Kana karışan hormonlar kalp atışında ve vücutta bazı değişikliklere sebep olmaktadır (Akt.: Kaba, 2019, Butcher, Mineka ve Hooley, 2013, Gunnar ve Quevedo 2007).

Uzun süre baskı ve strese maruz kalan kişilerde bedensel ve psikolojik sorunlar ortaya çıkmaktadır (Kaba, 2019, s. 64). Bu sorunlar bazı belirtiler ile tanımlanabilmektedir (Cufta, 2016, ss. 54-55; *Çok stres yaptığınızda vücudumuzda neler oluyor?*, t.y.; Kavas, 2013, s. 146).

Fiziksel Belirtiler: Kronik yorgunluk, bazıları uyuma bozukluğu, baş ağrısı, yüksek tansiyon, nefes almada zorlanma, eklemlerde ağrı, sindirim sistemi bozuklukları, terleme, enerji kaybı, kalp krizi, kalp ve damar hastalıkları gibi semptomlardır (Batıgün & Şahin, 2006, ss. 38-39; Cüceloğlu, 1991, ss. 319-321; Kaba, 2019, s. 65; *Psikolojik danışma ve rehberlik uygulama ve araştırma merkezi-errem*, t.y.).

Davranış Bozuklukları: İştahsızlık ya da aşırı yemek yemek, sigara ya da madde kullanmak, çok fazla ya da çok az uyumak, sorumluluklarını ihmal etmek, kendini sosyal çevreden izole etmek, tırnak yeme gibi gergin davranışlar stresin neden olduğu davranış problemlerine örnek verilebilir (Kaba, 2019).

Psikolojik Belirtiler: Stresin insan ruhuna tesir etmesiyle psikolojik vaka haline gelen durumun anlaşılması diğer türlere göre daha zor olmaktadır. Duygusal çökkünlük, karamsarlık, gerginlik, huzursuzluk, öfke, aşırı hassasiyet, alınganlık, duygulanma, korku, kaygı, tedirginlik, çabuk sinirlenme, öfke patlamaları, kötümserlik, hafızanın

zayıflaması, kararsızlık, benlik saygısının azalması, yaşamdan zevk alamama, çökkünlük hali, depresif durum (*Stres ve stresin etkileri*, 2014).

Salamon Sorias (1982) tarafından İzmir’ de yapılan stres olaylarının sonuçlarına göre çocuk ölümü, eş ölümü, anne-baba ölümü, hapis, akademik başarısızlık karşısında hissedilen stres düzeyleri yüksek çıkmıştır. Bununla birlikte Amerikalı psikologların Holmes & Holmes (1970), Holmes ve Masuda (1974) yılında yaptıkları araştırmaya göre eş ölümü, boşanma, ayrılık, hapis, hastalık, yeni bir işe başlama ve aileye yeni bir üyenin katılması düzeyi yüksek stres faktörleri arasındadır (Akt.: Cüceloğlu, 1991).

Stres, insanın hayatında her zaman var olmaktadır. Stres sadece zor durumlarda değil insanın mutlu anlarında da ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle stressiz bir hayat tasavvur etmek mümkün değildir. Stres insan vücudunda fiziksel ve hormonal olarak bazı etkilerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu etkiler bireyin yaşadığı stres düzeyi, süresi ve psikolojik dayanıklılığına bağlı olarak değişiklik göstermektedir.

2.2. Göç Sürecinin Psiko-Sosyal Açıdan İncelenmesi

Bireylerin yaşam alanlarını değiştirmesi beraberinde birçok değişikliği de getirmektedir. Bu değişiklik bireylerin isteği doğrultusunda olsa bile bazı psikolojik ve sosyal uyum sorunları söz konusu olabilmektedir. Araştırmada incelenen grubun savaş nedeniyle güvenli bölgelere gitmek zorunda oldukları düşünüldüğünde bu yer değiştirmenin bireyler üzerinde psikolojik olarak daha sarsıcı olacağı söylenebilir. Özellikle kadın, çocuk ve ergen bireylerin daha savunmasız olması nedeniyle olumsuz durumlardan en fazla etkilenen grup olduğu alanyazında orta konmuştur (Allendy, 1968; Demirbaş & Bekaroğlu, 2013; Eroğlu, 2020; Öztürk, 2018; Sağır, 2018; Topçu, 2017).

2.2.1. Göçe ilişkin kavramlar ve göç olgusu

Göç çok boyutlu bir olgu olması nedeniyle sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik açılardan incelenmektedir. Hukuki açıdan da göç bir takım kanun ve tanımların ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Dost, 2014, ss. 42-54; Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu (yukk), 2013). Bu bağlamda kavram karışıklığının önüne geçilmesi ve göçe ilişkin kavramların verilmesi konunun anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Göçün gerçekleştiği şartlara ve durumlara göre farklı tanım ve sınıflandırılmaları mevcuttur. Bu nedenle tezde açıklanması gerekli olan kavramlara yer verilecektir.

Gönüllü göç: Bireylerin daha iyi eğitim, iş gücü, iklim, maddi ve sosyal olanaklarını iyileştirmek için önceden gidecekleri yeri seçerek planlı olarak yaptıkları yer değiştirmelerdir (Kirman vd., 2020, s. 63).

Zorunlu göç: Diğer göç türlerinden farklı olarak zorunlu göçte, göç etmeye zorlayıcı tehdit, baskı ve şiddetin olmasıdır. Nükleer felaketler, savaş, kıtlık, açlık gibi sebepler zorlama unsuru olarak kabul edilir ve ülke halkını göç etmeye zorlamaktadır (Sirkeci & Yaylacı, 2019, s. 17).

Göçmen (Migrant): Tam anlamıyla kabul gören bir göçmen tanımı olmamakla birlikte BM göçmeni gönüllü veya zorunlu, düzenli ve yahut düzensiz gerçekleşmesi fark etmeksizin yapılan bütün yer değiştirmeleri göç; göç eden kişileri de göçmen olarak sınıflandırmıştır (Aktı, 2021, s. 6).

Düzensiz göç: Düzensiz göç kaynak ülke, hedef ülke ve transit ülkeler açısından farklı farklı tanımlanmaktadır. Kaynak ülke için, kanunlara aykırı davranarak ülkeyi terk eden, hedef ülke için, yasal yollarla gelerek yasal süresi içinde ülkeden çıkış yapmayan ya da yasadışı yollarla ülkeye giriş yapan kişileri; transit ülke açısından kaynak ülkeden hedef ülkeye geçiş için ülkeye yasal ya da yasadışı yollarla giriş yapan göçmenleri ifade etmektedir (Göç raporu, 2016, ss. 54-57). Yılmaz (2014, s. 1687), düzensiz göçü, ne zaman ve hangi yönde olacağı kestirilemeyen, göçmen kitlenin demografik, ekonomik ve sosyal özelliklerinin hızlı değiştiği, transit, mekik ve sığınmacı göçlerini kapsayan göç türü olarak değerlendirmektedir.

Geçici koruma: Din, mezhep, ırk ayrımı gözetilmeksizin sığınma amacıyla Türkiye sınırlarına gelen mültecilere etkin koruma sağlamak amacıyla 2014 yılında yürürlüğe giren 6458 sayılı Kanunun 91'inci maddesi gereği mülteci ve sığınmacılara acil ve geçici koruma sağlayan düzenlemedir. Bu düzenleme kapsamında mülteciler arasında ayırın yapmama (açık kapı ilkesi), geri göndermeme ve temel ihtiyaçlarını (eğitim, sağlık, iş, tercümanlık, sosyal yardım) karşılama ilkesi benimsenmektedir (Göç raporu, 2016, s. 75). Son yıllarda Suriye' de artan insani kriz bu kapsamda değerlendirilmiştir.

İkincil koruma:

“Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde;

- a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek,
- b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak,
- c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir.” (YUKK-Madde 63)

Mülteci (refugee): Mecburi sebeplerle ülkesinden ayrılmak zorunda kalan ve gittiği ülkede “sığınma” talebi kabul edilen göçmenlere mülteci denilmektedir (Gün, 2016). Bununla birlikte toplumsal mensubiyeti, dini inancı, ırkı ve dili nedeniyle ayrımcılığa uğrayan, tehditlere açık duruma gelen ve bu sebepler sonucunda ülkesinden ayrılmak zorunda olan ya da ülkesine dönemeyen kişilere mülteci statüsü verildiği ifade edilmektedir (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK), 2013, Madde 61).

Sığınmacı (asylum seeker): Güvenlik sorunu sebebiyle ülkesinden ayrılarak başka ülkelere sığınan ve yasal çerçevede evraklarıyla birlikte sığındığı ülkeye mültecilik başvurusu yapmış kişiye denilmektedir (Aktı, 2021, s. 7).

Uluslararası koruma: Devletlerin vatandaşlarını çeşitli sebeplerle korumamaları ya da koruyamamaları nedeniyle, uluslararası koruma niteliği gerektiren, uluslararası hukuk çerçevesinde mültecilere sağlanan güvenliklerdir (Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu (yukk), 2013).

İnsanlık tarihi kadar eski olan göç olgusu köklü bir yer değiştirmedir (Gülmez & Öztürk, 2018, s. 449). Bu yer değiştirme sebebi (dini etnik, ilmi, savaş veya terörden kaçma vb.) ve niteliğine (mevsimsel, geçici, kalıcı, gönüllü ya da zorla vb.) göre farklılıklar gösterebilmektedir. Bunların başında ekonomik, siyasi, dini, etnik, sebepler ile baskı, terör, savaş ve zulümden güvenli bölgelere göç etme itici faktörler arasında sayılabilir.

Göç hangi şartlarda gerçekleşmiş olursa olsun birtakım sorunları da beraberinde getirebilmektedir. Göç sürecinde yaşanan problemler göç öncesi, göç esnası ve göç

sonrası gibi bölümlerde ayrı ayrı incelenmektedir (Sağır, 2018). Bu bağlamda göç öncesi dönem kendi şartlarında savaş, zorla yerinde edilme; göç esnasındaki dönem kaçak göçmenler, güvenli olmayan geçiş yolları, mülteci krizi bağlamında; göçten sonraki dönem ise dil, kültür ve topluma uyum, psiko-sosyal iyi olma düzeyleri bağlamında değerlendirilmektedir (Akgün, 2016; Ali & Sağır, 2014; Berry, 2001; Cengiz, 2018; Cobb vd., 2019; Doğrusanık, 2020; Erdoğan, 2020; Sağır, 2014, 2018; Ulu & Çelik, 2019; Wright vd., 2018). Ancak bütün bu sorunlara rağmen göç aynı zaman da yeni fırsatlar sunarak, birey için olumlu etkilerin oluşmasına olanak sağlamaktadır (Gülmez & Öztürk, 2018, s. 449).

Göç edenler göç ettikleri yer hakkında farklı motivasyonlara sahiplerdir (Arslan, 2012, s. 38). Genel manada ise insanların yaşam kalitesini, maddi ve sosyal imkanlarını iyileştirmek için göç ettikleri belirtilmiştir (Aktı, 2021, s. 5). Bu anlamda göçe zemin hazırlayan imkanların azlığı ya da güvencesizliği (itici faktör) ile göç edilen ülkenin refahı ve sunduğu imkanların çokluğunun (çekici faktörler) etkili olduğu söylenebilir.

İslam tarihinde de göçün önemli bir yeri vardır. 21. yy’da olduğu gibi İslam’ın ilk zamanlarında Müslümanlar çeşitli işkence ve baskılar sebebiyle Medine’ye hicret etmişlerdir. Müslümanlar için hicret/göç etmenin manevi bir boyutu olduğundan bahsedilebilir. Nitekim Kur’an-ı Kerimde ve Hadisi Şeriflerde hicret edene üstün vasıflar yüklenmiş ve çeşitli mükafatlar verileceği vaat edilmiştir (Sıcak, 2018, ss. 49-54).

Göç kültürel zenginleşmeyi sağlama imkanı ile birlikte dışla(n)ma, damgalama ve ötekileştirme gibi olumsuz etkileşimlerin de ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir (Aktı, 2021, s. 6).

Anadolu toprakları coğrafi konumu sebebiyle tarihte birçok kez göç tecrübesi yaşamıştır. Son yüzyılda ise savaş gibi çeşitli nedenlerden ötürü Türkiye’ye milyonlarca Suriyeli giriş yapmıştır. Göç eden mülteciler göç ettikten sonra çeşitli engeller ve stres unsurlarıyla karşılaşmıştır. Ekonomik, sosyo-kültürel ve psikolojik problemler stres faktörleri arasında sayılabilir. Göçmenlerin karşılaştığı sorunlardan biri “kültürel şok” olarak ifade edilmektedir. Buna göre azınlık ve dağınık olan grup kendi sosyal kimliğini ifade etmekte zorlanmaktadır.

Bu durumlar ile karşı karşıya kalan mülteciler “yabancılık”, “ötekileşme” duygusu hissedebilmekte ve yoğun stres yaşamaktadırlar. Buna göre göçün, psiko-sosyal açıdan insanı birçok boyutu ile etkilediği söylenebilir.

2.2.2.Kültürleşme ve psiko-sosyal uyum

Alanyazında göç süreci içinde incelenen kültürleşme ve toplumsal uyum göç edilen ülkedeki mültecilerin psiko-sosyal iyi olma halini ve toplumsal uyum sağlama stillerini kapsadığından bahsedilebilir.

Özellikle bilişsel, duygusal ve psikolojik açıdan yoğun değişim ve gelişimin yaşandığı ergenlik dönemindeki bireyler için göç deneyiminin yetişkin ve çocuklara oranla daha etkili olacağı söylenebilir. Nitekim insan toplumsal bir varlık olması sebebiyle toplumsal normlar çerçevesinde toplum içerisinde yaşayabilmektedir. Bu toplumsallaşma veya sosyalleşme dediğimiz ve bebeklik döneminde anne ile ilk iletişim ve bağlanma tipi ile de ilişkili olan süreç ergenlik döneminde kültür, çevre ve aile faktörüne bağlı olarak şekillenir (Özçelik & Şahin, 2016, s. 44). Sosyalleşme sürecinde aile, çevre ve insan ilişkileri bağlamında bir takım toplumsal rol ve kurallar ile kültürel ve dini değerlerin aktarıldığını bu öğrenmeler neticesinde toplumsal kabul ve uyumun yakalanabildiğini söyleyebiliriz (Kulaksızoğlu, 2005, ss. 82-85). Nitekim ergen bireyin amaçlarından biri, birey olarak toplumda kabul görmektir.

Uyum süreci psikolojik, sosyal, bilişsel ve ruhsal açıdan dinamik bir dönemdir (Geçtan, 1994, s. 14). Uyum sürecinin üç temel ögesinden söz edilir. Bunlar: Kendine bir amaç anlam bulmada gerçekçi olma, sorunları kabul etme/ yüklenme, kendine saygı ve güven duyma olarak kabul edilir (Avcı, 2006, s. 45). Uyum sürecinin sağlıklı geçirilebilmesi çocukluk döneminde yaşanan sosyal ve çevresel faktörlerle doğrudan ilişkilidir. Örneğin sevgi ve güven ortamında büyüyen çocukların ergenlik döneminde karşılaştığı sorunlarla daha iyi baş edebildiği, kendine güvenini kaybetmediği ve bu sebeple büyük oranda toplumsal uyumu yakalayabildiği ifade edilmektedir (Avcı, 2006, s. 45).

Psiko-sosyal uyum alanında yapılan ulusal ve uluslararası uygulamalar özellikle çocuk, genç ve kadınların topluma uyum sağlamalarını ve “kültürel şok”unu atlatmalarını kolaylaştırdığını söyleyebiliriz. Bu alanda UNICEF, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB), Gençlik ve Spor Bakanlığı (GSB) ile çeşitli

sığınmacı, göçmen ve mülteci dayanışma dernekleri (SGDD) ve sivil toplum kuruluşları (STK) ortak çalışmalar yürütmektedir (*Ergen katılımı ve sosyal uyum*, t.y.).

Ülkemizde yapılan “uyum” faaliyetleri yasalarla güvence altına alınmıştır. Buna göre dil geliştirme ve meslek edindirme kursları ile ülkenin kültür ve tarihinin anlatıldığı kurslara katılabilmektedirler (YUKK-Madde 96).

Göçler neticesinde ekonomik ve sosyal sorunların çıkması kaçınılmazdır ancak hukuk, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan etkili bir uyum planı olası problemlerle başa çıkılmasında etkili olacaktır (Karakaya, 2020, s. 126). Örneğin Belçika’da 1 milyon Müslüman göçmen bulunmaktadır. Bu durum ülkenin hukuki ve sosyal yapısında bazı değişikliklere neden olmuştur. Şöyle ki Belçika devleti İslam’ı ikinci resmi din olarak kabul etmekte ve toplumsal uyumu sağlamak adına Belçika’da ki Müslüman göçmenlere dini danışmanlık hizmeti sağlayacak personellerin yetiştirilmesine olanak tanımaktadır (Dönmez, 2021, ss. 39-45).

Psiko-sosyal uyum sağlama programları kapsamında çeşitli danışmanlık hizmetleri verildiği görülmektedir. Manevi danışmanlığın da bu kapsam içerisinde yer aldığını söyleyebiliriz. Özellikle dezavantajlı gruplardan kabul edilen göç etmiş ve hayatının amacını kaybetmiş bireylere manevi danışmanlık ve rehberlik (MDR) alanında destek sağlamak bireylerin beden ve ruh bütünlüğünü korumasına yardımcı olmaktadır (Aktı, 2021, s. 8; Graaff vd., 2020, ss. 11-12).

Berry (1997, 2001, 2006), göçler nedeniyle yer değiştiren ve göçmenler ile karşı karşıya olan kimlerin beraber yaşaması ve birbirine uyum sağlama süreci “kültürleşme” kavramı ile tanımlanmaktadır. Kültürleşme ve uyum birbirinden farklı durumları ifade etmektedir. Kültürleşme, kültürel aktarımı ifade ederken uyum ise bu aktarım neticesinde azınlık grubun yöneldikleri bütünleşme, ayrılma, marjinalleşme ve asimilasyon durumlarını ifade etmektedir. Bu etkileşim neticesinde kültürel uyum sağlanırken azınlık ya da göçmen grubun daha fazla etkilendiği kültürleşme modeli tek boyutlu kültürleşme, her iki grubun ortak payda da birleştiği ancak bir yandan da kendi öz kültürlerini yaşatmaya devam ettikleri kültürleşme modeli, iki boyutlu kültürleşme olarak ifade edilmektedir. (Balcı & Ögüt, 2019, ss. 50-52; Balta, 2018, ss. 488-490; Saygın & Hasta, 2018, ss. 313-315).

Kültürleşme karşılıklı kültürel aktarım olarak tanımlanmakla birlikte kültürel aktarım sonucunda azınlık grubun daha fazla etkilendiği ifade edilmektedir. Kültürleşme

aşamasında bireysel (eğitim durumu, genç olma, sosyo-ekonomik düzey, dışa dönük olmak, vb.) olarak bazı faktörlerin yanı sıra toplumsal (azınlık grubu karşılama, kabul, yeterli politika, ekonomik etkenler, vb.) olarak da bazı faktörler etkili olmaktadır denebilir. Kültürleşme stratejileri sonucunda azınlık grubun toplumsal ve psikolojik uyum sağlama hakkında başta Berry olmak üzere, Sam ve Redmond gibi araştırmacıların çalışmaları da bulunmaktadır (Akbaş, 2017; Berry, 2001; Saygın & Hasta, 2018). Ancak bu alanda Berry'nin değerlendirmeleri ile kültürleşme, uyum stratejisi şeması alanyazında araştırmacılar tarafından daha fazla kabul görmektedir (Saygın & Hasta, 2018, s. 318).

2.2.3.Mültecilerde risk faktörleri

Ani beklenmedik değişimler, günlük hayattaki tartışmalar, yeni bir ortama girmek gibi durumlar kişinin duyuşsal ve ruşsal yönden dengesini bozabileceğı gibi stres yaşamasına duyuşsal olarak kontrolün kaybolmasına sebep olabilmektedir. Bunula birlikte araştırmalar mültecilerin genel olarak karşılaştıkları problemleri travmatik yaşam olayları, bilişsel ve zihinsel olarak zorlanmalar, barınma, güvenlik, sağlık, eğitim, ekonomik yönden olumsuz etkilenme ile sosyo-kültürel ve psiko-sosyal uyum boyutunda olumsuz etkilendikleri durumları ortaya koymaktadır (Akgün, 2016; Akkır, 2019; Demirbaş & Bekaroğlu, 2013; Doğrusanık, 2020; *Göçmen ve Mültecilerin Psikososyal Problemleri - Bi'Nebze 133.Bölüm*, 2020; İlba, 2017, ss. 91-96; Özcan, 2019a; Sağır, 2014b, 2018; Sarıer, 2020).

Göç ve göçe ilişkin araştırmalar mültecilerin dezavantajlı durumlarını göç öncesi, göç esnası ve göç sonrası problemler olarak ele almaktadırlar (Akbaş, 2017; Arslan, 2012; Kaya, 2017; Saygın & Hasta, 2018; Sirkeci & Yaylacı, 2019; Tuzcu & Bademli, 2014).

Mülteciler için göç sürecinde kaçak göç yollarına başvurarak güvensiz yollardan sınırı geçmek (*Unicef, iom*, 2017), hedef ülkeye ulaşmaya çalışırken birden fazla sınır geçmek (2022; *Türkiye-Yunanistan Sınırında Neler Oldu?*, 2020; “Yunanistan”, 2020), göç yolunda hastalanmak, özellikle covid salgını bütün dünyayı etkisi altına almışken gerekli sağlık hizmetlerinden yoksun kalmak(“Edirne’de donarak ölen göçmen sayısı 19’a yükseldi”, 2022), göç sürecine ilişkin risk faktörlerini oluşturmaktadır. Göç sürecinde temel gıda maddelerine ulaşamama önemli bir risk faktörünü oluşturmaktadır. Özellikle 2011 yılında Suriye’de çıkan iç savaş sonrası abluka altına alınan Suriye halkı açlık sınırı ile karşı karşıya kalmış, açlıktan

hayatlarını kaybeden insanlar olmuştur (*Abluka altındaki suriyelilere “kedi-köpek eti yenilebilir” fetvası*, 2013). Türkiye’ye göç eden mülteciler için konaklama sorunu ortaya çıkmış ve bu durum konteyner kentlerin oluşturulmasıyla aşılmaya çalışılmıştır(*Suriyeli mülteciler için kilis’e konteyner kent*, 2012).

Göç sürecinde ekonomik nedenlerle göç süresi uzayabilmektedir. Göçten sonra ise ekonomik problemler, istihdam sorunları, kaçak ve kayıt dışı çalışma ile çocuk işçiliği ve nitelikli çalışanların çalışma izni alamamaları nedeniyle vasıfsız işçi konumunda değerlendirilmesi gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır (Güvendi & Alpaydın, 2022, ss. 370-371).

Göçten sonraki süreçte mülteciler için önemli bir risk faktörü olarak ötekileşme ve yalnızlık ortaya çıkmaktadır. Bu durum olumsuz dini başa çıkma stillerine dolayısıyla depresyon belirtilerine ve sosyal medya bağımlılığına yol açmaktadır (Korkmaz, 2021, ss. 253-257). Mülteciler arasında öne çıkan risk faktörlerinden biri de duygusal ve ruhsal hasara uğramalarıdır. Yapılan çalışmalar mülteci bireylerin birden fazla stres ve travmatik etkenlere maruz kaldığını, bununla birlikte travma sonrası stres bozukluğu (TSSB)’nin ortaya çıktığını ifade etmişlerdir (Altınışik, 2020, ss. 8-11; Sağır, 2018, s. 109). Kadın ve yaşlılar gibi dezavantajlı grubun sosyal hayata katılmada ve olumlu insan ilişkileri kurma ve dil öğrenmede zorluk yaşadıkları bu durumda toplumsal uyumu olumsuz etkilediği yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur (Sağır, 2018, ss. 205-206; Yaylagül & Aslan, 2020, ss. 408-412). Göçten sonra belirsizlik ile karşı karşıya kalma ile kültürel uyum sağlamaya çalışma zorlayıcı etkenler arasında sayılabilir (Aydın, 2019, ss. 18-23).

Kendi ülkelerinde çeşitli baskı ve zorla yerinden edilerek ya da yaşam alanlarının kısıtlanması ve güvence altına alınmaması gibi nedenlerle göç etmek zorunda kalan mülteciler açısından güvensiz göç yolları, açlık, küçük yaşta olmak, kadın olmak, ötekileştirilmek ile ruhsal ve duygusal anlamda da hasara uğramak başlıca stres ve travmatik risk faktörlerini oluşturmaktadır.

2.3. Ergenlik Döneminde Stres ve Travmalar Karşısında Başa Çıkma ve Dinî Başa Çıkma

İnsanlar hayatları boyunca doğum, ölüm, sevilen bir yakının kaybı (Ali & Sağır, 2014b; Sağır, 2014b, 2018), kaza ve doğal afete maruz kalma (Kula, 2002) ya da sınav

(Başoğlu, 2007; Baynal, 2021, s. 263) gibi çeşitli stres faktörlerinden etkilenebilmektedir. Özellikle son yıllarda şiddeti giderek artan savaşlar neticesinde yaşanan göç dalgaları ve covid salgının bütün dünyayı ekonomiden sağlığa, eğitimden turizme birçok yönden olumsuz etkilediği görülmektedir. Bu ve benzeri zor durumda bireyler farklı (sorun odaklı ya da duygu odaklı) başa çıkma (Ulu & Çelik, 2019) stratejilerine yönelebilmektedirler. Terzi (2009, s. 131), bireylerin problem karşısında sorumluluğu kabul ederek planlı bir şekilde durumu kontrol altına almayı sorun odaklı başa çıkma; bireyin, stresli durum ile yüzleşmesini ya da inkâr etmesini, kuruntulu ve olumsuz düşüncelerle zihnini meşgul etmesini ya da sosyal anlamda destek arayarak sorundan uzak durma gibi davranışları duygu odaklı başa çıkma stratejisi olarak değerlendirmektedir. Lazarus (1976 akt. Basut, 2006, s. 32) ise başa çıkma faktörlerini bireyin olumsuz çevresel faktörleri lehine çevirme çabası anlamında “doğrudan eylem” ve stresi yumuşatma çabası anlamında “hafifletici davranışlar” olarak iki grupta sınıflandırmış. Gürkan (2006, ss. 50-51) ise “yılmazlık” kavramı ile başa çıkma sürecinde psikolojik dayanıklılığa işaret etmektedir.

Bir diğer başa çıkma stratejisi olarak karşımıza “din” olgusunun çıktığını söyleyebiliriz. İnsanlar zor zamanlarda Tanrı’ya sığınmakta (Ayten, 2012) ve dinden destek almaktadırlar (Ali & Sağır, 2014a; Baynal, 2018; Eryücel, 2013; Ferah, 2019b; Kula, 2002). Bireyler dini başa çıkma stratejisi olarak başlıca Allah’a yönelme, şükür (Ayten vd., 2012; Göcen, 2014), dua (Doğan, 1997; Güzel, 2009; Koç, 2003), sabır (Doğan, 2016) ve ibadetlere (Aagyle, 2006) başvurumaktadırlar. Bu bağlamda başa çıkma ve dini başa çıkma stratejileri farklılık gösterdiğinden ayrı ayrı incelenecektir.

2.3.1. Başa çıkma ve ruh sağlığı

Yaşam içerisinde tecrübe edilen travmalar kişiyi psikolojik açıdan olumsuz etkileyebilmektedir. Yörükoğlu (1978, ss. 3-6), ruh sağlığını, kişinin kendisi ve çevresi ile uyumlu ve dengeli bir ilişki kurması, şeklinde tanımlamaktadır. Bu bağlamda kişinin kendisi ile ilgili benlik algısı, öz-saygı düzeyi, gelecek planları, psikolojik dayanıklılığı, toplumdaki yeri, insanlar arasındaki iletişimi ve görevleri bireyin yaşamda ruh sağlığını etkileyen faktörlerdir denebilir. Horozcu (2019, ss. 181-185), ise ruh sağlığını tanımlamanın zorluğuna işaret ederek, araştırmalarda ruh sağlığının belirtilerini inceleyen durumları mutluluk/mutsuzluk, depresyon, anksiyete, sosyal izolasyon, stres, intihar ve ölüm kaygısı şeklinde gruplandırmıştır.

Ergenlik dönemi biyolojik, fizyolojik, duygusal ve zihinsel birçok yönden hızlı değişimin (Oluğ, 2011, ss. 65-68) yaşandığı bir dönem olduğu bilinmektedir. Bu dönemde kimlik arayışı, topluma karışma, çevresindeki insanlarla iyi ilişkiler kurma, kendini tanıma, potansiyelini keşfetme ve geleceğe dönük planlar yapma bireyin daha önce karşılaşmadığı ve alıştığı durumların değişmesiyle yeniden yapılandırılması olarak düşünülmektedir. Yeni durumlar karşısında bireyin kaygı ve stres yaşaması ergenlik sürecinin doğal bir parçası olarak görülmektedir (Çelenk & Peker, 2020, ss. 148-149). Ergenlik dönemi boyunca bireyin tekrar dengeye ulaşma ve yeni duruma uyum sağlamaya çalışması ise “başa çıkma” olarak değerlendirilmektedir (Basut, 2006, s. 31; Eryılmaz, 2009, ss. 25-27).

Farklı demografik özellikler farklı tepki ve davranışların ortaya çıkmasına sebep olurken net bir stres tanımının ortaya çıkmasını zorlaştırmaktadır (Çelenk & Peker, 2020, s. 159). Ancak Compas vd., (2001) çocukluk ve ergenlik dönemi stres ve başa çıkma süreçleri ile mizaç ve strese verilen tepkileri inceleyen önemli bir çalışma ortaya koymuşlardır. Bu ve benzeri çalışmalar strese neden olan problemler ile duygusal ve davranışsal bozuklukların psikolojik alt yapılarını anlamlandırmada önemli olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte stresin bireyin içsel ya da dış faktörlerden kaynaklanan olay ya da baskı durumları sonucunda (Artan, 1986, s. 39) ruhsal ve bedensel dengesini bozduğunu söyleyebiliriz (Baltaş, 2000, s. 133).

Ergenlik dönemi, bireylerin kendisi ve çevresi hakkındaki durumları “aşırı boyutta” değerlendirdiği bir dönemdir (Çelenk & Peker, 2020, s. 158). Bu bağlamda stres faktörleri, bireyin öz saygısı, dünyayı algılayış biçimi, benlik algısı ve kişilik özellikleri bireyin üzerindeki etkisi ile doğrudan ilişkilidir (Tokur, 2017, ss. 31-37). Bununla birlikte birey karşı karşıya kaldığı durumları algılayış biçimine göre stresten etkilenmektedir. Bu bağlamda stres faktörü karşısında ilk soru kendisinin ya da kendisine ait herhangi bir şeyin tehlikede olup olmadığıdır. Bu aşama bilişsel açıdan birincil değerlendirme olarak kabul edilir ve birincil değerlendirme aşamasında inançlar, değerler ve bir dizi öznel durumlar etkili olmaktadır. İkincil (ara) değerlendirme aşamasında problem ile başa çıkmaya yönelik analizler ile yapılandırma süreci söz konusudur (Basut, 2006, s. 32).

Ergenlik döneminde yaşanan problemler bu döneme has bazı değişimlerden kaynaklanabileceği gibi çocukluktan (Atabek, 1999, s. 41) ya da daha önceki aile

travmalarına dayanan (Wolynn, 2017) problemlerin de devamı ya da sonucu olabilir¹. Bu dönem değişim ve stres kaynakları başlıca fiziksel, bilişsel, duygusal, sosyal ve cinsel açıdan incelenmektedir (Coşkunsever, 2016, ss. 100-106). Öz farkındalık, öz düzenleme, affetme, insanlar ve çevre ile iyi ilişkiler kurma ergenlik döneminde başa çıkma ve uyum sürecinde temel problem çözme becerileri kazanma ile başa çıkma stratejileri açısından önemli faktörler arasında sayılmıştır (Ulus, 2018, ss. 517-526).

Ergenlik döneminde stres ve zor durumlar ile mücadelede başa çıkmayı kolaylaştıran etkenlerden biri bilişsel esnekliktir. Bireyin stres anında diğer seçenekleri gözden geçirmesi ve alternatif yollara yönelmesi yaşanan baskıyı azaltıcı ve uyum sürecine katkı sağlayan bir yöntem olarak görülmektedir. Ayrıca sosyal, duygusal ve akademik öz yeterlilik ile bilişsel esneklik arasında anlamlı bir ilişki vardır (Özcan & Esen, 2016, ss. 2-5). Yapılan araştırmalarda stresli duruma karşı hazırlıklı olma, başa çıkabileceğine inanma ile yaş ve deneyim stres faktörünün etkisini azaltmaktadır (Topuz, 2003, ss. 65-66).

Çocukluk ve ergenlik döneminde yaşanan stres olaylarının süresi, yoğunluğu ve ne şekilde gerçekleştiği stresin kalıcı hasar bırakmasında ve depresyonu tetiklemesinde etkili olan boyutlardır. Bu bağlamda stresin kalıcı hasara neden olması bireysel (mizaç, küçük yaşta olma, bilişsel ya da fiziksel yetersizlikler, sosyal izolasyon vb.) aile (yetersiz ebeveyn özellikleri, düşük eğitim seviyesi, boşanma, ihmal, istismar vb.) ve toplumsal (göç, gelenek, toplumsal değişim, kıtlık, salgın has. vb.) olarak değerlendirilmektedir (Demirkapı, 2013, ss. 5-19). Bu durumlar kişiyi fiziksel olarak etkileyebileceği gibi duygusal olarak da etkileyebilmektedir. Çocuk ya da ergenin duygusal, sosyal ve kişilik gelişimini engelleyen durumlar istismar olarak tanımlanmıştır. Duygusal istismarın fiziksel ve cinsel istismara göre daha karmaşık ve sarsıcı olduğunu söylemek mümkündür (Ünal, 2008, ss. 10-12).

Bu yorumlara göre herhangi bir boyutta gerçekleşen olumsuz durum ya da gerileme ruhsal dengenin bozulmasına yol açmaktadır. Kişi bu dengeyi tekrar sağlamak

¹ Başa çıkma sürecinde bireyin sorunu algılaması, tanıması ve nedenini tespit etmesi sürecini kapsayan çalışma bireyin travmalarının aile geçmişi ile ilgili bağlantısını ortaya koymaktadır. Bireyin daha anne karnında iken annesinin stres unsurlarına maruz kalıp kalmadığı hatta geçmiş atalarından birinin şu an yaşadığı travma ve stresle ilişkili benzer bir olayı yaşayıp yaşamadığı klinik ortamda araştırılmıştır. Bu bağlamda aile geçmişinde atalardan kimin soykırımı uğradığı, kimin savaşta öldürüldüğü ya da mağdur olduğu, kimin haksız kar elde ettiği ya da annenin gençlikte yaşadığı yüksek derecede stres, kaygı-bunalma ve travma durumları ile bireyin duygusal, biyolojik, fizyolojik acılarına ışık tutulmaktadır.

amacıyla çaba harcamakta, bu süreçte kaygılı ve stresli hissedebilmektedir. Bu durumda kişinin psikolojik dengesini sağlamaya yönelik bazı girişimleri başa çıkma mekanizmalarını ortaya çıkartmaktadır. Başa çıkma mekanizmaları bilişsel açıdan kişinin sorunu algılaması, sorunun üstesinden gelmek amacıyla plan oluşturması ve karar alması ile devreye girmektedir. Başa çıkma mekanizmaları sorunu ortadan kaldırmaya yönelik olarak olumlu başa çıkma mekanizmaları ile sorunun çözümüne olumlu katkı yapmayan aksine kişiyi olumsuz ve depresif hallere iten durumlar, olumsuz başa çıkma mekanizmaları olarak iki grupta incelenmektedir.

2.3.2.Din ve maneviyat duygusu

Din kavramını tanımlamak oldukça zor bir konudur. Birçok dini anlayış ve uygulamalarının olması ile bu olguyu tanımlayanların farklı yaklaşımları benimsemesi nedeniyle din kavramı üzerinde fikir birliğine varılamamaktadır. Bununla birlikte her dinin merkezinde insanüstü özelliklere sahip aşkın bir yaratıcı bulunmakta ve bir grup tarafından aynı dini ritüel ve değerler benimsenip yaşanmaktadır (Karaca, 2016; Karşı, 2021, s. 149).

Din, Arapça kökenli bir kelime olup “deyn” masdar ya da isim kökünden geldiği ifade edilmiştir. Dil bilimciler dinin, itaat, ceza, mükafat, hüküm gibi manalarının olduğunu belirtmişlerdir (Harman, 1994, s. 345). Latince’ de ise “religare” bağlanmak (Erdem & Kesgin, 2017, s. 125) kökünden gelmektedir .

Dinin, insan hayatının her alanında olduğunu düşünürsek psikolojinin de değerlendirmelerinde dini faktörleri göz önünde bulundurması zorunlu hale gelmiştir (Spinks, 2008, s. 308). Din ve maneviyat kavramları ülkemizde yakın anlamlı veya maneviyatın dinin bir boyutu olarak tarif edilmektedir (İlk & Bilici, 2020, s. 46). Nitekim maneviyat kavramının din olgusundan farklı düşünölmeye başlaması 21.yy’a tekaböl etmektedir (Apak, 2017, s. 14; Dursun, 2019, ss. 15-16). Bu konuda tartışılan bir soru ise dini ve mistik tecrübelerin birbiri ile aynı mı yoksa farklı mı oldukları araştırmalara konusudur (İçöz, 2018, s. 70).

Arapça kökenli “manevi” kavramı, (TDK, 2005, s. 1339)’ ye göre maddi olanın zıddı anlamında manevi, ruhani, moral, yürek gücü ve sezilerle duyulabilen anlamına gelirken, Latince kökenli aynı kavram olan “spirituality” ruh, tin-sel, nefes anlamına gelmektedir (Apak, 2017, s. 14; Çakmak, 2021, s. 11; Demiröz, 2021, ss. 27-28;

Kızılırmak, 2015, ss. 31-32; Niyazibeyoğlu, 2021, s. 48). Bununla birlikte alan yazında maneviyat, “benliği aşma”, “anlam arayışı”, “bağlılık” ve aşkın bir varlığa ulaşma ile ilişkilendirilmiştir (Apak, 2017, s. 15; Köse & Ayten, 2012, s. 125).

Teknolojinin gelişmesi, kentleşme ve bir dizi değişim dönüşüm sonrasında sunulan “yeni” olanakların insanların hayatlarındaki dini ve manevi boşluğu dolduramadığını söyleyebiliriz. Kavramlardan yola çıkarak oluşan bu seküler düzenin hem ortaya çıktığı hem de çözümünü arandığı yer ise Batı olmuştur diyebiliriz. “Pastoral care” adıyla manevi yönelimli bakım ve danışmanlıklar ile bireyin hayatındaki din ve maneviyat olgularının yeri doldurulmaya çalışılmıştır denebilir. “Pastoral” kavramının yerine daha sonra “religion” (din) ve “spirituality” (tinsellik) kavramları da kullanılmıştır² (Ceylan & Özaydın, 2020, s. 286). Bu durum kavram açısından din ve maneviyatın birbirinden ayrı olmadığını göstermektedir denebilir. Bununla birlikte dini inanca sahip olmayan kimselerin de manevi boyutlarının varlığından söz edilebilir (Çınar, 2018, s. 37). Nitekim bir yaratıcı inancı olmayan ateist, hedonist, hümanist ve agnostiklerin de hayatlarında başa çıkma stratejileri bağlamına ruhsal (manevi) alandan destek almaktadırlar (Tuncay, 2007, s. 15).

Maneviyat, din (religion), inanç/ iman (faith) kavramlarını kapsayan en genel ifadedir denebilir. Buna göre bir dine ve inanca sahip olmayan kişilerin de maneviyata sahip oldukları ifade edilmektedir (Hull, t.y., ss. 109-111).

İnsan fitri³ bakımdan dinî duygu ve yeteneğe sahip olarak dünyaya gelmektedir (Hökelekli, 2015, ss. 80-121; Yavuz, 1987, ss. 39-43). İç güdü, kalıtım ve kültürel (Spinks, 2008, s. 307) olarak da ortaya çıkan dinî temayül çevrenin etkisiyle gelişerek değişmektedir. Bu gelişim aşamaları bireyler arasında bilişsel gelişim ile doğru orantılı olarak farklı hızlarda meydana gelmektedir. Dinî gelişim aşamaları Allport, Fowler, Goldman ve Oser gibi birçok psikolog tarafından araştırılmış ve incelenmiştir. Dinî gelişim serüveni bilişsel, psikolojik, ahlaki ve psiko-sosyal gelişim ile doğrudan ilişkili

² Pastoral kelimesi Latince “çoban”, “rehber” anlamına gelmektedir (Etimolojik detay için bkz. Düzgün, 2021, ss. 25-45). Bir hadis-i şerifte de bu manayı destekleyen ifadeye rastlanılmıştır. Rehber manasına işaret edilerek “çoban” kelimesi kullanılmakta ve sorumluluklarına işaret etmektedir (Bkz.: Buhârî, Cum’a 11, İstikrâz 20, İtk 17, 19, Vesâyâ 9, Nikâh 81, 90, Ahkâm 1; Müslim, İmâre 20. Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, İmâre 1, 13; Tirmizî, Cihâd 27). Bu kavramların günümüze gelene kadar geçirdiği dönüşümler düşünüldüğünde rehberlik faaliyetinin önemi ve işaret ettiği gereksinimi ortaya çıkmaktadır diyebiliriz.

³ Fitrat: İnsanın zihinsel, fiziksel ve ruhsal bütün kabiliyetlerini kuşatan “belli bir yeteneğe ve eğilime sahip olma” anlamına gelmektedir. Bkz.: (Düzgün, 2016, s. 323)

(Topuz, 2003, ss. 18-21) olduğundan dinî düşüncenin oluşması ve gelişmesi üzerine yapılan bu araştırmalar Piaget'in bilişsel gelişim basamakları ve Ericson'nun psiko-sosyal gelişim teorisi temel kabul edilerek ele alınmaktadır.

Fowler'e göre din gelişimi daha anne karnındayken başlar ve anne- bebek ilişkisine paralel olarak kazanılan temel güven duygusu üzerinde dinî duygu temellenir (Karaca, 2016, s. 95). Anne ile bebek arasında gelişen sevgi bağı güven, ümit ve cesaret duygularının da temelini teşkil eder. Bu aşamada sevgi, güven duygusu gelişmemiş olursa ümitsizlik ve güvensizlik duygusu ortaya çıkar (Gander & Gardiner, 2004, ss. 26-33) ve bu durum da inanç gelişimini olumsuz etkiler (Karacoşkun vd., 2017b, ss. 111-123). Çocukluk döneminde ise benmerkezci tavır sergileyen çocuk hayal ile gerçeği birbirine karıştırabilmektedir. İnanç serüvenin başlamasıyla birlikte ahlaki gelişim ve tanrı tasavvuru da aynı anda oluşmaya başlar. Bu dönem somut düşünce dönemi olduğundan soyut kavramlar çocuk tarafından idrak edilemez bu nedenle Allah'ı da insan ya da bir varlık şeklinde düşünür. Buna antropomorfizm denir. Bu dönemde çocuk inancın kendisi ile değil somut örnekleriyle ilgilenmektedir. Çevresini ilgiyle inceleyen birey büyüklerinin davranışını taklit ederek dinî gelişimini devam ettirmektedir. Bu dönemde sevdiği insanların sevgisini kazanmak amacıyla onların ibadet davranışları dahil bütün davranışlarını taklit eden çocuk sık sık sorduğu sorularla dinî konulardaki bilgisini artırmaya çalışır. Cennet, cehennem, melek, şeytan gibi varlıklar hakkında bilgi sahibi olmaya çalışır. Bu sorulara verilen olumlu cevaplar çocukta dinî kabiliyetin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Boyatzıs, 2017, ss. 395-399; Karacoşkun vd., 2017b, s. 111,123).

Din, bireyin anlam arayışına, amacına ve sorumluluklarına ilişkin önemli bir rota çizmektedir (Özdemir, 2021b, ss. 207-208). Ayrıca din öğretileri ile öz kontrol, çevre bilinci, sevgi, saygı, empati, merhamet, sabır, adalet ve eşitlik değerlerini kazandıran bir sistem sunmaktadır (Karlı, 2021, s. 145). Nitekim Yüce Allah (c.c), insanları uyarmakta ve dinin sunduğu bu sisteme dahil olmalarını öğütlemektedir (Âl-i İmrân 3/19; ayrıca bkz. el-Bakara 2/193). Buna göre din, kişinin tutumlarını, insan ilişkilerini düzenlemekte; zor durumlarla başa çıkmasında etkili olmaktadır.

2.3.3. Dinî başa çıkma stilleri

Din, maneviyat, ruh sağlığı gibi kavramların psikolojide bir yer bulması 19. yy'a dayanmaktadır (Ceylan & Özaydın, 2020, s. 288). Psikolojinin pozitivist bir anlayış benimsemesi ve insanın inanç boyutunu göz ardı etmesi, psikolojik müdahalelerin sonuçsuz kalmasına neden olurken, bireyin manevi arayışlara yönelmesine yol açmıştır (Canşır, 2021, ss. 105-109). Bu yönelim ve ilk dönem din psikologlarından kabul edilen W. James, C.G. Jung, Frankl gibi psikologların psikiyatrik incelemelerinde manevi destek alanların almayanlara oranla daha olumlu gelişmeler gösterdiği çalışmalarını ortaya koymaları neticesinde dini anlamda kabul gören psikoloji anlayışı da diyebileceğimiz din psikolojisi sistemi kurulmuştur (Horozcu, 2017, 2019, ss. 244-253).

Zor zamanlarda insanların mensup oldukları dine ve inandıkları yaratıcıya sığındıkları görülmektedir. Sorunlarla başa çıkma sürecinde dinden ve manevi olgulardan destek alınması “dini başa çıkma” kavramının araştırılmasını ve detaylandırılmasını sağlamıştır diyebiliriz. Alan yazında zorlukla mücadele karşısında dini faktörlerden destek alındığı ortaya koyulmuştur (Aytan, 2017; Aytan vd., 2012; Baynal, 2018; Coşkunsever, 2016; Eryücel, 2013; Ferah, 2019b; Karakaş & Koç, 2014; Kula, 2002; Topuz, 2003).

Bireyin strese karşı bilişsel, tutum ve davranış açılarından (Basut, 2006) çaba harcaması “başa çıkma” (copy) (Atkinson vd., 1995, s. 509); başa çıkma sürecinde dini kaynak ve inanç faktörlerinden destek almaya “dini başa çıkma” (religious coping)(Pargament, 1990, s. 198), denilmektedir. Pargament (1997) “dini başa çıkma” alanında büyük adımlar atarak modern dönemde psikoloji biliminde yeni bir alan açmıştır diyebiliriz. Modern dönem psikologlarından olan Jung da bireyin dini ve manevi destek olmadan yıkıcı ruhsal olgular ile başa çıkmasının mümkün olmadığını ileri sürmüştür (Jung, 2001, s. 141).

Ayrıca ergenlik döneminin tipik karmaşık ruhsal, zihinsel ve biyolojik şartları düşünüldüğünde dinin, kişiliğin pekişmesine ve sağlıklı bir yaşam sunmasına katkı sağlamaktadır (Jung, 1998, s. 43).

İslam tarihinde başta Kindi olmak üzere Razi, İbni Sina ve Gazali'nin nefis, ruh, ruhsal ve manevi olguları incelemesi; Batı'da ise başta W. James olmak üzere, Wilhelm Wundt, Gordon Allport, Freud ve Jung gibi psikologların dini, dini unsurların insan

hayatındaki yeri ve rolünün araştırılması din psikolojisi alanının doğuşunu hazırladığı açıktır. Son yıllarda ise dini hayatın, insan hayatındaki yerinin azalması sonucu kişilerin bazı ruhsal bunalımlar yaşamalarına yol açmaktadır denebilir. Bu bağlamda Lazarus'un öncülük ettiği başa çıkma çalışmalarını V. Frankl, I. Yalom, K.I. Pargament farklı bir boyuta taşımışlardır. Kenneth I. Pargament dini ve manevi olguların bireyin ruhsal ve psikolojik sağlıklarına olumlu etkilerinin olduğuna işaret etmekle birlikte kişilerin başa çıkma süreçlerinde yöneldikleri dini başa çıkma stratejilerini olumlu dini başa çıkma ve olumsuz dini başa çıkma stilleri olarak ayrı ayrı değerlendirerek klinik, hastane ve birçok kurumda dini manevi rehabilitasyon ve rehberlik uygulamalarına önemli katkılarda bulunmuştur.

2.3.3.1.Olumlu dini başa çıkma stilleri ve dayanak noktaları

Zorluklarla başa çıkma sürecinde insanlar kendilerine içsel bir motivasyon sağlayan anlama ve amaca yönelmektedirler (Aktı, 2021, s. 8). Bunu da genellikle dini ve manevi alanlarda aramaktadırlar denebilir. Anlam arayışının yoğun olduğu dönemlerde maneviyat gençlere yardımcı olmakta ve psikolojik dayanıklılık sağlamaktadır (Koç, 2021, s. 139).

İnsanların ilk çağlardan beri çeşitli yöntemler (şaman, medyum, rahip, ruh çağırma) kullanarak delilik, hastalık, kıtlık, kuraklık gibi durumlarda dinden ve manevi (ruhsal) olgulardan destek aldıkları bilinmektedir (Ceylan & Özaydın, 2020, s. 288). Yapılan araştırmalarda insanların stresli durumlarda %45, hastalık, ölüm gibi durumlarda ise %78 oranında dini ve manevi değerlere yöneldikleri ifade edilmektedir (Topuz, 2003, s. 66).

Günümüzde bu alanda bireylere destek sağlayan kurum ve danışmanların mevcut olduğu görülmektedir. Dini başa çıkma kapsamında manevi rehberlik, manevi danışmanlık hizmetleri Gençlik ve Spor bakanlığına bağlı KYK yurtlarında gençlere-öğrencilere (Düzgüner & Soykök, 2020), çeşitli bakım ve koruma evlerinde yaşlılar (Düzgüner & Telek, 2020) ile kadınlara (Gülmez & Gülmez, 2020), hastanelerde hastalara (Özkan & Ayten, 2020) ve bağımlılıkla mücadele veren bireylere (Gürsü & İşbilen, 2020), hapishanelerde mahkumlara (Işık & Karaman, 2020) yönelik manevi bakım sağlayan görevliler bulunmaktadır. Bu durum toplumun her kesiminden bireylerin manevi bakım ve desteğe duyduğu ihtiyaca işaret etmektedir denebilir. Ayrıca her bireyin ya da manevi bakıma muhtaç grubun özellik ve ihtiyaçları (ergenlik,

yaşlılık, engellilik, göçmen vb.) farklı farklı olduğundan muhatap kesime özel bakım ve rehberlik uygulamaları kullanılmaktadır denebilir. Özdemir (2017), bu konuda işitme, ortopedik ve zihinsel engeli bulunan bireylere manevi bakım ve rehberlik sağlanması sırasında bakım alacak kişilerin özelliklerine binaen öncelikle iletişim kurabilme becerisine odaklanıp daha sonra muhatap bireyin öğrenme süresi ve başkasına tam bağımlı olma durumunu ele alarak önerilerde bulunmaktadır.

İnsan biyolojik, fiziksel, bilişsel, sosyal, kültürel, psikolojik ve ruhsal (manevi) boyutlara sahip karmaşık bir canlıdır diyebiliriz. Fiziksel olarak etki eden olumlu ya da olumsuz bir durum kişiyi ruhsal yönden etkilemektedir (Çınar, 2018, s. 37). Aynı şekilde ruhsal yönden kişiyi desteklemek de fiziksel, bilişsel ya da sosyal açılarından olumlu yansımanın oluşmasına sebep olabilmektedir. Nitekim İslam geleneğinde bu durum göz önünde bulundurulmuş ve bireylerin manevi açıdan gelişmesi önemsenmiştir. Bu gelişim sayesinde kişi içsel motivasyonu yakalamakta manevi (merhamet, şükür, sabır, affetme, orta yolu tutma) değerlerden ve kutsal metinleri okuma, dua, ibadet, tefekkür gibi dini faaliyetlerden destek alarak etkin bir başa çıkma gerçekleştirebilmektedir (Işıtan, 2020, ss. 153-183; Tuncay, 2007, s. 17; Keskinoglu & Ekşi, 2019, s. 134).

Ergenler üzerinde yapılan çalışmalarda ergenlik döneminde manevi zekanın gelişimi ile psikolojik dayanıklılığı arasında anlamlı bir ilişki olduğu ifade edilmiştir (Yağcı & Sezgin, 2021, s. 134). Başa çıkma sürecinde manevi destek alan kimselerde olumlu sonuçlar alındığı ve kişilerin bu destek neticesinde moral düzeyleri yükseldiği ifade edilmektedir (Yağcı & Sezgin, 2021, s. 137). Moral düzeyinin yüksek olması kişinin psikolojik dayanıklılığını ve başa çıkma sürecini olumlu etkilediğini söylemek mümkündür. Nitekim Suriye’de yaşanan savaş sonrası çaresizlik hissedilen bireylerin teselliye dini kaynaklarda arayarak uyum düzeyine ulaştıkları dinin bu noktada psikolojik ve ruhsal yönden koruyucu fonksiyonu olduğu ifade edilmektedir (Özcan, 2019, s. 136).

Amerika’da yapılan bir araştırmaya göre (Boyatzıs, 2017, s. 396), örneklem grubunda yer alan ergenlerin %95’inin Tanrı’ya inandıkları, yine bu alanda yapılan bir araştırmaya göre ergen bireylerin dini ve manevi olmanın kendileri için son derece önemli olduğu aktarılmaktadır.

Genel olarak insanların zorluklara karşı mücadele ederken kullandıkları dua etme, tevekkül, etme, sabretme şükretme, ibadetlere yönelme gibi belli başlı yöntemler bulunmaktadır (Baynal, 2018, ss. 263-264). Dünyanın değişik bölgelerinde farklı dini inanışa mensup grupların kullandıkları dini başa çıkma stilleri birbirinden farklılık göstermektedirler. Örneğin uluslararası alanda gençlere yönelik yapılan manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarında okullarda öğrencilerin kendilerini ve maneviyatlarını tanıyabilmeleri amacıyla açık uçlu sorular sorularak fırsatlar oluşturma, öğrenci ve aileleriyle iş birliği halinde çalışılmakta, çeşitli grup ve yardım faaliyetleri yapılmakta ve okullara uzman din görevlileri konuşmacı olarak davet edilmektedir. Ülkemiz de ise sabah namazı buluşmaları, sosyal-kültürel faaliyetler, sohbetler ve dini danışmanlık çalışmaları yapıldığı görülmektedir (Koç, 2021, ss. 147-154).

Bu alanda bireylere rehberlik eden, üzüntü, korku, kriz veya kaygı durumları ile başa çıkmalarına destek sağlayan ve hayatlarına bir anlam verebilme noktasında yardımcı olan manevi danışman ve rehberlik (MDR) hizmetleri dünyanın farklı bölgelerinde farklı dezavantajlı gruplara yönelmektedir. Örneğin İngiltere ve İspanya’ da madde bağımlılığına karşı mücadele edilirken Macaristan’ da evsizlere yönelik çalışmalar bulunmaktadır (Saraçoğlu, 2019, s. 92).

Nitekim modern dönemde gelişen teknoloji ile birlikte dinden uzaklaşma sosyal hayatın sekülerleşmesi insanlarda anlam boşluğunun orta çıkmasına ve algılanan stres ve depresyon düzeylerinin artmasına neden olmaktadır (Karşlı, 2021, s. 145). Değişimin en hızlı olduğu gençlik ve ergenlik döneminde bireyler dini anlamda yaşanan bu yozlaşmadan daha fazla etkilenmektedirler (Koç, 2021, s. 138). İnsanlar bu anlam boşluğu ile mücadele etmekte ve bu sebeple dine ve maneviyata yönelim günden güne artmaktadır (Acar & Apak, 2020, s. 2506). Price ve Callahan (2017)’ın, intihar girişiminde bulunan ve psikiyatrik hastalıkları olan bireyler üzerinde dini etkenlerin intihar girişimi üzerindeki belirtileri nasıl etkilediği hakkında ortaya koydukları çalışmada, 144 hafta boyunca hastalar gözlenmiş ve dini tören ve ibadetlere katılanların katılmayanlara oranla daha az intihar düşüncelerine sahip olduğu tespit edilmiştir (Akt.: Horozcu, 2019, s. 181).

Dua, dini başa çıkma stilleri arasında en çok rağbet edilen mekanizmadır. Birçok dinde dua etme, yaratıcıya sığınma, dilek ve isteklerini yaratıcıya arz etme, yaratıcı ile

iletişim kurma gibi farklı boyutlardan oluşan güven ve öznel iyi olma haline olumlu etki eden bir olgudur. Ayrıca dua bireyin ruhsal ve bedeni direncini ve dayanıklılığı artırdığı ifade etmektedir (Cirrinoğlu, 2020, s. 186; Doğan, 1997; Güzel, 2009; Horozcu, 2017, s. 205). Nitekim Allah (c.c), “Dua edin duanıza icabet edeyim” (Mü’min Suresi 40/60) ayeti kerimesi ile dua edilmesi konusunda inananları teşvik ederek yine Kur’an-ı Kerimde zor durumda kalan Peygamberlerin yaptığı dualar neticesinde bu sıkıntıların üstesinden nasıl geldikleri anlatılmaktadır⁴.

Bu alanda yapılan biręok ęalıřma da göstermektedir ki, olumlu dini başa ęıkma stillerine yönelerek dinden destek almak zorlukların üstesinden gelmede etkin bir rol oynamakta, kişilerin yaşam memnuniyetini artırmakta, psikolojik dengesini korumaktadır.

2.3.3.2. Olumsuz dini başa ęıkma stilleri

K. I. Pargement, I. Yalom, V. Frankl ve E. From gibi psikologlar dinin ve başa ęıkma sürecinde gösterilen ęabaların daha ęok olumlu ve iyimser yanlarına işaret etmektedirler. Ancak başa ęıkma sürecinde dinin teselli edici, kontrol sağlayıcı, anlamın korunmasına ya da dönüşmesine yardımcı olması, yakınlık ve samimiyet sunması ile hayatı dönüştürme imkanı tanınması gibi olumlu ęaba ve yönelimlerin yanı sıra negatif olarak nitelendirilen ve başa ęıkma sürecini sekteye uğratarak olumsuz etkileyen girişimler de mevcuttur: Allah’tan ümidini kesmek, yaşananları şerre yormak, olay ya da olgulara negatif/olumsuz anlamlar yüklemek, her şeyin Allah’ın kontrolünde olduğunu ve kendisinin hayatının üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını düşünmek⁵, başına gelenlerin ceza olduğunu düşünmek, gibi dini başa ęıkma yönelimleri olumsuz dini başa ęıkma stilleri olarak değerlendirilmektedir (Ayten, 2012; Ayten vd., 2012, s. 47; Ekşi, 2001, s. 227; Korkmaz, 2021; Murat, 2017, s. 337; Özcan, 2019, ss. 133-134).

⁴ “Eyyüb’u da (hatırla). Zira: “Bana bu hastalık mübtela oldu; Sen merhametlilerin en merhametlisisin.” diye Rabbine dua etti.Biz de duasını kabul ettik; hemen kendisindeki sıkıntıyı giderdik. Tarafımızdan bir rahmet ve kulluk edenlere bir uyarı olmak üzere ona ailesini ve onlarla birlikte olanların bir mislini daha verdik.” (El- Enbiya 21/83-84).

⁵Merey & Lokmanoğlu (2019, s. 1131)’nın araştırmasındaki katılımcıların bu konudaki ifadeleri örnek olarak gösterilebilir: “Sormadım Allah’ın bir bildiği vardır dedim onun için hiç şey yapmadım. Allah’ın bir bildiği vardı onun için böyle oldu.”

Bireyler yaşadıkları olumsuzlukları inançlarından uzak kalmaları sebebiyle başlarına geldiğini düşünerek içinde bulundukları durumda takılı kalabilmekte ve ümitsizliğe düşebilmektedir. Bu durum Kur'an-ı Kerimde açık bir dille yasaklanmış ve ümitsizliğe düşme, karamsarlığa kapılma Müslümanlardan men edilmiştir⁶. Ayten (2012) ve Cufta (2016, s. 62), bu durumun kişilerin manevi gelişimini olumsuz etkilediğini başa çıkma sürecini sekteye uğrattığını ifade etmektedir. Csikszentmihalyi (2005, s. 229) ise strese karşı olumsuz dönüt veren kişilerin başa çıkma çabalarını, gerileyici başa çıkma ve nevrotik savunma olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda stres altındaki bireylerde gerginlik, üzüntü, korku, utanma, ağlama ile değersiz hissetme, kuşkucu olma, karasızlık yaşama ve depresif eğilimler görülmektedir (Kavas, 2013, ss. 146-147).

Olumsuz dini başa çıkma eğilimi durum ve olaylara dini açıdan olumsuz tutum, davranış ya da bakış açılarını yansıtmaktadır. Bu konuda bireyler maneviyat arayışı içinde olmamakla birlikte Allah'a daha az güvenle bağlanmaktadır. Bu konuda bireylerin güvensiz bağlanmaları etkili olmaktadır (Korkmaz, 2021, ss. 243-244). Nitekim olumsuz dini başa çıkma stillerine yönelmede dini bilgi yetersizliği ile cezalandırıcı tanrı tasavvuru önemli bir etken olmaktadır (Şahin, 2006, s. 151).

Yapılan araştırmalar olumsuz dini başa çıkma eğilimlerinin kişinin öz güvenini ve iyimser duygularını azalttığı, çaresizlik duygusu ile depresyon belirtilerini artırdığını ifade etmektedir (Güler, 2016, ss. 10-12; Karakaş & Koç, 2014, s. 611). Cufta (2016, s. 67) ise günümüzde hastanelere başvuran hastaların, hastalıklarının altında yaklaşık %90 oranında duygusal ve ruhsal çökkünlük olduğunu ifade etmektedir. Ferah (2019c, ss. 392-397)'ın depresyon anksiyete ve dini başa çıkma arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmaya göre olumsuz dini başa depresyon ve anksiyete eğilimlerini artırmaktadır.

Baş çıkma süreci bilişsel ve davranışsal bütün başa çıkma etkinliklerini kapsamaktadır (Şentepe, 2009, s. 20). Bununla birlikte Abanoz (2020, s. 411), olumlu dini başa çıkma etkinlikleri ile olumlu düşünce ve davranışlar arasında, olumsuz dini başa çıkma ile olumsuz düşünce ve davranışlar arasında pozitif ilişki bulunduğunu ifade etmektedir. Ercan & Kula (2021, ss. 10-12)'nın ve Karakaş & Koç (2014, s. 626)'ın, cinsiyetin başa çıkma üzerindeki etkisinin incelendiği araştırmada olumsuz

⁶Bkz.: Kur'an'da ümitsizliğe düşmekten men eden ayetler hakkında: "Sakin Allah'ın Rahmetinden ümidinizi kesmeyin" (Zümer-53; Yusuf 87), "Ümitsizliğe düşenlerden olma/yın" (Hicr-55), "...felaket geldiğinde hemen ümitsizliğe düşerler" (Rum Suresi-36).

dini başa çıkma stillerine yönelme hakkında cinsiyetin herhangi bir etkisine ulaşamamıştır. Bununla birlikte bekarların olumsuz başa çıkma stillerine yönelme puanları evlilere göre daha fazla çıkan araştırmalar mevcuttur (Korkmaz, 2021, s. 253). Bahadır (2002, s. 167), kadınların psikik yapılarına işaret ederek zor ve stresli durumlarda depresyona daha meyilli olduklarına ve varoluşsal anlam bulmada erkeklere göre daha fazla zorlandıklarını ifade etmektedir. Ayten vd. (2012, s. 62) araştırmasına göre kadınların olumlu olanakları fark edebilme ve bununla birlikte şükür duygusuna yönelme faaliyetleri erkeklere göre yüksek çıkmasına rağmen kadınların yüksek standartlara ulaşma, rahat yaşama arzusu ve yukarı doğru yapılan kıyaslamalar ile gelecek kaygı taşımaları düşük hayat memnuniyetine sahip olmalarına neden olmaktadır. Şahin (2006, s. 173)' in din kaynaklı stres üzerine yaptığı çalışmada, kadınların az sayıda ancak yoğun din kaynaklı stres yaşadıkları, ergenlik dönemindeki gençlerin ise en fazla 14-16 yaş aralığında dini tereddütten kaynaklı motivasyon kaybı ve stres yaşadığı bulgulanmıştır.

Sonuç olarak, zor durumlar ile başa çıkmak amacıyla insanların biliş ve davranış boyutunda çaba harcadığı ve dini kaynaklara başvurduğu başa çıkma etkinlikleri, dini başa çıkma stillerini oluşturmaktadır. Batı'da başa çıkma alanında yapılan çalışmaların hız kazanması ve dinin, başa çıkma etkinlikleri üzerindeki olumlu etkilerinin fark edilmesiyle birlikte dini başa çıkma alanında başta Kenneth Pargament olmak üzere V. Frankl, E. From ve I. Yalom gibi birçok psikolog önemli eserler ortaya koymuşlardır. Ancak dini başa çıkma alanında başvuru alan bütün etkinliklerin olumlu olduğunu, kişiye destek verdiğini, teselli ettiğini ya da rahatlattığını söylemek mümkün değildir. Dini başa çıkma alanında yetersiz bilgiye sahip olmak, anksiyete ve depresyona meyilli olmak, bunula birlikte bireyin hayatına herhangi bir şekilde etki edemeyeceğini savunan kaderci bakış açısına sahip olmak, bireyin olumsuz dini başa çıkma stillerine yönelmesinde önemli rol oynamaktadır. Olumsuz başa çıkma stilleri ise (Allah'ın kendisini cezalandırdığını düşünmek, ümitsizliğe kapılmak, Allah'a karşı daha az güvenle bağlanma, vs.) bireyin duyguları, davranışları ve hayatı üzerinde kontrolü sağlamasını zorlaştıran faktörlerdendir.

3. YÖNTEM

Araştırmanın yöntem bölümünde sırasıyla araştırmanın deseni, araştırma sahası, araştırmaya katılanlar ve nitelikleri, veri toplama aracı ile araştırmada karşılaşılan güçlüklerle yer verilmiştir.

3.1. Araştırma Modeli

Araştırmada, ergenlik dönemindeki Suriyeli mültecilerin psiko-sosyal sorunlarla başa çıkmada hangi yöntemleri kullandıkları ile dinî ve manevî etkenlerin başa çıkma sürecinde ne kadar etkili olduğunu anlamak ve derinlemesine incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemi uygulanmıştır. Derinlemesine inceleme yapmak için nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Buna bağlı olarak araştırmada ergenlik döneminde dinî ve manevî etkenlerin psiko-sosyal sorunlarla başa çıkmadaki etkileri incelenmek üzere Suriye’den Türkiye’ye göç eden ve ergenlik döneminde olan bireylerle görüşmeler yapılmıştır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması nitel yaklaşımlardan biri olup gözlem, görüşme metotları ile güncel bir duruma ilişkin ele alınan olguyu derinlemesine incelenmesi yaklaşımıdır (Creswell, 2013, s. 97). Durum deseni, araştırmacıya olguyu ayrıntılı incelemesi için “niçin, nasıl ve ne şekilde” sorularını sorma ve araştırmayı detaylandırma imkânı tanımaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 281).

Araştırmada kullanılan nitel yöntem derinlemesine analiz imkânı sağlaması yanında araştırmacıyı merkez kabul eden bir yaklaşımdır (Türkdoğan & Gökçe, 2012, s. 325). Buna göre nitel araştırmada araştırmacı toplanan verilerin analizi sonrasında alana yeni yorumlar getirebilmekte ve bilime katkı sağlamaktadır. Bu anlamda araştırmacının iyi gözlem yapabilmesi, yeterli sayıda kişiyi araştırmaya dahil edecek iletişim becerisine sahip olması ve insanlarla ılımlı ilişkiler kurabilmesi ile görüşme tekniğini etkin kullanabilmek amacıyla dinleme ve yeri geldiğinde etkin sorular yöneltebilme ve verileri analiz etme becerileri ile donanımlı olması gerekmektedir (Karataş, 2015, s. 79). Nitel yöntemlerden olan mülakat tekniği bazı yönlerden (soruların hazırlanışı, kapsam) nicel araştırma ile benzerlik göstermesinin yanında mülakat tekniği, birebir görüşme ve konunun özüne inme amacıyla ek sorularla konuyu açma ve araştırmacıya

inisiyatif ve girişkenlik imkânı tanınması açısından farklılık arz eder (Güven, 2006, s. 170).

Durum çalışması araştırmalarda kullanılma amacına göre üç farklı varyasyona ayrılmaktadır. Bunlar ilki “betimleme”; durumun derinlemesine araştırılarak kavramsallaştırma desenidir. İkincisi “açıklama”, bir ya da birden fazla durumu açıklamak amacıyla bulguların incelenmesi desenidir. Son olarak “değerlendirme”, ele alınan durumun incelenmesi, betimlenmesi ve açıklanmasının ardından bir yargı ve değerlendirmeye varılması modelidir (Ünlüer, 2010, s. 62). Ancak nitel araştırmalarda örnekleme, evreni temsil edecek düzeyde katılımcı sağlamak güç olduğundan kısıtlı yargılara ve genellemelere ulaşılabilmektedir (Karataş, 2015, s. 79).

3.2. Araştırma Sahası

Araştırma İstanbul ilinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı mülteciler ile ilgili kurum ve kuruluşlar ile irtibata geçerek ve mültecilerin yoğun olarak bulundukları (yerleşim yerleri, halk eğitim merkezleri ve ticari işletmeler vb.) bölgelerde belirli periyotlarda gözlemler yaparak mültecilerin güncel yaşamdaki durumları incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca araştırmacı mülteciler ile ilgili sivil toplum kuruluşlarının düzenlediği programlara katılarak sivil toplum kuruluşlarının göçmenler üzerinde gerçekleştirdikleri “sosyal uyum” faaliyetlerine katılarak farklı projelerin geliştirilmesinde aktif rol oynamıştır.

Araştırmacı gözlem sırasında kimi zaman bir öğretmen, kimi zaman bir komşu, kimi zaman bir müşteri ya da halktan biri olarak hayatın doğal akışı içerisinde gözlemler yapmıştır.

Mülakat yapmak amacıyla görüşme yapılan katılımcılar ile iletişim kesilmeden ılımlı ilişkiler devam ettirilmiştir. Bu durum araştırmacıya katılımcılar hakkında daha fazla veri sağlamanın yanında katılımcıların sosyal ve dinî-manevî durumları hakkında kapsamlı inceleme imkânı sunmuştur.

3.3. Katılımcılar

2021-2022 yılları arasında İstanbul’da ikamet eden farklı bölgelerde (Sultanbeyli, Pendik, Sancaktepe, Zeytinburnu, Başakşehir, Arnavutköy vs.) yaşayan 11-19 yaş aralığındaki kız ve erkek katılımcılardan oluşmaktadır. On sekiz yaş ve üzeri

katılımcılara katılımcı onam formu ile bilgi verilmiş; on sekiz yaş altında olan katılımcılarla görüşme yapmak için veli izin formu ile yazılı ve sözlü izinleri alınmıştır. Katılımcılara kimliklerinin gizli kalacağı teminatı verilmiş ve isimlerinin kullanılmasına izni olanların isimleri kullanılmış, diğerleri ise sırayla harfler ile kodlanmıştır.

Tablo 3.1. Cinsiyet ve Yaş Aralığı

	11-14	15-19	N
Kız	10	22	32
Erkek	5	13	18
Toplam	15	35	50

Araştırma ergenlik dönemindeki bireyleri kapsadığından araştırmaya 11-19 yaş aralığındaki bireyler dahil edilmiştir. Araştırmada yaş grupları arasında homojenliği sağlamak açısından sayıca çok fazla fark olmamasına dikkat edilmiştir. Buna göre araştırmaya katılan 35 kişi 15-19 yaş aralığında, 15 kişi de 11- 14 yaş aralığında toplam 50 kişiden oluşmaktadır. Katılımcılardan sadece 1 kişi nişanlıdır.

Araştırmaya dahil edilen katılımcıların cinsiyetlerine göre yaş dağılımları şu şekildedir: 15-19 yaş aralığındaki kız katılımcı sayısı 22 kişi aynı yaş aralığında erkek katılımcı sayısı 13 kişi, 11-15 yaş aralığında kız katılımcı sayısı 10 kişi, erkek katılımcı sayısı ise 5 kişidir.

Tablo 3.2. Katılımcıların Eğitim Durumları

	Okuyan	Çalışan	O.Ç. ¹	A.Ö.L. ²
Kız*	9		1	
Erkek*	5			
Kız**	11	1	6	4
Erkek**	5	7		1
Toplam	31	8	7	5

¹: Okumayan ve çalışmayanlar. ²: Açık Öğretim Lisesinde Okuyanlar. *(11-14) yaş aralığında olanlar. **(15-19) yaş aralığında olanlar.

Tablo 2’de görüldüğü üzere katılımcılar büyük oranda okuyan öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcılardan 31 kişi örgün, 5 kişi açık öğretim olmak üzere toplam okuyan sayısı 36’dır. Açık lisede okuyan 4 kişi 15-19 yaş aralığında ve biri erkek, 4’ü kız öğrencidir. Çalışan grupta yer alanlar 15-19 yaş aralığındaki katılımcılardan oluşmaktadır. Toplam çalışan katılımcı sayısı 8 kişidir ve biri kız 7’si erkek katılımcıdan oluşmaktadır. Okumayan ve çalışmayan grupta ise çoğunlukla kız katılımcılar bulunmaktadır. Okumayan ve çalışmayan grup, 15-19 yaş aralığında 6 kız ve 11-14 yaş aralığında bir kız bir katılımcıdan oluşmaktadır.

Katılımcıların ekonomik durumları genel olarak orta ve orta düzeyinin altındadır. Katılımcılar çekirdek aile de yaşamalarına rağmen kalabalık olmaları nedeniyle dikkatli harcama yapmak durumundadırlar. 15-19 yaş aralığında 6 erkek katılımcı; 11-12 yaş aralığında 1 kız katılımcı temel ihtiyaçları dışında çok fazla harcama yapamadıklarını belirtmiştir.

Tablo 3.3. Katılımcıların Suriye’de Yaşadıkları Bölgeler

Suriye’deki Bölgeler	N
İdlip	16
Şam	13
Humus	3
Halep	18
Toplam	50

Katılımcıların doğup büyüdüğü yerler ve yaşam şartlarının katılımcılar üzerinde etkili bir faktör olacağı düşünülmüştür. Bu durum aynı zamanda katılımcıların göç sürecini ve rotasını belirlemiştir. Buna göre katılımcıların Suriye’de doğup büyüdüğü bölgeler şu şekildedir: Halep’ te 18 kişi, İdlip’ te 16 kişi, Şam’ da 13 kişi, Humus’ ta 3 kişidir. Bu bölgelerden en küçüğü ve diğerlerine göre daha kırsal olan yer Humus bölgesidir. Katılımcılar yaşadıkları bölgeleri “köy”, “şehir” ve “şehir merkezi”

olarak ayrı ayrı tanımlamaktadırlar. Buna göre şehirde doğup, büyüyen 40 kişi köy ve kırsal yerlerde doğanlar 10 kişidir.

Araştırma örnekleminin evreni daha doğru şekilde yansıtması amacıyla Suriye'den Türkiye'ye göç eden ve İstanbul'un çeşitli bölgelerinde ikamet eden ergenlik dönemindeki Suriyeli mülteciler araştırmaya dahil edilmiştir. Buna göre araştırmaya katılan kişilerin bölgelere göre dağılımı şu şekildedir: Sultanbeyli'de 24 kişi, Sancaktepe' de 3 kişi, Ümraniye'de 10 kişi, Pendik'te 2 kişi Zeytinburnu'nda 3 kişi, Başakşehir' de 2 kişi ve Arnavutköy' de 2 kişi araştırmaya katılmıştır.

3.4. Veri Toplama Aracı

Suriyeli göçmenleri, ergenlik dönemi ve başa çıkmayı konu edinen çalışmamızda öncelikle araştırmaya dair kaynak taraması yapılmış, ergenlik psikolojisi, travma ve başa çıkma süreçlerine dair ilgili kurumlardan eğitimler alınarak araştırma ile mülakat sorularına alt yapı oluşturma hazırlığı yapılmıştır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan mülakat tekniğinin yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu doğrultuda nitel araştırma yöntemi ile yarı yapılandırılmış mülakat tekniği uygulayan çalışmalardan faydalanılmıştır (Bkz. Baynal, 2016; Sağır, 2018).

Yapılandırılmış görüşmelere göre yarı yapılandırılmış görüşmelerde, araştırmacı görüşmede inisiyatif alarak (Karataş, 2015, s. 79) konuyu genişlete bilme (Güven, 2006, s. 170) ve spesifik sorular sorabilmektedir (Kuş, 2003, s. 101).

Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan mülakat tekniği yüz yüze yapılabilmesinin yanında, mülakat için online görüşme, telefon veya ses kaydı gibi teknolojik aletlerden de faydalanılabilir (Karasar, 2001, s. 165). Bu bağlamda covid-19 tedbirleri alınarak görüşmelerin bir kısmı yüz yüze bir kısmı ise bahsi geçen tedbirlerin artırıldığı dönemlerde online görüşme ya da telefon ve ses kaydı kullanılarak yapılmıştır. Görüşmede eksik kaldığı düşünülen konular telefon ile ulaşılarak tamamlanmıştır.

Araştırma için alan yazında tarana kaynakların sağladığı verilere ve uzman kişi (Dr. Fatma Baynal) görüşlerine dayanarak görüşme soru formu hazırlanmıştır (Bkz. Ek-4). Ayrıca çalışmanın etik açıdan uygun olduğuna dair Etik Onay Belgesi çalışmaya eklenmiştir (Bkz. Ek-1).

Araştırma sürecinin başında katılımcılara ortak tanıdıklar (arkadaşları, komşuları) vesilesiyle ulaşılarak sonrasında görüşme yapılan kişilerin tavsiye ve yönlendirmeleri ile ulaşılmıştır. Bu bağlamda katılımcılar araştırma örnekleme kartopu yöntemi kullanılarak dahil edilmiştir. Patton (1990, s. 176), kartopu modelinde örneklem grubuna dahil kişilerin referansları alınarak örneklem grubunun genişletilebileceğini ifade etmiştir.

Katılımcılara kimlik bilgileri ile alınan ses kayıtlarının ve kaydedilen online görüşmelerin deşifre edilmeyeceği konusunda güvence verilmiştir. Bununla birlikte alınan verilerin sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacağı açıklanmıştır. Bu bağlamda ön görüşmeler ile 2020 Haziran ayında başlayan mülakatlar 2022 Ocak ayında tamamlanmıştır.

3.5.Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Araştırmada bulguların analizi ve yorumlanmasında büyük emek verilmiştir. Mülakat esnasında kaydedilen ses ya da online görüşmeler birer birer Word programına yüklenmiştir. Türkçe bilmeyen katılımcılar ile Arapça dilinde görüşmeler katılımcı tarafından yapılmıştır. Görüşmelerde ve ses kayıtlarında Arapça olan bölümler Türkçe'ye tercüme edilmiş ve Arapça- Türkçe bilen bir uzman tarafından kontrol edilmiştir. Analiz kısmı MAXQDA 2020 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler kodlanarak bir üst tema oluşturularak tüme varım tekniği kullanılmıştır. Yapılan görüşmelerden araştırma kapsamı dahilindeki veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak araştırma yorumlarına ulaşılmıştır. Öyle ki içerik analizi yöntemi ile yorumların öznel etkenlerden arındırılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda doğru yorum ve genellemelere ulaşma ile fark edilmeyen öğelerin ortaya çıkmasını sağlayan verileri “ikincil okuma” yöntemidir. İçerik analizi teknikleri esasen istihraç (çıkarsama) esasına dayanmaktadır (Bilgin, 2006, s. 1).

Nicel ve nitel araştırmalar ayırt edilmeksizin geçerlik ve güvenilirlik açısından incelenmesi gerekmektedir. Geçerlik ölçme aracının sadece ölçmesi gerekeni ölçmesi anlamına gelir. Geçerlik, iç ve dış geçerlik durumlarına göre ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Buna göre iç geçerlik araştırma sonuçlarının gerçeği doğru ve verilerle destekleyerek inandırıcılığını artırma ile ilgilidir. İç geçerliğin sağlanması için katılımcı teyidi, derinlikli görüşmeler yapma, veriyi çeşitlendirebilme gibi etkenler önemlidir. Dış geçerlik ise araştırma sonuçlarının güvenilirliği ile ilgilidir.

Güvenirlilik ise iç ve dış güvenirlilik olarak ele alınmaktadır. Buna göre araştırmanın iç tutarlılığı ile verilerin ve sonuçların çelişmemesi yani iç güvenirliliği sağlaması; Dış güvenirliliği ise verilerin aynı şartlarda tekrar edilmesi durumunda aynı sonuçlara varılması ve bu sonuçların teyit edilebilirliğidir (Yıldırım & Şimşek, 2018, ss. 76-84).

Araştırmada veriler kodlanarak belli gruplarına ayrılmış ve bu kodlar belli temalar altında birleştirilmiştir. Ortaya çıkan kodlar, bir eksik veya fazla olması durumuna karşı incelenmesi amacıyla Dr. Fatma Baynal ile paylaşılarak yeniden düzenlenmesi ya da sağlaması yapılmıştır.

3.6.Araştırmada Karşılaşılan Güçlükler

Hedef katılımcıların toplum içerisinde dezavantajlı (Sağır, 2018) durumda olmaları ve örneklem grubunun yaş aralığı nedeniyle ulaşılması oldukça güç bir durum olmuştur. Katılımcıların bir kısmının on sekiz yaş altında olmaları ve velisine bağlı davranmak zorunda olmaları on sekiz yaş altı katılımcılara ulaşmada, ulaşıldığı takdirde velisinden izin alma ve görüşme için ikna etme ayrıca bir zorluk olarak karşımıza çıkmıştır. On sekiz yaş ve üzeri bireylerde dahi gönüllü katılımcılara ulaşmak çok kolay olmamıştır. Görüşme için başvuru alan kişiler bu durumu kendileri için tehdit olarak algılayıp görüşmeyi anında reddetmişlerdir (7 kişi).

Kendi aralarında paylaşım içerisinde olan göçmen bireyler dışarıya karşı oldukça kapalı bir tutum sergilemektedirler. Ortak arkadaş veya tanıdık referansı olmadan hemen hemen hiçbir katılımcıya ulaşamamıştır. Sosyal ortamlarda edinilen kısa süreli paylaşım neticesinde görüşmeyi kabul ettiklerini söyleyen ve iletişim bilgileri alınan bireyler daha sonra telefonlarına bakmamışlardır (4 kişi).

Örneklem grubuna dahil edilen ve görüşme yapılan bireyler ise başka birini araştırmaya yönlendirmekten kaçınmışlardır (3 kişi). Bununla birlikte bir kısmının bütün akrabaları ve tanıdıklarının hala Suriye’de olması da etkili olmuştur (1 kişi). Bir kısmı ise önereceği kişinin mülakat sırasında üzülmesi ihtimalini düşünerek aracı olmak istememiştir (2 kişi). Bir kısmı ise bir şey bilmediğini ya da hatırlamayacağını iddia ederek katılımcı önermekten kaçınmıştır (1 kişi).

Bir katılımcı görüşme yapıldıktan sonra arayarak daha önce kendisinden izin alınan velisinin fikrini değiştirdiği ve görüşmenin kullanılmasına razı olmadığını, bu

görüşmenin, yaşadığı stresi artırdığını ifade ederek görüşmenin iptal edilmesini istemiştir (1 kişi).

Katılımcıların yaş aralığı aktif bir dönemi yansıttığının yanında bir kısmı da hiç evden çıkmayan bir profil sergilemiştir. Aktif olan okuyan, okula ya da çalışmak için işe giden kesime ulaşmak ve uygun bir randevu oluşturmak bu randevularında birbiri ile çakışmamasını sağlamak oldukça güç olmuştur. Diğer evden hiç çıkmayan kesim ise çoğunlukla anne ya da kardeşinin telefonunu kullanması sebebiyle görüşmeleri üçüncü şahsın programına göre ayarlamak icap etmiştir (3 kişi). Ayrıca bu kişiler evde kalabalık bir ailede yaşamaları nedeniyle evin sakin olduğu saatler de göz önünde bulundurularak görüşme takvimi düzenlenmiştir.

Katılımcılardan yaşları 11-14 yaş aralığında olanlar mülakat sırasında sıkıldığı ya da dikkatleri dağıldığı anlaşıncı yeni sorular yöneltilerek konuya dikkat çekilmiştir. Açıklanmadığı fark edilen konular hakkında dolaylı sorular yöneltilerek konuyla ilgili katılımcı yorumları elde edilmiştir.

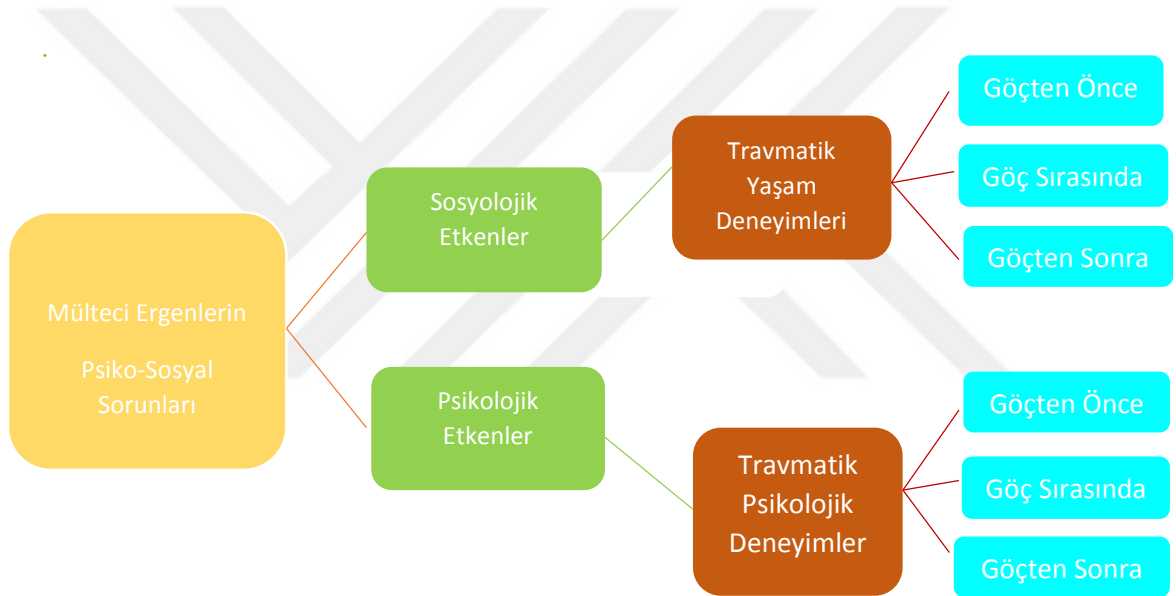
Katılımcıların içe dönük olması mülakat sürecini zorlaştırdığı gibi katılımcıların araştırma kapsamı dışında fazlaca bilgi verilmesi de aynı şekilde mülakat sürecini zorlaştırmaktadır. Bu durumda katılımcılar durdurulmuş ve yeniden soru dolaylı olarak yöneltilmiştir.

Bahsedilen konuların hassas olması mülakat sürecini zorlayan bir diğer etkidir. Katılımcıların duygusallaştığı durumlarda mülakata bir süre ara verildikten sonra tekrar devam edilmiş ya da mülakat kaldığı yerden devam edilmek üzere başka bir tarihe ertelenmiştir.

4. BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın problemine ilişkin elde edilen bulgular sırasıyla verilecektir. Öncelikle psikolojik sorunlara neden olan etkenler, göç öncesi, göç esnası ve göç sonrası şeklinde, sosyal problemlere neden olan faktörler, covid-19, yabancılık, dil sorunu ve ekonomik faktörler bağlamında açıklanacaktır. Daha sonra başa çıkma süreçlerinde, başa çıkma ve dini başa çıkma etkinliklerine başvurma durumları değerlendirilecektir. Araştırmadan elde edilen veriler araştırmacı tarafından tablo ve şema ile somutlaştırılarak bulgular kısmına eklenmiştir.

4.1. Mülteci Ergenlerin Psiko-Sosyal Açısından Zor Durumlarına İlişkin Bulgular

Şekil 4.1. Psiko-Sosyal Sorunların Şeması

4.1.1. Sosyolojik sorunlara neden olan bulgular

4.1.1.1. Travmatik yaşam deneyimleri

4.1.1.1.1. Göç öncesine dair travmatik etkenler

Katılımcıların savaşın başlamasıyla birlikte birçok stres ve travmatik durumlara maruz kaldıklarını bilinmektedir. Bu stresli ve zor durumların belirlenmesi ve şartlarını anlayabilmek amacıyla “Savaşın başlamasından Türkiye’ye göç etmenize kadar geçen süre içinde yaşadıklarınızı anlatır mısınız?” sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 4.1. Göç Öncesi Dönemde Yaşanılan/Şahit Olunan Travmatik Olaylar⁷

	Kız	Erkek	N
Bombalı Saldırıları	32	18	50
Kimyasal Silah Kullanımı	1	2	3
Ev Baskınları	11	13	24
Toplu Ölümlere Şahit Olmak	32	18	50
Parçalanmış Bedenlere Şahit Olmak	17	18	35
Savaş Uçağı Sesleri	32	18	50
Yakınlarının Kaybı	17	9	26
İç Göç	17	11	28
Alıkonulma-Hapis Yaşamak ya da Şahit Olmak	5	7	12
Silahla Yaralanmak	2	2	4
Gıda ve Temel İhtiyaçlara Ulaşamamak	32	18	50
Uzun Süreli Elektrik-Su Kesintileri	25	9	34
İhtiyaç Halinde Sağlık Hizmeti Alamamak	12	7	19
Ölüm Riski	32	18	50

Bu kısımda katılımcılar bomba saldırıları, yoğun ateş açılması, eğitim, sağlık, beslenme, barınma gibi temel ihtiyaçlara ulaşamama ve elektrik ve su kesintilerinden bahsetmişlerdir. Bu süreçte bir olay içerisinde birden fazla faktörün etkili olması yaşanan durumun her açıdan psikolojik olumsuz etkilenme düzeyini oldukça zorlamıştır. Örneğin okulun basılması, okula bomba atılması ya da öğretmenlerden birinin çocukların gözü önünde öldürülmesi gibi silahlı saldırıya maruz kalma ya da şahit olma, işkence ya da ölüme şahit olma, yaralanma, cami, okul ve hastanelerde bulunma korkusu ve yüksek stres yaşama gibi birçok stres faktörü tek bir durumda yaşamıştır.

⁷ Katılımcıların göç öncesi ve savaş sırasında zor durumlarına ilişkin birden fazla yorum yapmaları tabloya yansıtılmıştır.

“Ben okuldaydım arkadaşlarımızla toplanmış oturuyorduk sınıfta sonra bir uçak geldi, bomba attı arkadaşlarım yaralandı hatta bir tanesi çok ağır yaralandı... Bir arabamız vardı bomba atmışlardı üzerine... Her yere bomba atılıyordu... Korkudan evden çıkamıyorduk. Bazen geniş bir arazide yatıyorduk çünkü evleri de bombalıyorlardı... Bir keresinde bizim mahalleye bomba atmışlardı komşumuz olan bir kızla babası birlikte ölmüştü. Çok kötü bir haldelerdi. Kızın kafası bile yoktu paramparça olmuştu. Babası da yanında ölmüştü. Aynı mahallede oturuyorduk... önceden uçak sesi duyunca sevinirdik, bakardık ona, niye korkalım ki ama artık iki yaşında olan bebek bile uçak sesi duyunca ağlamaya başlıyor. Hepimiz korkuyorduk nereyi vuracak acaba diye... Ben o anı hiç unutmam biz bir araziye gitmiştik zeytin toplamaya uçak bize çok yakın bir yere bomba attı. Babam, dedem, küçük kardeşlerim yanıımızdaydı. O günü unutamam... Demir parçaları üzerimize gelmişti.” (Fatma, 18).

“Suriye’de de hep bomba sesleri duyuyorduk ablam korkudan vefat etti bence. Çünkü çok korkuyordu. Bomba sesleri geldiğinde saklanıyorduk dua ediyorduk hiçbir şey yapamıyorduk.” (Abdullah, 17).

“Yılbaşı gecesi bizim evimiz havan bombalarıyla bombalandı hayatımda geçirdiğim ilk travma diyebilirim... Ben sırtımı cama yasladığım için bütün camlar üzerime dökülmüştü. Çok korkunçtu. “Bombaların sesi, bağırın insanların sesi... O bombalardan komşumuz yaralandı. Kızını korumak için üzerine kapanmış her tarafı kanlar içerisindeydi... Humus tarihi önem sahip bir şehirdir. Oraya bile çok büyük roketler atıldılar. Bizim köye uzaklığı 20 km oraya attıkları bomba sebebiyle bizim köyde evlerin camları düşmüştü.” (Danyal, 19).

Anadolu Ajansı'nın haberine göre (Temizer, 2019), Suriye’ de 216 kez kimyasal silah kullanılmıştır. Savaşın ilk yıllarından itibaren kullanılan kimyasal silahlar 2018 yılına kadar devam etmiştir. Başka bir uluslararası kaynak (Suriye’de kimyasal silah bilmececi, 2018) ise yine Suriye’de kullanılan kimyasal silahlara dikkat çekmiştir. Bu haberde “Guta’daki Dram” a dikkat çekilmiş ve katliam sonrası ölen kişilerin toplu mezarlara defnedildiği fotoğraflara yer verilmiştir. İlk olarak 2013 yılında Doğu Guta’

da kullanılmasının ardından birçok sivil ve çocuk hayatını kaybetmiştir. Bununla ilgili bir katılımcının yorumları şu şekildedir:

“...Şam’da ise kimyasal silah kullanmışlardı. İnsanlar sokakta koşarken derileri eriyordu. İnsanlar ellerini kollarını tutarak koşuyorlardı... Guta çocuklarını biliyor musunuz?” (Danyal, 19).

Savaş sırasında katılımcıların çoğu sivillerin ve ev, araba gibi temel yaşam unsurlarının hedef alındığını ifade etmiştir. Bu nedenle sürekli savaşın bittiği ya da henüz ulaşmadığı yerlere giderek ev aradıklarını ya da yakınlarının evlerine sığındıklarını bu döngünün ülkeden ayrılana kadar devam ettiğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar Türkiye’ye göç eden akrabalarının evlerini eşyaları ile kendilerine bıraktıklarını ve bunun gibi birçok kişi ve örnek olduğunu aktarmışlardır.

Suriye’de meydana gelen savaşta sivillerin ve sivil unsurların savaşla bağlantısı kurulamamış ve evleri bombalama, kundaklama, evlerin kullanılamayacak şekilde hasar verme savaş ihlalleri arasında kabul edilmiştir (Çelik, 2014, s. 13).

Saldırıların yaşadıkları eve çok yaklaşması nedeniyle evlerinden taşıyabilecekleri kadar birkaç parça kıyafet ve battaniye ile ayrılan Fatma daha sonra evlerindeki bombalanmış olduğu bir fotoğraf gördüğünü söylüyor.

“...bizim evimizin fotoğrafını bize gönderdiğinde evimizin bombalandığını gördüm çok üzüldüm.” (Fatma, 12).

Katılımcılar Suriye’deki savaş nedeniyle ülkenin ikiye bölündüğünü, bunun sonucunda ülke içinde iç göçe değinmişlerdir.

“...evimiz sınırda olduğundan artık ateş hattı olmuştu.” (Ömer, 12).

“Bu iki bölgenin bizim olduğumuz kısmında hiçbir şey yoktu (Yani eğitim, sağlık, beslenme gibi birçok temel gereksinimler yoktu). Ama diğer kısmında okul ve her şey vardı.” (Aişe, 17).

“Biliyorsundur Halep ikiye ayrıldı. Bir bölümü okulumun olduğu bölgeydi diğer bölge evimizin olduğu yerdi.” (Fatma, 17).

“Savaş nedeniyle Halep’ten Şam’a taşındık” (Fatma, 12).

“Biz evden çıkınca babaannemin evine gittik orası daha güvenli bir yerdi. Orada 6 ay kaldık. Evimize dönemiyorduk ve evimizin yandığını duyduk.” (Bayan, 19).

“Suriye’de savaş nedeniyle sürekli ev değiştirmek zorunda kalırdık. Savaş olmayan bölgelere giderdik... Ev değiştirirken bir iki çanta eşya alıp gidiyorduk.” (Ahmet, 17).

“Annem babam biz küçük olduğumuz için bir şey anlamadığımızı düşünürlerdi ama gittiğimiz hiçbir evi benimseyemedim. Benim evim değilmiş gibi geliyordu bana, hiç rahat edemiyordum.” (Fatma, 17).

Katılımcıların psikolojik durumlarını nelerin etkilediği daha iyi anlamak amacıyla katılımcılara savaş sürecinde yaşadıkları, tanık oldukları bazı durumları kısaca anlatmaları istenmiştir. Katılımcılar uçaklardan ve uçak seslerinden duydukları endişeyi dile getirdiler. Önceleri sevinç kaynağı olarak görülen ve sokaklarda uçağın peşi sıra koşturan çocuklar için durum değişmiştir. Suriye’de çocukların yaşadığı bu travma Türkiye’ye göç etmelerinden sonra da kendini göstermiştir. Bununla ilgili yapılan bir yorum şu şekildedir:

“Uçaklar artık Suriyeli çocukları öldürüyordu. Sokaklarda oyun oynayan çocuklar orman yangınları için geçen helikopter sesini duyunca dahi evlerin kenarlarına, balkon altlarına kaçıyorlardı. Büyük bir tedirginlikle helikopterin geçip gitmesini bekliyorlardı.” (Huneyda, 15).

“Bir gün uçak geldi ve birçok ev aynı anda yıkıldı. Biz ne yapabiliriz ki. Uyumak diye bir şey yoktu. Zaten uçak sesleri her an vardı.” (Dena, 18).

“Bazen sabah erkenden fecr vaktinde ya da akşamdan birden bomba ve roket atarlardı. Her yerde bomba vardı. Etraf yıkılmıştı. Her yer toz duman çamur içindeydi.” (Rama, 13).

“Önceden uçak sesi duyunca sevinirdik, bakardık ona, niye korkalım ki? Ama artık İki yaşında olan bile uçak sesi duyunca ağlamaya başlıyor. Hepimiz korkuyorduk nereyi vuracak acaba diye.” (Fatma, 18).

Çelik (2014), silahlı çatışma hukuku açısından Suriye'deki durumu incelemiş ve uluslararası silahlı çatışma hukukunun beş temel prensibi olan askeri gereklilik, orantılılık, insani davranış ilkelerine uyma, gereksiz acıya sebebiyet vermeme, ayırt etme ilkelerini birçok kez ihlal edildiğini ortaya koymuştur. Katılımcıların özellikle sivillerin ve sivil alanların hedef seçildiğini hastane, okul, cami ve yerleşim yerlerinin birden fazla sayıda hedef alındığını ifade etmeleri de bu bilgileri doğrulamaktadır.

Katılımcılar sık sık yoğun ateş hattında kaldıklarını herhangi bir yaralanma durumunda ise hastane ve eczanelere gidemediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar bu saldırıların çatışma şeklinde olmadığını bir köy baskını ya da yolda ateş açılması şeklinde olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca bu saldırılarda askerlerin toplu ateş açması nedeniyle birçok insanın hayatını kaybettiğine değinmişlerdir.

“... Sonra kurşunlar durdu karşı tarafa geçeceğiz ama koşmamız lazım öyle bir iki adım değil uzunca bir mesafe yani koşarken senden ne düştü dönüp bakmayacaksın arkanda o kadar kurşun var çünkü...” (Ayşe, 18).

Katılımcılar evlere baskın yapıldığını çocuk ve yetişkinlerin alıkonulduğunu, savaşılabilecek potansiyeldeki çocuk ve yetişkin erkelerin öldürüldüğünü, hapsedildiğini ya da alıkonulan kişiden bir daha haber alınamadığını ifade etmişlerdir. Katılımcılar Suriye'de savaş sürecinde birçok insanın alıkonulduğunu bu hapis ve alıkonulmaların çoğunda geri gelenlerin az olduğundan bahsetmişlerdir. Alıkonulmalar ev baskınları sırasında ya da sokaklara kurulan kontrol noktalarında meydana gelmiştir. Katılımcıların yorumlarına göre alıkonulmaların hukuki sebeplere dayandırılmadığı; çocuk, genç, yaşlı ya da kadın olmasının önemslenmediği ifade edilmiştir.

“... Alıyorlar böyle soruşturma falan yapıyorlar. Askerse zaten o adam gitti. Unut onu. Alırlar bir daha hiç göremezsin ya ölür falan... yani soruşturmada eğer onlara karşı geldiğini öğrenirlerse işte o zaman o da dönemez...böyle biz en üst kattayız binada. Teröristler geliyorlardı bir evi tutuyorlardı. Anneannem de oraya ufaktan bir baktı sadece. Bir baktık hepsi koşmaya başladılar bizim binaya doğru. İçerden biri bakıyormuş, kim bakıyormuş diye. Her yere bakıyorlarmış evde... Geldiler bizim eve. O zaman baya kötüydü. Annem, anneannem ben ve

ablam vardı. Erkek bile yoktu. Zaten olsa(ydı) onu da alırlar(dı)..."
(Amr, 17).

"Bir gün biz evdeydik askerler eve geldiler... Bizim penceresi olmayan bir odamız vardı. Askerler eve geldiğinde hepimiz oraya girdik kardeşlerimizle sarılarak oturduk çünkü öleceğiz başka çaremiz yoktu... Eve girip herkesi öldürüyorlardı." (Beyan, 19).

"Kim nereye alındı nereye götürüldü kimse bilemiyordu...Bundan sonra birçok şehit haberleri, yıkıcı haberler görmeye başladık. Bu saate kadar halk eline silah almamışlardı... Esad askerleri bir kadını saçlarından tutmuştu ve aşağılık bir şekilde evlerinden aileleri çıkarıyorlardı." (Danyal, 19).

"Köyü basmışlardı. Bir bakkalımız vardı, her şeyi mahvetmişlerdi, Her yeri yıkıp talan etmişlerdi." (Fatma, 18).

"Askerler bizim sokağa gelince bizim eve girmeden geri döndüler Allah'a şükür." (Ayşe, 18).

Katılımcılar Suriye'de çocukların kaçırıldığını, yetişkinlerin de alıkonulduğunu ve hapsedildiğini ifade etmişlerdir. Üstelik çoğu zaman alıkonulan kişilerden bir daha haber alınamadığını da eklemişlerdir. Katılımcıların ifadelerine göre bu gizli bir durum değildir. Suriye'de binlerce çocuk kaybolmuştur. Bir katılımcı ise bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

"Dediler ki biz çocukları kaçıracağız... Çocuklar kaçırılıyordu ve ciğerleri alınıyordu. Var böyle şey inan buna. Biz hep evdeydik. Annem babam bizi niye evden çıkarmıyorlardı? Çünkü ya kurşun isabet edecek ve öleceksin ya da seni kaçıracaklar." (Ayşe, 17).

"Askerler bir gün arkamızdan koşuyordu bizi ya da ailemizi alacaklar diye çok korkmuştum." (Ayşe, 13).

"Suriye'de kadınlar korkardı. Çok fazla kaçırma olayı vardı..."
(Huneyda, 17).

"... Çocukları kaçırdılar ailelerine leş olarak poşetle geri verdiler." (Maria, 17).

Katılımcılar asker ve kontrol noktalarına rastlamaktan dolayı stres yaşadıklarını ve işkenceye şahit olduklarını ifade etmişlerdir.

“Sokaklarda insanların önünü kesip haraç isterlerdi. Her şeyi yaşadık... Zaten Suriye’de çevirme ile çok sık karşılaşırsınız... Bir adam bir şeyler satıyordu rızkını arıyordu belli ama o adamı (arabadan) indirmişler işkence ediyorlardı...” (Danyal, 19).

Katılımcılar temel ihtiyaç ve gıdalara ulaşmada oldukça güçlük yaşadıklarından bahsetmişlerdir. Savaşın sivil alanlara da ulaşması sebebiyle iş ve çalışma sektörünün durduğunu, katılımcıların ebeveynlerinin işlerini kaybettiği aktarılmıştır. Diğer taraftan yakın çevrelerdeki alışveriş mağazaları da bombalanmıştır. Meydana gelen bu durumlar ise gıdaya ve temel ihtiyaçlara erişmede katılımcıları ve ebeveynlerini zora sokmuştur. Katılımcılar uzun süre açlık çektiklerini ifade etmişlerdir. Bu konuda katılımcıların yorumları şu şekildedir:

“Evde her şey olsa bile su olmadan hiçbir şey yapamıyorduk. Bir de babam çalışmadığında. O çalışıp eve bir şey getirebilirse yemek yapıyorduk. Biz bu işi Allah’a bıraktık.” (Selma, 17).

“Bir yıl boyunca çok zor dayandık. Yaşam için temel ihtiyaçlarımıza ulaşamaz olduk.” (Dena, 18).

“Küçük bir kardeşim vardı iki yaşındaydı. Annem emzirmeyi bırakacaktı ancak “biz yiyeceği zor buluyoruz bu çocuk ne yapsın en azında onu emzireyim, o şekilde karnı doysun” diyordu.” (Maria, 17).

“Çok aç kaldık, bu yüzden hastalandık da...ne kadar aç kaldığımızı hatırlamıyorum ama öyle günler geçirdik onu hatırlıyorum.” (Fatma, 17).

Katılımcılar hastane, camii, okul ve sosyal alanların savaştan en fazla etkilenen yerler olduğunu ifade etmişlerdir. Bu nedenle Suriyeliler de ihtiyaç anında sağlık kuruluşlarını tehlikeli bulduğundan hastane ve sağlık kuruluşlarına başvurmadan kaçınmışlardır. Suriye’de tedavi alamayan ya da ağır yaralı hastalar ise Türkiye’ye nakledilmiştir.

“Babam hasta idi. Kanser hastası. Orada (Suriye’de) yeterli tedavi olmadığından babam ambulans ile Türkiye’ye getirildi.” (Ahmet, 18).

“Suriye’de ağır hastalar için tedavi yoktu. Çok az tedavi uygulanabiliyordu. Doktor ve hemşireler çok uzaktan geliyorlardı. İstedığımız zaman hastaneye gidemezdik. Hastane bizim için çok tehlikeli bir yerdi. Hastaneleri okul ve camileri vuruyorlardı en çok buraları bombalıyorlardı.” (Şefika, 18).

“Hastane yoktu ve babamın bacağındaki bomba parçalarını annem çıkardı. Hastanelere gidilmiyordu.” (Ayşe, 17).

Katılımcılar Suriye’de savaş sürecinde sık sık uzun süreli elektrik ve su kesintilerine maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Elektrik ve su kesintilerinin savaş ortamında şartları daha da zorlaştırdığı anlaşılmıştır. Özellikle su kesintisi sebebiyle Suriye’de yaşam durma noktasına gelmiştir. Katılımcıların bu konudaki yorumları şu şekildedir:

“Yemek yok elektrik ve su da yoktu. O nedenle ülkeden ayrılmak zorunda kaldık.” (Dena, 18).

“Artık Suriye’de yaşam namına bir şey kalmamıştı sularımız bile kesilmişti.” (Ayşe, 17).

“Suriye’de elektrikler kesildiğinde biz hiçbir yeri arayıp soramazdık. Biz iki senedir elektriksiz yaşadık. Hiç kimseye soramıyoruz çünkü. Bütün kablolar kopmuş haldeydi. Bombalar patladığında binalar çökerken bütün elektrik direklerini devirir kabloları koparırdı.” (Fatma, 17).

“Savaşın başlarında 3 ay su kesintisi yaşadık. Bu üç aydan sonra tadilat yaptılar ve artık günde iki saat suyumuz akıyordu. Bu üç ay boyunca da evlerimizin bahçesindeki kuyudan kullanıyorduk. Bir motor yardımıyla suyu çıkarıyorduk ve bütün mahalle bu kuyudan su ihtiyacını karşılıyordu... Suyun gelip gelmeyeceği belli olmadığından ve kuyu suyu da az olduğundan kuyudan çıkan suyu yemek yapmak, bulaşıkları yıkamak ve diğer temel ihtiyaçlar için kullanırdık. Su az olduğundan iki haftada bir banyo ederdik.” (Aişe, 16).

Savaş sürecinde Suriye’de eğitim faaliyetleri kesintiye uğramış, okullar bombalanmıştır. Öğrenciler okuldayken bu bombardımana maruz kalmış ve büyük şok yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların ifadelerine göre okullar, camiler, sağlık

kuruluşları en çok bombalanan yerler arasındadır. UNICEF Genel Direktörü Henrietta Fore'un New York'ta Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde gerçekleştirdiği konuşmada (*Suriye'de çocukların durumu*, 2020) okullara yönelik bombalı saldırılara değinmiş ve öğretmenlerin öldürüldüğünü ifade etmiştir.

“Biz okulda, bahçede oyun oynuyorduk. Silah sesleriyle birlikte herkes bir tarafa kaçmaya başladı. Kimse nereye gideceğini bilemedi. Herkes birbirine girdi... Korkunç olarak tasvir ettiğim şey ise: müdürümüzün kafasında bir keleş görmek... O kişilerin ellerindeki silahlar ve görüntüleri hiç aklımdan çıkmıyor çok korkunç görünüyorlardı.” (Danyal, 19).

“Ben okuldaydım arkadaşlarımızla toplanmış oturuyorduk sınıfta sonra bir uçak geldi, bomba attı arkadaşlarım yaralandı hatta bir tanesi çok ağır yaralandı... eve döndük okul kapandı bir süre sonra tekrar eğitim vermeye başlayınca tekrar okula gittik. Ama sınıfta çok az kişi vardı. Korkudan kimse gelemiyordu okula. Sonra biz de gidemedik korkudan... okul ve camileri vuruyorlardı en çok buraları bombalıyorlardı...” (Şefika, 18).

“Suriye’de 7. Sınıf öğrencisiydim savaş nedeniyle okuluma ara vermek zorunda kaldım. Ablam o sıralar üniversiteye gidiyordu biz de okula gidiyorduk. Bu olaylardan sonra artık ne üniversite ne okul kaldı hepimiz evde kalmak zorundaydık artık.” (Bayan, 19).

“Zor oldu... Yürüyerek bombalardan saklanarak okula gidiyorduk. Okuldaydık biz. Okula bomba geldi sonra herkes evine dağıldı. Okulun yakınında mağara vardı orada saklanıyorduk.” (Abdullah, 17).

Suriye'deki insanların hayati tehlikelerinin devam etmesi bunun yanında da şiddetli saldırılara maruz kalmaları ya da sevilen yakınlarını kaybetmeleri neticesinde göç kararı aldıkları anlaşılmıştır.

Katılımcıların bir kısmı ciddi bir hayati tehlikeyi atlattıklarının ardından göç kararı aldıklarını şu şekilde ifade ediyorlar:

“Türkiye’ye gelmeseydik Allah’ u a’lem ölürdük belki.” (Abdullah, 17).

“Bir keresinde bizim mahalleye bomba atmışlardı komşumuz olan bir kızla babası birlikte ölmüştü. Çok kötü bir haldelerdi. Kızın kafası bile yoktu paramparça olmuştu. Babası da yanında ölmüştü. Aynı mahallede oturuyorduk.” (Fatma, 18).

Bu saldırılarsa bebek, küçük çocuklar, kadın, yaşlı ve birçok genç hayatını kaybetmiştir. Bununla ilgili bir katılımcının yorumları şu şekildedir:

“Bu savaşın ne zaman biteceği belli değildi herkes gözümüzün önünde ölüyordu. Küçüktük ama her şeyi gördük.” (Fatma, 18).

Katılımcılar göç öncesi (savaş sürecinde) birden fazla savaş unsurları ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu durumlar daha küçük yaşlardaki bireyleri psikolojik yönden sarsmış ve olumsuz etkilemiştir.

4.1.1.1.2. Göç esnasındaki etkenler

Göç esnasında yaşanan zor durumlara ilişkin katılımcıların yorumları alınmıştır.

Tablo 4.2. Göç Esnasında Yaşanan Travmatik Durumlar⁸

	Kız	Erkek	N
Askerle Karşılaşma Riski	14	12	26
Sınırı Kaçak Geçmek	9	13	22
Birden Fazla Ülkeye Göç Etmek	4	3	7
Göç İdaresi Yetkilileriyle Sorunlar Yaşamak		2	2
Aile Bireylerini Geride Bırakma	10	15	25
İdari İşlemler ve Ekonomik Nedenlerle Göç Sürecinin Zaması	12	10	22
İnsan Kaçakçıları	5	9	14
Uzun Süre Yürümek	9	11	20

⁸ Göç sırasında yaşanan travmatik etkenlere dair yapılan birden fazla yorum tabloya yansıtılmıştır.

Savaşın başladığı dönemde katılımcıların yaşları küçük olduğundan kendi başına hareket edebilecek durumda değillerdir. Ailelerinin kararlarına uyma durumunda olduklarını belirtmişlerdir. Ancak yine de bir kısmı içinde bulundukları bu durumdan bir an evvel kurtulmak için ailelerini göç etmeye teşvik edici söylemlerde bulunduklarını, bir kısmı da özellikle Türkiye'ye göç etmek amacıyla ailelerine telkinlerde bulunduklarını söylemişlerdir.

Göç etme kararı katılımcılar için son çare olarak düşünülmüş ve savaşın bir gün mutlaka biteceği düşünülerek bu duruma katlanmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bomba saldırıları, evlere baskın ve evlerinin yıkılması, ev ve arabalarının yakılması bomba ile imha edilmesi sonucu farklı farklı birçok bölgede geçici bir süre ikamet etmişlerdir. Elektrik ve su kesintileri sonucunda yaşanılmaz bir durumla karşı karşıya kaldıkları, eğitim, sağlık, gıda ve beslenme gibi çok tabii ve temel ihtiyaçlara erişmede büyük mücadeleler verdikleri halde hala savaş bölgelerinde hayatta kalmaya çalıştıklarını kendi tecrübeleri ve gözlemlerinden hareketle anlatmışlardır. Son olarak savaşın şiddetinin artarak Suriye'yi kuşatması ve katılımcıların tabirine göre “çemberin daralması” ve birçok yakınlarının hayatlarını kaybetmeleri, saldırıların şiddeti ve sayısının artması sonucu can güvenlikleri kalmaması sebebiyle zorunlu olarak göç etmek zorunda olduklarını belirtmişlerdir. Suriye’de oluşan tahribatı ortaya koyması bakımından uluslararası yayın yapan kuruluşların çalışmaları (*Fotoğraflarla savaş öncesi ve sonrası suriye*, 2016) önemli bulunmaktadır.

Türkiye'ye göç etmek için Suriye'den yola çıkan göçmenler büyük zorluklar yaşadıklarından, uzun süre yürümek zorunda kaldıklarından ve sınırı kaçak geçenlerin büyük stres yaşadıklarından söz etmişlerdir.

“Türkiye'ye gelmek için iki gün yürüdük. Hiç uyumadık. Bir arabaya bindik ama o da bozulunca yürümeye devam ettik.” (Fatma, 12).

“Çok zor geldik Türkiye'ye. Para yok bir şey yok. Evimiz yıkıldı her şeyimiz yıkıldı...üç saat gece yürüdük. Sınırdaki askerler vardı. Bir asker vardı bize geç dedi. Türkçe konuşuyordu. Bize çikolata ve yemek verdi. Sonra Malatya'ya gittik. Sonra İstanbul'da dayımın yanına geldik.” (Abdullah, 17).

“... babam iyileşince bize izin kâğıdı çıkardı ve bizi çağırdı biz de annem ve kardeşlerimle birlikte otobüsle Türkiye’ye geldik.” (Şefika, 18).

“Sınıra kadar arabayla geldik. Sınırı yürüyerek geçtik. Sınırdan sonra otobüslerle direk İstanbul’a geldik. Pasaportumuz yoktu ve kaçak olarak başka yollardan geldik. Yolculuğumuz 1,5 gün sürdü.” (Aişe, 17).

“Arabayla havaalanına gittik. Uçakla İstanbul’a geldik. Yanımızda annemin kuzeni vardı 24 yaşında ailesinden ayrılmak zorunda kaldığı için çok üzülmüştü İstanbul’a geldikten 20 gün sonra da aniden öldü. Biz savaş nedeniyle zaten çok üzgündük bu olay bizim psikolojimizi iyice alt üst etti.” (Ayşe, 17).

Katılımcılar göç esnasında güvenli olmayan yolları kullanmak zorunda kalmışlardır. Bununla birlikte uzun saatler yürümek ve aile üyelerinin birbirinden ayrılması gibi durumlarla mücadele etmişlerdir.

4.1.1.1.3. Göçten sonraki etkenler

Tablo 4.3. Göçten Sonra Yaşanan Zor Durumlar⁹

	Kız	Erkek	N
Ekonomik Sorunlar	14	12	26
İşsizlik	13	9	22
Barınma ve Konut	20	13	33
Birden Fazla Aile ile Birarada Yaşama	9	11	20
Olumsuz Söylemlere Maruz Kalma	9	4	13
Türkiye’de/ İstanbul’da İç göç Yaşama	4	3	7
Eğitimin Kesintiye Uğraması	20	11	33
Covid Salgını/Karantina	4	1	5

⁹ Göçten sonra yaşanan zor durumlara ilişkin yapılan birden fazla yorum tabloya yansıtılmıştır.

Suriye’den Türkiye’ye göç eden katılımcılar Türkiye’ye geldikten sonra birden fazla kez yer değiştirmişlerdir. Bunun sebebi sorulduğunda ise önceki yaşayışlarına uygun, kendilerini daha rahat hissedecekleri yerlerde yaşamlarına devam etmeye karar verdikleri anlaşılmıştır.

“Türkiye’de ilk İstanbul/ Avrupa yakası, Cebeci-Sultançiftliğine geldik. Orada akrabalarımız vardı. Orada 6 ay kaldık sonra orayı sevmedik ve Sultanbeyli’ye geldik.” (Dena, 18).

“... Sonra Malatya’ya gittik. Sonra İstanbul’da dayımın yanına geldik.” (Abdullah, 17).

“... İlk Adana’ya gittik. 6 ay Adana/ Osmaniye’ de yaşadık. Biz Şehirde yaşamaya alışık olduğumuz için orada rahat edemedik. Amcalar İstanbul’daydı onların yanına geldik ve bir süre sonra ancak kendi evimize çıkabildik.” (Bayan, 19).

“Türkiye’ye geldiğimizde ilk Zeytinburnu’na geldik. Dayım ve dedemlerin yanına çünkü hiçbir şey bilmiyorduk. Sonra Sultanbeyli’ye geçtik hayatımıza burada devam ettik.” (Ayşe, 17).

“Önce Mersin’e geldim meşru bir şekilde. Bir süre burada yaşadıktan sonra Bodrum’a gittim. Orada üç ay yaşadım. Sonra İstanbul’a geldim.” (Cumali, 19).

Katılımcılar bütün dünyayı sarsan Covid-19 salgın hastalığı ile mücadele etmek zorunda kaldıklarını ve karantina sürecinde aradıkları sosyalleşme imkânını bulamadıklarından söz etmişleridir.

“Bu yıl üniversite sınavına girdim ancak yeterli puanı alamadım. Hem Türkçem iyi olmadığı için hem dersler online olduğu için...” (Aişe, 17).

“... Ben liseye geçtim korona çıktı.” (Ayşe, 17).

Katılımcıların göç ettikleri ülkeye uyum sağlama sürecinde dil bilmenin önemi yadsınamaz. Katılımcılar uzun süre bu nedenle kendilerini yabancı hissettiklerini, dil probleminin sosyal hayatı, akran ve iş ilişkileri ile eğitim faaliyetlerini etkilediğini ifade etmişlerdir.

“... Burada ise çok farklı yani başka dilde konuşan insanları görüyorum... Birileri benimle konuştuğunda korkuyordum çünkü nasıl cevap vereceğimi bilemiyordum.” (Fatma, 12).

“İki kültür arasında dil farkı var... Türkçeyi sokakta mahalle arkadaşlarımdan öğrendim... Öğrenciler arasında siz- biz ayrımı yapılıyordu. Türkçem de iyi olmadığı için kendimi ifade edemiyordum.” (Dena, 18).

“Türkiye’de karşılaştığım ikinci sıkıntı dil nedeniyle insanlar kendi mesajını karşı tarafa aktaramıyor. Kendilerini ifade edemiyorlar.” (Danyal, 19).

Ekonomik olumsuzluklar birçok katılımcı tarafından dile getirilen bir problemdir. Katılımcılar Türkiye’de çalışmak ve bu sebeple de okula ara vermek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Küçük yaşlarda çalışmak zorunda kalan katılımcılar iş ortamına alışmaya, dil problemini aşmaya ve dengesiz ücret tarifesine ile baş etmeye çalışmışlardır. Bununla birlikte kendilerine uygun işi bulamadıklarını, ilgi ve yetenekleri dışında işlerde çalışmak zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Ekonomik sıkıntılar barınma problemini de beraberinde getirmiştir. Birden fazla aile aynı evi paylaşmak zorunda kalmıştır.

“Dil bilince anlatabiliyorsun hissettiğin şeyi söyleyebiliyorsun anlamadığını sorabiliyorsun ... İstanbul’ a gelince ve annem çalışmak zorunda kalınca mecbur Türkçeyi öğrenmek zorunda kaldı.” (Bayan, 19).

“Türkiye’ye ilk geldiğimizde yirmi bir kişi üç odalı bir evde yaşıyorduk...” (Ayşe, 17).

“Zeytin burnunda babama iş bulamadığımız için Sultanbeyli’ye geldik. Sultanbeyli ye gelirken akrabalarımızdan borç aldık onları ödedik ama sen de bilirsin ki sıfırdan başlamak çok zor... Ne dolap vardı ne halı ne de yatak...” (Fatma, 17).

“Türkiye’ye ilk geldiğimizde para lazımdı ben çalışıyordum kardeşlerim okuyordu. Bu yüzden okula bir yıl ara verdim sonra okula devam edebildim.” (Abdullah, 17).

“Şimdi buraya (Türkiye’ye) geldik yani ben çalışmak zorunda kaldım aileme bakmak için. Babam hasta diye ve kardeşlerim okula gitsin diye... 13- 14 yaşındaydım... Ortacı olarak tekstilde çalıştım.” (Şefika, 18).

“Suriyeli olduğumuz için maaşlarımız Türk bir işçiye göre az idi. Sigortam da olmuyordu yaşıma küçük olduğu için.” (Fatma, 18).

“Çalışıyordum... (iç çekiyor) İş yerinden ayrılmak zorunda kaldım çünkü hiç izin vermiyorlardı... kendime ayıracak vakit kalmıyor... Ailem ve kendim için çalışmak zorundayım.” (Danyal, 19).

“Evin geçimini abim ve babam karşılıyor. Abim aynı zamanda açık öğretim lise son sınıfta.” (Ayşe, 17).

Katılımcıların savaş ve göç nedeniyle eğitim süreci sekteye uğramıştır. Katılımcılar Türkiye’ye göç ettikten sonra en az bir yıl boyunca eğitime devam edememişlerdir. Bu süreçte katılımcıların bir kısmı eğitim ortamından tamamen kopmuş ve maddi kaygılar nedeniyle eğitime devam etmeyi düşünmemişlerdir. Bir kısmı ise eğitimlerine ara vermelerine rağmen tekrar eğitime dönebilmeleri nedeniyle memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Ancak Türkiye’de eğitime devam ederken covid-19 salgın hastalığı nedeniyle sokağa çıkma yasağı ve karantina uygulamaları sürecinde eğitim tekrar olumsuz etkilenmiştir. Katılımcılar bu süreçte Türkçe okuma, yazma ve anlama noktasında zorluk yaşadıklarına değinmişlerdir. Bir katılımcı peçeli olduğu için okula bu şekilde devam etmesinin uygun olmayacağı uyarısı aldığını ve bu nedenle açık liseden eğitimine devam ettiğini söylemiştir. Bir katılımcı ise kültürlerine göre kızların sokağa tek başına çıkmasının uygun olmadığını bu nedenle açık liseye devam etmenin kendisi için daha rahat olduğunu ve bu vesile ile kendisine daha fazla vakit ayırabildiğini aktarmıştır.

“Türkiye’ye ilk geldiğimizde para lazımdı ben çalışıyordum kardeşlerim okuyordu. Bu yüzden okula bir yıl ara verdim sonra okula devam edebildim.” (Abdullah, 17).

“Uzak yerlere gitmeye tek başıma alışık olmadığımından... Uzak yerlere tek gitmeyiz biz. Bir kız dışarı çıktığında yanında mutlaka ya abisi ya

da erkek kardeşi olur bizim ailede. Bu nedenle evden okumak benim için daha uygun.” (Şefika, 18).

“... İstanbul’a geldiğimizde bile okula iki yıl ara vermek zorunda kaldım... Yös sınavına hazırlandım ve üniversiteye geçebildim... Yös sınavı olmasaydı üniversiteye geçemezdim... Eğitim hayatım çok karışık.” (Bayan, 19).

“Ben peçe takıyorum. Bu kıyafetle okula gelemezsin, dedi müdür yardımcısı. İmam-hatip lisesine gidiyordum...” (Zeynep, 16).

Katılımcılar kendilerini psikolojik olarak zorlayan durumlar arasında kendilerine yöneltilen olumsuz söylemlerden bahsetmişleridir. Yaşadıkları olayın etkisi henüz devam ederken yöneltilen sorular göçten sonraki süreci zorlaştırmıştır diyebiliriz. Katılımcılar bu konuda daha anlayışlı davranılmasını beklediklerini de ifade etmişlerdir.

“Hayatımda çok zorluklar geçirdiğim oldu yani bilirsiniz Suriyeli Mülteci olup... (Zorluk çekmeyen yoktur). Bunu çoğu insan anlamıyor, fark edemiyor. Böyle olunca da daha da zorlaşıyor hayat yaşamak için... Suriyelilerin başına gelenlerin bir kısmı medyanın yüzünden oluyor. Suriyeliler maaş alıyor diyorlar ama hiç öyle bir şey yok. Nereden çıkarıyorlar anlamıyorum. Zaten Türkiye’deki Suriyeliler maaş alsaydı çalışmaya gerek kalmazdı ki.” (Danyal, 19).

“Neden buraya geldiniz diyenler var. Ama onlar bizim yaşadıklarımızı yaşamadılar.” (Şefika, 18).

“Burada bazı insanlar bize Suriyeliyiz diye farklı davranıyor o da bizi tabi ki üzüyor.” (Fatma, 18).

“Ben hissediyorum sevmiyorlar bizi. Açık açık bir şey söylemiyorlar ama öyle hissediyorum.” (Dena, 18).

“Ben doğrudan herhangi bir olumsuzlukla karşı karşıya kalmadım ancak akraba ve arkadaşlarım anlatıyorlar Türkler böyle böyle diyor diye.” (Fatma, 17).

“Mesela Bazı insanlar var neden vatanınızı bıraktınız, neden bizim vatanımıza geldiniz neden diyorlar.” (Fatma, 17).

“İstanbul’a ilk geldiğimizde savaştan yeni çıkmış insanlarız. Diyorlar ki dönmeyi düşünüyor musunuz? Ya da ne zaman döneceksiniz?” (Ayşe, 17).

“Biz sadece buraya yaşamaya geldik... Biz kimseye dokunmuyoruz. Kendi çalışıp kazandıklarımızla geçiniyoruz.” (Ayşe, 17).

“... Parkta okulda her yerde bu konuşmalara rastlayabiliyorduk. Bu durum beni çok üzüyordu.” (Ayşe, 17).

Katılımcılar göçten sonra ekonomik, kültürel, çevre ve dil gibi etkenlere bağlı olarak olumsuz etkilenmişlerdir. Bununla birlikte ayrımcılığa uğradıklarını ifade etmişleridir.

4.1.2. Psikolojik sorunlara neden olan bulgular

4.1.2.1. Travmatik duygular

4.1.2.1.1. Göç öncesi ve göç sırasındaki psikolojik etkenler

Tablo 4.4. Göç Sürecinde Yaşanılan Travmatik Olayların Psikolojik Etkileri¹⁰

	Kız	Erkek	N
Korku*	32	18	50
Üzüntü	32	18	50
Çaresizlik	32	18	50
Kaygı**	3	3	6
Kabuslar Görme		2	2
Şok Yaşama/ Konuşamama	2	4	6
Kaçırılma Korkusu	28	11	39
Okul, Hastane, Sivil Alanlarda Bulunma Korkusu	22	13	35

¹⁰ Göç sürecinde hissedilen travmatik duygulara dair yapılan birden fazla yorum tabloya yansıtılmıştır.

*Göç öncesiyle birlikte göç esnasında da ortaya çıkan psikolojik etkiler. Yaralanma, askerlerle karşılaşma, bomba ve sevilen yakını kaybetme ve ölüm gibi korkuları kapsar.

**Zor yaşam olaylarının farklı versiyonlarını zihinde üretme ile güvenlik zaafının neden olduğu stres durumlarının genelini ifade eder.

Katılımcılar savaş sürecinde çok fazla korku, üzüntü ve stres yaşamışlardır. Çoğu zaman kendilerini çaresiz hissetmiş ve öleceklerini düşünmüşlerdir. Bazı katılımcılar yaşadıkları olayın şokunu uzun süre atlatamadıklarını, kabuslar gördüklerini, olayın etkisiyle konuşma zorluğu yaşadıklarını ifade etmişleridir.

Katılımcılar çoğunlukla ağladıklarını, üzüldüklerini ifade etmişlerdir.

“Erkekler bile, büyükler bile ağlıyordu...” (Esmâ,12).

Diğer katılımcıların büyük bir çoğunluğu da cinsiyet farkı olmaksızın bu ifadeleri sarf etmişlerdir: *“... Ağlardım, üzüldüm.” (Osman, 17).*

“Ülkemi geride bıraktığım için çok üzgündüm.” (Ömer, 12).

“...teyzemin kızı da ölmüştü oyuncaklarını bile gördüğümde ağlıyorum” (Fatma, 12).

Katılımcılar Suriye’deki savaş ortamını hatırladıklarında büyük bir ürperti ve korku yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Korku duygusuna çoğu zaman çaresizlik ve üzüntünün eşlik ettiği görülmüştür.

“Bombalar düştüğünde yakındaki mağaralara saklanırdık... Korkardım...Ağlardım” (İbrahim, 17).

“Suriye’deki savaşı hatırlayınca sadece “korku” hissediyorum en çok hissettiğim duygu budur” (Dena, 18).

“Bize zülüm ettiklerini hissettim çok korkmuştum. Sanki film gibi...film gibi gerçekten” (Fatma, 18).

“Hep korkuyorduk, ağlıyorduk, büyükler bile ağlıyordu” (Şefika, 18).

Yaşanılan travmatik deneyimlerin kabusların görülmesine neden olduğu ifade edilmiştir.

“Rakka yolu... Humustan Rakka’ ya kaçarken otobüsle, inanır mısınız her gün rüyalarım giriyor o yol” (Danyal, 19).

Katılımcılar yaşadıkları deneyimleri sırasında çoğunlukla çaresizlik hissetmişlerdir. Bu konuda yapılan yorumların temeli “Ne yapabiliriz ki?” ifadesinde özetlenmiştir.

“Bir gün uçak geldi ve birçok ev aynı anda yıkıldı. Biz ne yapabiliriz ki... Uyumak diye bir şey yoktu.... Saklanıyorduk. Her zaman saklanıyorduk” (Dena, 18).

“Ne yapacağımızı bilmiyorduk. Elimizden bir şey gelmiyordu” (Fatma, 18).

“Bomba sesleri geldiğinde saklanıyorduk dua ediyorduk hiçbir şey yapamıyorduk” (Abdullah, 17).

Katılımcılar çoğu zaman ölüm tehlikesi atlatmışlardır. Bu deneyimden sonra içine kapandıklarını, konuşmadıklarını ya da hep birlikte ölmek istediklerini ifade etmişlerdir. Bu konudaki yorumları şu şekildedir:

“O gün hiç konuşamamıştım çok iyi hatırlıyorum sadece anneme sarılıyordum. Beş yaşındaki küçük kardeşim abime ve babama sarılarak ben ölmek istemiyorum ben yaşamak istiyorum diyordu. O an çok korkmuştuk. İçimden şey söyledim inşallah ölürsek hepimiz ölelim çünkü geride kalan tek başına yaşayamazdı” (Bayan, 19).

“... Sonra kurşunlar durdu karşı tarafa geçeceğiz ama koşmamız lazım öyle bir iki adım değil uzunca bir mesafe yani koşarken senden ne düştü dönüp bakmayacaksın arkanda o kadar kurşun var çünkü...” (Ayşe, 18).

“Türkiye’ye gelmeseydik Allah’u a’lem ölürdük belki.” (Abdullah, 17).

Katılımcıların göçten önce korku, acı, çaresizlik duyguları öne çıkmıştır. Bu süreçte bomba, uçak, ölümler gibi durumlara şahit olmakla birlikte birçok temel ihtiyaçlara ulaşamamışlardır.

4.1.2.1.2. Göç sonrasında travmatik olayların psikolojik etkileri

Duygu durumu içsel yaşantıyı ifade etmesi ve kişiyi doğrudan etkilemesinin yanı sıra sosyalleşme ve olumlu davranışlar geliştirebilme ile ilişkilendirilmiştir (Özgüle & Sümer, 2017, s. 2). Katılımcıların psiko-sosyal uyum sağlamasında yaşadıkları duygular önemsenmiştir. Ve “Ne Hissettiniz?” Sorusu sorulmuştur. Katılımcılar

yaşadıkları zor zamanları hatırlayınca en fazla üzüntü, korku, metanet ve özlem duygularının ortaya çıktığı görülmüştür.

Tablo 4.5. Göç Sonrasında Yaşanılan Travmatik Olayların Psikolojik Etkileri¹¹

	Kız	Erkek	N
Karmaşık ve Değişken Hisler	7	2	9
Yalnızlık	2		2
Kaygı*	3	3	6
Üzüntü*	2	4	6
Eski Hayatına Özlem Duymak*	14	15	29
Yorgunluk-İsteksizlik*	2		2
Yabancılık Hissetmek	2		2
Kimsenin Duygularını Anlamayacağını Düşünmek*	7	2	9
Güçlü/Metanetli Hissetmek	5	4	9

*Başlangıç düzeyi depresyon belirtilerini ifade etmektedir.

Katılımcılar yaşadıkları, can, maddi ve manevi kayıpları sebebiyle göç etmelerinden sonra hala bazı anılarının etkisiyle büyük üzüntü duyduklarını ifade etmişleridir. Görüşmeler sırasında bu üzüntünün etkileri kendini göstermiştir. Bu nedenle görüşmeye kısa aralar verilmiş ya da katılımcılar anlatmaktan kaçındıkları durumlarda görüşlerinin tarihi yeniden düzenlenmiştir.

Katılımcılar göçten sonra büyük oranda kendilerini iyi hissettiklerini (22 kişi), geleceğe dair umutlu olduklarını (16 kişi) ve güçlü hissettiklerini (9 kişi) belirtmişlerdir. Bununla birlikte eski yaşam tarzlarına özlem duyan (29 kişi) ve hiç kimsenin kendilerinin ne yaşadığını anlamayacağını düşünenlerin (9 kişi) sayısı da yüksek çıkmıştır.

Derinden etkileyen anıların hatırlanması, katılımcılar tarafından “çok kötü”, “çok üzüldüyorum”, “çok kötü oluyorum” ifadeleriyle açıklanmıştır.

¹¹ Göç sonrasında hissedilen duygulara dair yapılan birden fazla yorum tabloya yansıtılmıştır.

“O günler aklıma gelince ölen insanlar için çok üzüliyorum. Dayım da savaşta öldü.” (Abdullah, 17).

“En çok oyuncaklarım için üzülmüştüm. Annem ev için çok üzülmüştü.” (Bayan, 19).

“Hatırlayınca çok kötü oluyorum. Bir yılbaşı gecesi bu şekilde geçti.” (Danyal, 19).

Dil bilmeme nedeniyle iletişim kuramayan katılımcılar kendilerini “yabancı” hissetmişlerdir. Bu durum dilin öğrenilmesine kadar devam etmiştir. Katılımcıların ifadelerine göre bu süre bir yılı bulmuştur.

“... O zamanlar da hiç Türkçe anlamıyordum bu yüzden çok zorlanıyordum. Bana bakıp konuşuyorlardı, bazen gülüyorlardı... Ben de öyle uzaktan bakıyordum. Türkçeyi bilmiyorum diye çok içime kapanıktım. İnsanlardan uzak duruyordum anlamıyorum diye” (Fatma, 18).

“Türkiye’ye ilk geldiğimizde hissettiğim duygu “yabancı!” ... Yani dil yok bir şey yok. Kendimi çok yabancı hissettim... En çok bizi zorlayan şey dil oldu” (Bayan, 19).

“... Ben susuyordum hep, burası benim ülkem değil ki. Ben bir şey diyecek konumda değilim ki...” (Şefika, 18).

Katılımcılar zaman zaman hayatlarının kontrolünü kaybettiklerini düşünerek belirsizlik duygusu hissetmekle birlikte, ümit var oldukları anlaşılmıştır.

“... Bilemiyorum belirsizlik... ama inşallah tabi” (Danyal, 19)

“Burada okuyacağım...inaniyorum güzel olacak.” (Ayşe, 17).

Katılımcılardan bazıları yaşadıkları olayı zor, üzücü ve yorucu olarak değerlendirmiştir. Bunula birlikte ne yaşadıklarının tam olarak anlaşılamayacağını ve bu yoğun duyguları kimsenin hissetmesini istemediğini belirtmiştir.

“O günleri hatırlayınca biraz yorgun hissediyoruz. Biraz da güçlü...bu şeyleri geçirirken çok korktuk, çok üzüldük, çok yorulduk. Ama bundan sonra ne gelirse gelsin daha kolay geçecek. Bundan sonra ne oluyorsa

kolay oluyor. Çok güç bir şeydi nasıl anlatırsam anlatayım siz anlayamayacaksınız” (Ayşe, 17).

- Daha iyi anlayabilmemiz için örneklerle açıklayabilir misin?

“Hayır açıklayamam bu hissettiklerimi kimsenin hissetmesini istemiyorum... Çok yorucu bir şey” (Ayşe, 17).

Katılımcılar hatıraları canlandığında eski Suriye’yi, oradaki akraba, arkadaş ve mahalle komşularını, evlerini, oyun oynadıkları sokakları, eski alışkanlıklarını özlediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların bulundukları duruma psikolojik ve duygusal olarak uyum sağlama becerisi geliştirebilmelerinin, duydukları özlem düzeyi ile ters orantılı olduğunu söylemek mümkündür.

“Şam’da bayramda mahalleye böyle salıncak falan getirirlerdi. Dönen salıncak. Burada kalkıyorsun normal bir günmüş gibi. Şam’da bayram olduğunu hissederdik. Böyle bayram havası vardı hatta. Güzeldi Şam’da, burada normal bir gün.” (Ömer, 17).

“Orada kalan akrabalarımız özliyorum. Birlikte geçirdiğimiz vakitleri hatırlıyorum...” (Zeynep, 17).

“Önceki hayatımızda evimiz kira değildi evimizi, orada kalan akrabalarımız özliyorum. Birlikte geçirdiğimiz vakitleri hatırlıyorum...” (Semra, 17).

“... yani rahatlıkla gidip geliyorduk, Oyun oynuyorduk evlerimiz de yakındı. Bayağı güzeldi... Yani Suriye’nin, Şam’ın suyu bile güzeldi öyle söyleyeyim” (Amr, 17).

“Annem hiç dışarı çıkmıyordu. Üç ay sonra zaten geri döneceğiz ne gerek var diyordu” (Bayan, 19).

“... İleride Suriye’ye dönmek istiyorum. Orada akrabalarımız var telefondan konuşuyorum ama yetmiyor” (Abdullah, 17)

“Savaştan önce Suriye çok güzel bir yerdi bence ben köyde yaşıyordum temiz havası vardı. Okula gidiyordum. Arkadaşlarım vardı, geziyorduk. Ağaçlara çıkıyordum istediğim bütün meyveler yanıımızdaydı. Bakkalımız vardı. Evimiz vardı, kendimizin yani buradaki gibi kirada

oturmuyorduk. Arabamız vardı istediğimiz yere gidiyorduk, geziyorduk.” (Fatma, 18).

“Halep teki günlerim çok güzeldi. Arkadaşlarımla oyunlar oynuyorduk. Pamuk şeker yiyorduk.” (Fatma, 12).

“Ailem ve akrabalarım birlikteydik hep. Çıkıp gezebiliyorduk. Evimiz vardı. Her şey çok güzeldi.” (Dena, 18).

Bir katılımcımıza (Danyal, 19, Sancaktepe) savaştan önceki Suriye’yi ve oradaki hayatını sorduğumuzda “Aaa eski Suriye!” diye hem hayret etmiş hem oraya olan sevgi ve özleminden dolayı heyecanlanmıştı.

“Biz Suriye’de hiç evde oturmazdık. Babam bizi hep gezdirirdi... Babam Rusya’da elektrik mühendisliği okudu. Babam elektrik mühendisidir. Bizim durumumuz iyiydi... Selahattin Eyyubi’nin makamına gittik. Rakka Kalesi’ne gittik. Lazkiye sahiline gittik. Akdeniz’e kıyısı var harika bir yer. Emeviler Mescidi’ne ... Her yeri gezmişizdir Suriye’de.” Suriye’nin önemli tarihi ve kültürel mekanlarından örnekler vererek anılarını anlatıyor. “Bütün buraları 4 yaşımdan 9 yaşıma kadar gezebildim. Bu anılarım o döneme aittir. Kısa bir süre. Hayatımın en güzel ve en kısa dönemi.” (Danyal 19).

“Bizim özel bir evimiz vardı babam işlerden yorulunca ya da işten ayrılınca oraya giderdik... Bizim iki evimiz vardı babamın orada işi çok iyi idi araba tamircisi idi. İkinci evimizin son taksiti kalmıştı 1100 lira. Artık iki evimiz vardı. Ama savaş...” (Ayşe, 17).

“Güzel bir hayatım vardı. Tüm tanıdıklarımız oradaydı. Teyzem oradaydı. Teyzem orada kaldı... İşte onların çocuklarıyla bayağı oynuyorduk. Evimiz de vardı. Dayımın, teyzemin evi vardı. Yani rahatlıkla gidip geliyorduk. Oyun oynuyorduk evlerimiz de yakındı. Bayağı güzeldi. Yani Suriye’nin Şam’ın suyu bile güzeldi öyle söyleyeyim.” (Amr, 17).

“İdlip’teki hayatımız çok güzeldi ama savaş oldu ya kötü oldu... Orada okuyordum önceden. Arkadaşlarımla oturuyordum, geziyordum yani

nasıl anlatayım arkadaşlık yapıyordum. Savaş oldu hiçbir şey kalmadı gitti.” (Abdullah, 17).

Katılımcıların küçük bir kısmı yeme içme problemi yaşadığını, bir kısmı ise uykusuzluk yaşadığını ifade etmiştir. Katılımcıların yaşadıkları savaş, göç ve bunların beraberinde gelen diğer bütün zorlukların yanı sıra son olarak yaşanan covid-19 salgınının da bunda etkisi olduğu düşünülmektedir. Katılımcılara bir günlerini nasıl geçirdikleri sorulduğunda dengesiz beslenme ve düzensiz uyku problemi nedeniyle kaliteli bir gün geçiremedikleri ve bundan rahatsız oldukları anlaşılmıştır. Katılımcılar ile görüşme öncesi randevu planlarken güne erken başlayamadıkları ve atıştırmalıklar ile bir günü geçirmeye çalıştıkları anlaşılmıştır. Bu konudan rahatsız olan bir katılımcının şu ifadelerine başvurabiliriz:

“... Şu an 1.70 boyundayım ve 45 kiloyum... Doktora gidiyorum yok diyor, hiçbir şeyin yok. Nasıl yani 45 kilo kalmışım...” (Danyal, 19).

Katılımcılara “*Şu anda kendinizi nasıl hissediyorsunuz?*” Sorusu sorulmuş ve genel olarak olumlu cevaplar verilmiştir.

“Bana çok iyi geldi çoktandır konuşmamıştım bu konuları” (Şefika, 18).

“... Ama şu an iyiyim hamdolsun.” (Dena, 18).

“Şu an biraz iyi biraz kötü hissediyorum.” (Fatma, 17).

“Şu an mutluyum ve burada olmaktan dolayı iyi hissediyorum.” (Fatma, 12).

4.2. Başa Çıkma Stillerine İlişkin Elde Edilen Bulgular

Şekil 4.2. Başa Çıkma Stilleri

Baş çıkma stillerine ilişkin elde edilen veriler araştırmacı tarafından şematize edilerek Şekil 2’de gösterilmiştir. Bu bölümde başa çıkma stilleri, başa çıkma ve dini başa çıkma stilleri başlıkları altında değerlendirilecektir.

4.2. Psiko-Sosyal Sorunlarla Başa Çıkmada Etkili Olan Başa Çıkma Stilleri

4.2.1. Olumlu başa çıkma stilleri

Tablo 4.6. Psiko-Sosyal Sorunlarla Başa Çıkmada Etkili Olan Başa Çıkma Stilleri¹²

Baş Çıkma Stilleri	Kız	Erkek	N
Pozitif Düşünmek	15	13	28
Gelecekte Daha Güzel Günlerin Geleceğini Düşünerek	14	9	23
Sosyal Destek Aramak*	10	14	24
Bir İşle Meşgul Olmak	12	9	21
Elindekilerinin Kıymetini Bilmek	9	3	12
Kendine Olumlu Telkinler Vermek	7	7	14
Güvende Olduğunu Düşünmek	22	13	35
Yeni Arkadaşlar Edinmek	9	7	16
İnsanlara Yardım Ederek		5	5
Yeni Bir Dil Öğrendiğini Düşünerek	8	8	16

¹² Olumlu başa çıkmaya dair yapılan birden fazla yorum tabloya yansıtılmıştır.

Tarihe Tanıklık Ettiğini Düşünerek	2	2	4
Benzer Kültür ve Değerlere Sahip Olan Toplumda Yaşadığını Düşünerek/ Umut	22	13	35
Hayatının Büyük Kısmını Göç Ettiği Ülkede Geçirdiğini Düşünerek	10	15	25
Türk ya da Türkmen Olduğunu Düşünerek	4	3	7
Yaşanılanları Normalleştirme	10	14	24
Yeni Bir Ülkede Yaşama İmkânı Bulduğunu Düşünerek	8	3	11
Yaşanılan Durumların Olumlu Hedef Belirlemede Etkili Olması	8	3	11
Savaşı Oyunlaştırma **	3	3	6
Çocukların Yanında Konuyu Kapatma**	5	3	8

*Aile, arkadaş, öğretmen desteğini ifade eder. Dert ve sırların açılması ihtiyacını kapsar.

**Sadece savaş sürecinde olumlu başa çıkma stillerine ilişkin yapılan yorumlar.

Katılımcılar bir süre baskı ve şiddet altında yaşamışlardır. Yine katılımcılar normal bir insanın hayatı boyunca görmesi muhtemel sarsıcı durumlara çok kısa süre içerisinde birçok kez maruz kalmışlardır. Bu durumların başında ölüm riski, toplu ölümlere ve işkencelere şahit olma, yakınlarını kaybetme, silahlı ve bombalı saldırılar, yaralanma ve sakatlanma, ev baskınları, kaçırılma, göç etme ile süregelen yaşamsal rutin faaliyetlerinin ve düzenlerinin bozulması sayılabilir. Katılımcıların çocukluk ve ergenlik dönemi arasında bu zor durumlar ile karşı karşıya kalmaları psikolojilerini nasıl etkilediği konusunda merak uyandırmıştır. Ayrıca ergenlik dönemindeki katılımcıların hangi başa çıkma stratejilerine başvurdıklarını ortaya koymak amacıyla katılımcılara “Kendinizi stresli hissettiğinizde ne/ler yaparsınız? Biraz bahseder misiniz?” şeklinde soru sorulmuş ve katılımcıların hangi başa çıkma stratejilerine yöneldikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda katılımcıların yorumları “Başa çıkma” ve “Dini başa çıkma” stratejileri ana başlığı altında toplanmıştır. Dini etkinliklerin kullanıldığı dini başa çıkma stratejilerinin tümünün olumlu olduğu söylenemez (Aytan, 2012, ss. 69-70). Bu nedenle dini başa çıkma stratejileri, olumlu dini başa çıkma ve olumsuz dini başa çıkma stratejileri alt başlıklarına ayrılmıştır. Aynı şekilde başa çıkma stratejileri de olumlu ve olumsuz başa çıkma yöntemleri olarak ele alınmıştır.

Katılımcıların “Kendinizi stresli hissettiğinizde ne/ler yaparsınız? Biraz bahseder misiniz?” sorusuna verdiği cevaplar incelenmiş ve katılımcıların zor durumlarından kurtulmak amacıyla öncelikle buna niyet ettikleri anlaşılmıştır. Yani bulundukları

durumun farkında olarak sorunlarını gözden geçirmiş ve bu durumla nasıl başa çıkabileceklerini analiz ederek bir başa çıkma yöntemine yönelmişlerdir. Bir katılımcının şu ifadelerini örnek olarak gösterebiliriz:

“... Artık geçmişî düşünmüyorum eskiye değil de elimde olan şeylere odaklanıyorum. Bir aradayız diyorum. Keşke Suriye’de olsaydık demiyorum. Gerek yok kendini üzmeye çünkü elinden gelen bir şey yok. Sen isteyerek bırakmadın evini yurdunu. O yüzden çok fazla bunları düşünmüyoruz.” (Bayan, 19).

Yine bu yöntemler ile kendini ve aile bireylerini rahatlatan birçok katılımcı mevcuttur. Olumlu başa çıkma yöntemlerinden en çok kendi kendine olumlu telkinler verme, bir şeyle meşgul olma ve elindekilerin farkında olma bir başka deyişle şükretme öne çıkmaktadır.

“Annem teyzemler ile konuşunca eskiyi hatırlıyor ve üzülüyor ona çok şükür hepimiz hayattayız kimseye bir şey olmadı sağlığımız yerinde bir aradayız diyorum ve o da rahatlıyor.” (Nuha, 18).

Katılımcıların bir kısmı zor ve stresli zamanlarda kendini bilinçli olarak bir işe vermeyi tercih etmişlerdir. Bu yöntem göçten sonra ve karantina dönemlerinde katılımcıların tercih ettiği bir yöntemdir. Bir katılımcı karantina sürecinde uzun saatler evde kalmanın çok sıkıcı ve bunaltıcı olduğunu bu nedenle kendi isteği ile uzun saatler mesaiye kaldığını ifade etmiştir.

“... Ayakta çalışıyoruz normalde yorulurum ama bu süreçte... bir de sekiz saat mesai için kalıyorum, bazen 24 saat bile kalıyorum...daha iyi böyle evde durmak istemiyorum” (İbrahim, 19).

“Çok üzüldüğümde ağlıyorum...tekrar ağlıyorum sonra geçmeyecek diyorum... Kalkıyorum çalışıyorum (yapmam gereken bir şey yapıyorum). Faydalı bir iş yapıyorum. Evde anneme yardım etmem gerekiyorsa anneme yardım ediyorum...” (Ayşe, 17).

Katılımcıların bir kısmı zor zamanlarında kendi kendilerine telkinler vererek moral düzeylerini yükseltmeye çalışmışlardır. Bu telkinler, katılımcıların hayatlarındaki zorlukların üstesinden daha kolay gelmesini ve hayata daha sıkı tutunmalarını sağlamıştır denebilir.

“... Ağlamıyorum, güçlüyüm ben diyorum. Başardığımda elbet görecekler.” (Ayşe, 17).

“Uzanyorum, düşünüyorum. Güzel şeyleri düşündükçe zaten güzel oluyor... Buna değmez diyorum.” (Amr, 17).

Katılımcıların bir kısmı, özellikle bayan katılımcılar, zor zamanlarında ailelerinden destek almayı tercih etmişlerdir. Bunun yanında ailelerin küçük yaşlardaki çocuklarını olumsuz psikolojik etkilerden korumak amacıyla daha bilinçli davranmaya çalıştığı ve bu tutumun da çocuklar üzerinde kalıcı olumsuz etkileri azalttığı anlaşılmıştır. Bunun aksine ailelerinden yeteri kadar destek alamayan katılımcıların hayata karşı daha tereddütlü bir tavır aldıkları anlaşılmıştır. Bu konuda katılımcıların şu ifadelerine başvurabiliriz:

“... Ailem de moralimi yükseltmem de bana destek oldular.” (Ayşe, 17).

“Hayır her yerde konuşuluyordu... Zaten savaşın ne zaman biteceği belli değildi...” (Fatma, 18).

Katılımcıların büyük bir kısmı okula devam eden öğrencilerden oluşmaktadır. Bu nedenle katılımcıların sosyal ve psikolojik uyum sağlamalarında ve hayata katılmalarında okul ve öğretmenler ile ilişkiler önemli bir etken olarak görülmüştür. Bir katılımcı öğretmenleri ve okul arkadaşları ile ilgili konuşmasında bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “... Ailemden daha fazla onları görüyorum...” (Ömer, 16, Ümraniye) Bu nedenle katılımcılara “Öğretmenleriniz ile ilişkileriniz nasıl? Kısaca anlatabilir misiniz?” Sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplardan öğretmenler ile öğrenciler arasında ilk yıllarda iletişim problemi yaşandığı, dil probleminin derslere ve okula uyum sağlamayı zorlaştırdığı söylenebilir. Verilen cevapların bir kısmı şu şekildedir:

“... ilk yıl boyunca psikolojim hiç iyi değildi. Sonra öğretmenlerim benimle arkadaş gibi konuştular. Arkadaşım gibiymiş gibi davrandılar... Bu durum üzerine okulun rehberlik hocası benimle biraz konuştu. Ailem de moralimi yükseltmem de bana destek oldular.” (Ayşe, 17).

“... Mesela derste anlamadığım bir şey olduğunda hoca, yavaş yavaş anlayacaksın, diyordu. Beni rahatlatıyordu.” (Abdullah, 16).

“... Anlamadığım kelimeleri hoca hareketlerle anlatmaya çalışıyordu. Bilmediğim kelimeleri hemen hocaya sorardım. O da anlatırdı... Hareketler yapardı.” (Fatma, 12).

“... En çok İngilizce hocasıyla anlaşıyorum... Onunla İngilizce iletişim kurabiliyorum. Diğer hocalar da iyi ama konuşamıyoruz işte böyle...” (Selma, 17).

“... Bilerek yaptıklarını düşünmüyorum ama bence bir Suriyeli öğrenci doksan aldığında yüz ya da yüksek bir not aldığında bak Suriyeli bile Tarihten, coğrafyadan yüz aldı, doksan aldı dememeli... Türk öğrenciler de geç kalıyor Suriyeli öğrenciler de... Bir gün hoca “Siz Suriyeliler hep böylesiniz... Derslerinize çalışmazsınız, hep geç kalırsınız” diye bir arkadaşımızı çok azarladı...” (Maria, 17).

Katılımcıların bir kısmı tarihe tanıklık ettiklerini düşünerek kendilerini motive ettikleri görülmüştür.

“Garip olaylardı. Herkes yaşamaz zaten ikisini aynı anda. Hep evde geçirdiğim için biraz tanıdık geliyor bana...Çok bir şey diyemem.” (Amr, 17).

“... Bunları yaşamak bu olaylara şahit olmak çok gurur verici bir şey. Bu zamana kadar iyi dayandık” (Danyal, 19).

“Corona da oldu o da oldu (Gülüyor)... Corona da zor geçti bizim için ama savaş çok farklı savaş çok zor.” (Dena, 18).

Katılımcıların bir kısmı göç ettikleri yeri benimseyerek uyumu yakalamaya çalışmışlardır. Bu durumun gençlerin stres düzeylerini azalttığı düşünülmektedir.

“Sadece adım hariç kendimi Türk Hissediyorum. Adım Amr Türkçe olmadığı için biraz garip oluyor...Hayatım büyük bir kısmını Türkiye’de geçirdim. İkinci sınıfa kadar Suriye’de okudum. (İlköğretim) 3.sınıfı burada okudum. Şimdi lise üçteyim. Yani daha fazlasını burada okudum.” (Amr, 17).

“Bizim aslımız Türk. Babam Türkiyeli annem Şam.” (Bayan, 19).

“Şam da doğdum. Aslen Hataylıyız. Babam Hataylı Türk. Annem de Türkmen. Bizimde Türk kimliklerimiz var.” (Ayşe,17).

“Biz aslen Türk’üz. Annem Türkmen, babam da Türk. Şam’da okumaya gelen Türkleri görünce hiç yabancı demezdik. Anneannem onlarla konuşur, ilgilenirdi.” (Amr, 17).

Katılımcıların bir kısmı çocukluk ve öğrencilik yıllarının çocuğunu Türkiye’de geçirdiğini söyleyerek alıştıklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda mültecilerin psikososyal uyumu yakaladıklarını söyleyebiliriz.

“Hayatımın çoğunu burada geçirdim. Burada okula gittim. Göçten önce zaten çocuktum...” (Ömer, 16).

“Hayatım büyük bir kısmını Türkiye’de geçirdim. İkinci sınıfa kadar Suriye’de okudum. (İlköğretim) 3.sınıfı burada okudum. Şimdi lise üçteyim. Yani daha fazlasını burada okudum.” (Amr, 17).

Katılımcılar göç ettikten sonra kendilerini güvende ve rahat hissettiklerini ifade etmişleridir. Güven duygusu olumlu başa çıkma ve psikososyal uyum sağlamada önemli bir etken olarak görülmüştür.

“Burada kendimi güvende hissediyorum... Burada güvenli hissetmemem için bir neden yok. Rahatım elhamdülillah.” (Bayan,19).

“... Burada istikrar var, yaşama hakkı var...” (Fatma, 18).

Bazıları psikolojik etkilenmelere karşı ailelerin bazı önlemler aldıklarını, yaşadıkları süreci normalleştirmeye ve oyunlaştırmaya çalıştıklarından bahsetmişlerdir.

“Bir de o zamanlar küçüktüm, bir şeyler sormaya çalıştığımda ya beni susturuyorlardı ya da konuyu değiştiriyorlardı. “Bunları konuşmayalım” diyorlardı.” (Cuma, 19).

Katılımcıların geleceğe dair umut duyması psikolojik sağlık durumları açısından önemsenmiştir. Nitekim Patricia, manevi destek alınmasının bireyin umut duygusunu ve psikolojik sağlamlığını etkinleştirdiğini ve bireyin yaşadığı yıkıcı olaylara rağmen yeni hayatına daha kolay adapte olabildiğini belirtmiştir (Burke, 2006, ss. 187-206). Geleceğe dair umut duygusu kişiyi güçlendirir ve hayata katılmasında önemli rol oynar. Bu nedenle Katılımcılara *“Geleceğe dair düşünceleriniz nelerdir? Kısaca*

bahseder misiniz?” Şeklinde bir soru sorulmuştur ve katılımcıların kaygı durumları ve hayata katılmadaki istek durumu anlaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcıların büyük bir kısmı geleceğe dair planlar yapmakta ve hayata katılmada, toplum içerisinde bir yer alma konusunda gayret göstermektedir. Ayrıca katılımcıların kendilerine koydukları hedeflerini yaşadıkları zorlu durumlar etkilemiştir diyebiliriz.

“... O yolda savaşın resmini görmüştüm. Hedeflerimden biri bu yol hakkında bir film yapmak oldu. Böyle bir hedefim var o kadar şaşkınım...” (Danyal, 19).

“Bu bölümü (Psikoloji) seçmemdeki en büyük etken bir psikolog olarak mültecilerle çalışma yapmak istiyorum. Çünkü onları en iyi ben anlayabilirim. Kardeşimin yaşadıklarını...evden çıktığımızda oyuncaklarını için ağladığımı, onlar da ağlamıştır belki oyuncakları için.... İnşallah da bir katkı olur diye umuyorum. Bu durumlar başımızdan geçmeseydi muhtemelen tıp okumak isterdim.” (Bayan, 19).

Katılımcıların psikolojik ve sosyal uyum sağlamalarında yaşadıkları yer ve insanlar hakkındaki düşünceleri önemli bulunmuştur. Bu nedenle katılımcılara “Türk halkı ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?” şeklinde bir soru sorulmuştur. Verilen cevaplarda Türk halkı “iyi”, “yardım sever”, “iyi kalpli” gibi kavramlarla ilişkilendirilmiştir. Verilen cevaplardan bazıları şu şekildedir:

“Türkiye’ye gelirken güzel olacak dedim Elhamdülillah güzel de oldu.” (Abdullah, 17).

“2013 yılında geldiğimizde insanlar bize çok yardımcı oldular. Kim ne derse desin bu fikrimi değiştiremezler. Çok sağ olsunlar...Türklerin arasında yaşıyorum Suriyelilerin arasında da yaşıyorum birbirine çok benzeyen iki halk aslında. Bizde buna bir baklanın iki yarısı derler.” (Danyal, 19).

“... Burada ezan okunuyor duyuyorsun, kültürel olarak da göze çarpan bir fark yok ve en önemlisi Müslüman bir ülke.” (Bayan, 19).

“Ahlaki değerlerimiz, dinimiz birçok yönden Suriye ve Türkiye kültürleri benziyor.” (Ayşe, 17).

“Yemeklerimiz, ahlaki değerlerimiz, dinimiz birçok yönden Suriye ve Türkiye kültürleri benziyor.” (Zeynep, 17).

“Haraç yok, korku yok, acı yok. Elektrik var su var hamdolsun... Şu an güvendeyiz. Burada bir istikrar var. Elektrik var. Yaşama hakkı var.” (Dena, 18).

“Mesela burada Türkiye’de bir gün elektrikler kesildi iki saat bir kesinti oldu hatta biz hiç fark etmedik elektriklerin kesildiğini. Sonra abim ilgili yeri aradığında ona tadilat yapıldığını söylediler. Biz de “Vayy vayy çok güzel” dedik. Suriye de elektrikler kesildiğinde biz hiçbir yeri arayıp soramazdık.” (Ayşe, 17).

Katılımcıların bir kısmı çalışan ya da bir süre çalışmış kişilerden oluşmaktadır. Çalışan kişilerin arkadaş ve sosyal çevresi, iş bağlamında oluştuğundan ve bu çevre kişiyi doğrudan etkilediğinden katılımcılara *“İş yerinde nasıl vakit geçiriyorsunuz? Kısaca bahseder misiniz?* Sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların bu konudaki yorumları şu şekildedir:

“Bazı çalışma ortamları ise rahattı. Yani arkadaşlarım oldu. Bana Türkçe öğretiler ben şimdi anlıyorum biraz... Çalışma ortamının iyi olduğu iş yerinde patron bize karışmıyordu... Molalarda arkadaşlarımızla beraber yemek yiyip beraber vakit geçiriyorduk, sohbet ediyorduk, gülüyorduk, oyun oynuyorduk çok güzel geçiyordu. Normal işçi haklarını kullanabiliyorduk.” (Şefika, 18).

“... Patron bizden çok memnun işimizi iyi yaptığımız için bizi çok seviyor... Amcam beş yıldır orada çalışıyor ben de iki yıldır...” (İbrahim, 19).

“... Çalıştığım ustanın yanında yeni şeyler...parçalar öğrendim...usta başı bile oldum. İleri de yine bu işe devam etmeyi düşünüyorum... Patronumuzla denize gittik...” (Abdullah, 16).

“...Çok iyi elhamdülillah bizi oğullarından ayırmıyor.” (Muhammed, 16).

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu öğrenci olduğundan ve öğrencilerin vakitlerinin çoğunu okulda ve arkadaşlarıyla geçirdiklerinden katılımcılara arkadaşları ile

ilişkilerinin nasıl olduğu sorulmuş bu bağlamda psikolojik ve sosyal çevrelerine uyum sağlama durumları anlaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcıların bu konudaki yorumları şu şekildedir:

“Okulda ilk olarak Suriyeli bir kızla arkadaş oldum. Sonra Türkçeyi öğrendikçe bütün sınıfla arkadaş oldum. Mahallede de çok fazla arkadaşım var... Buradaki arkadaşlarımı çok seviyorum. Aradığım şeyi onlarda buldum.” (Fatma, 12).

“Burada bir sürü arkadaşım var.” (Dena, 18).

“Türk arkadaşlarımla ve onların ortamında rahatım. Yavaş yavaş daha iyi olacak” (Bayan, 19).

Katılımcılar yaşananların kendilerini psikolojik olarak sarstığını ve dengelerini bozduğunu ifade etmişlerdir. Bununla birlikte bu zor durumdan kurtulmak için belli başlı yöntemlere yönelerek destek aramışlardır. Buna göre sosyal destek aramak, pozitif düşünmek, kendi kendilerine olumlu telkinler vererek kendilerini daha iyi hissettiklerini ifade etmişlerdir.

4.2.2. Olumsuz başa çıkma stilleri

Katılımcılar hayatlarına daha kolay devam edebilmek amacıyla geçmişte yaşadıkları zor zamanları unutmayı tercih etmişlerdir. Geçmişte ya da halen yaşadıkları zorlukları kendi şartlarına sahip grup içerisinde konuşmak, beraber çözüm bulmaya çalışmak yerine kabullenip görmezden gelmişlerdir. Ancak katılımcıların bir kısmı yabancı ya da grup dışı biriyle daha rahat konuşabildikleri küçük bir kısmının ise daha fazla içine kapandığı gözlenmiştir. Katılımcıların kendilerini mutlu hissetmeleri geçmiş unutulmaları ile ters orantılı olduğu anlaşılmıştır. Bu konuda yapılan bazı yorumlar şu şekildedir:

Tablo 4.7. Olumsuz Başa Çıkma Stilleri¹³

	Kız	Erkek	N
Duygularını Bastırmak	25	13	38
Yeni Arkadaşlık İlişkilerine Kendini Kapatmak	5	3	8
Kendisiyle Çelişmek ¹	11	7	18
Kimliğinden Ayırışmak	1		1
İntihar Girişimi		3	3

¹: Yaşanılan olayların olumsuz etkilerinin devam ettiğinin ifade edilmesiyle birlikte bu tecrübelerin aşırı normalleştirilmesi suretiyle kendiyle çelişmesi.

Katılımcılar yoğun ve zor bir süreç atlatmışlardır. Kendilerine ağır gelen duygularından kurtulmak adına yaşadıkları zor süreçleri olmamış, unutmuş varsayarak ağır gelen duygularını bastırmaktadırlar. Bu duruma ilişkin bazı yorumlar şu şekildedir:

“Bana çok iyi geldi çoktandır konuşmamıştım bu konuları. Unuttuk varsayıyoruz geleceğe bakıyoruz o nedenle çevremizdekilerle ve arkadaşlarımızla konuşmuyoruz bu konuları.” (Şefika, 18).

“Güzel günlere bakıyoruz. Ya da hatırlayınca güzel günleri hatırlıyoruz” (Fatma, 18).

“Çok üzüldüğüm için annemle konuşuyordum başka türlü unutamıyorum. Unutmak istiyorum... oradaki her şeyi hatırlıyorum. Unutmak istiyorum.” (Fatma, 12).

“Suriye’ deki acılarımızı unutturduk... Neden hatırlayalım ki? Eskiye hatırlamak iyi bir şey değil...” (Funda, 17).

“Gelecekte aynı şeyleri yaşamak istemiyorum.” (Ahmet, 15).

Katılımcılar dil bilmeme, aradığı arkadaş çevresini ya da sosyal ortamını bulamama, ekonomik sebepler, içsel, duygusal ya da psikolojik olarak hazır olmama, güvensizlik

¹³ Olumsuz başa çıkmaya dair yapılan birden fazla yorumlar tabloya yansıtılmıştır.

hissi gibi faktörler nedeniyle kendilerini kapatmayı, yalnızlaşmayı zorunlu olarak tercih etmişlerdir. Bu konuda yapılan yorumlar şu şekildedir:

“... Ben susuyordum hep, burası benim ülkem değil ki. Ben bir şey diyecek konumda değilim ki...” (Şefika, 18).

“Samimi bir arkadaş edinmeyi de düşünmüyorum. Ben kimseye kalbimi açmayı istemem.” (Sare, 17).

“Ben böyle çok çok kolay kolay arkadaş edinen birisi değilim...” (Amr, 17).

“O günler çok kötüydü... Şimdi korona diyorsunuz, okul yok diyorsunuz ama emin olun daha iyi inanın ki daha iyi.” (Ayşe, 17).

Bir katılımcı Suriyeli Arap olmasına rağmen göç ettikten sonra kendini tamamen Türk olarak gördüğünü ve çevresindekilerin de kendisini Suriyelilere hiç benzetmediklerini ifade etmiştir. Kendisine, eğer Suriyeli olduğunu ve Suriyelilere çok benzediğini söylemiş olsalardı ne hissedeceği sorulduğunda, üzülp kırılacağını söylemiştir.

Katılımcılardan 11’i kız, 7’si erkek olmak üzere toplam 18 kişi görüşmeler boyunca yaşadıkları zor durumlardan bahsettikten sonra ve psikolojik zorlanmaları hala devam ederken bütün bunların aslında çok normal olduğu, savaş ve acıların dünya tarihi kadar eski bir olgu olduğu kanısına varmışlardır. Ayrıca aynı anda binlerce kişinin aynı durumu ve duyguyu yaşaması bu katılımcılar tarafından durumun normal algılanması için yeterli görülmüştür. Bu noktada katılımcıların gerçeklikten ve objektiflikten uzaklaştıkları düşünülmüştür. Nitekim *“Birçok kişinin bu olayları yaşaması, yaşanan şeyleri normalleştirmekte midir?* Sorusu yöneltildiğinde bir katılımcı *“evet”* cevabını vermiştir.

Katılımcıların bir kısmı (3 kişi) yaşadıkları travmatik olay/lar nedeniyle intihar girişiminde bulunduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca görüşmeler sırasında bu girişimde bulunmayı akıllarından en az bir kere geçirdiği görülmüştür.

4.2.3. Dinî ve manevî faktörlerin başa çıkmaya etkisine dair bulgular

4.2.3.1. Olumlu dinî başa çıkma stilleri

Bu kısımda katılımcıların zorluklar karşısında destek aldıkları dini başa çıkma yöntemleri derlenmiştir. Katılımcılara Kendinizi stresli hissettiğinizde ne/ler yaparsınız? Biraz bahseder misiniz?’’ sorusu sorulmuş ve katılımcıların bu zorlukları din ile ilişkilendirerek anlamlandırdıkları anlaşılmıştır.

Tablo 4.8. Olumlu Dinî Başa Çıkma Stilleri¹⁴

	Kız	Erkek	N
Hayra yormak	18	11	29
Şükretmek	28	18	46
Tefekkür Etmek	8	13	21
Tevekkül Etmek	7	5	12
Allah’a Dayanıp Dua Etmek	32	15	47
Sabretmek/Zorluklara Dayanmak	13	18	31
Allah’a Havale Etmek/ O’na Güvenmek	9	13	22
Namaz Kılmak	14	7	21
Müslüman Bir Ülkede Yaşadığını Düşünmek	22	16	38
Kur’an-ı Kerim Okumak/ Dinlemek	25	18	38

Olumlu dini başa çıkma stratejilerinde katılımcılar tarafından en çok tercih edilen yöntemler şu şekildedir: Hayra yorma, şükretme, tefekkür etme, namaz kılma ve nafile ibadetlere yönelme, Kur’an-ı Kerim okuma ve dua ile Allah’a dayanıp güvenme öne çıkmaktadır.

Katılımcılar yukarıda mezkûr zor durumlarda dini başa çıkma stratejilerinden en fazla sayıda olumlu dini başa çıkma stratejilerine yönelmişlerdir. Yani katılımcıların olumlu

¹⁴ Olumlu dini başa çıkmaya dair yapılan birden fazla yorumlar tabloya yansıtılmıştır.

dini başa çıkma stratejileri yelpazesi, olumsuz dini başa çıkma yöntemlerinden daha geniştir.

Katılımcılar karşılaştıkları olumsuz ve zor durumlar karşısında olumsuz düşünmek yerine bilinçli olarak ilk tepkilerinin hayra yormak olduğunu ifade etmişlerdir. Ayten (vd., 2012, s. 59) hayra yorma etkinliğinin hayat memnuniyetini artırdığını ayrıca kadınların erkeklere oranla daha fazla hayra yorma etkinliğini kullandığını belirtmiştir. Bu konuda katılımcıların yorumları şu şekildedir:

Katılımcılar olumsuz bir durumla karşılaştıklarında bu durumu hoş görerek hayra yorarak stres durumunu kontrol altına almaya çalışmışlardır.

“Bazı arkadaşlarımız bize olumsuz davranışları olduğunda bunların çocukça davranışlar olduğunu ve bu kişilerin aslında içlerinin iyi olduğunu düşünürdüm.” (Fatma, 18).

“Düşününce her şeyde bir zorluk var. Hayat kolay değil ki. Elhamdülillah üstesinden gelmeye çalışıyoruz.” (Bayan, 19).

“Annem teyzemler ile konuşunca eskiyi hatırlıyor ve üzülüyor ona çok şükür hepimiz hayattayız kimseye bir şey olmadı sağlığımız yerinde bir aradayız diyorum ve o da rahatlıyor.” (Fatma, 18).

Konuşmalarında sık sık “şükür”, “elhamdülillah”, “sübhaneallah”, “hamdolsun” gibi ifadeler yer almaktadır. Şükür katılımcıların kültürel tabiatına iyice yerleştiğinden her yorumda, yaşanan sürecinde bunda katkısı büyük, hamd ve şükür kelimeleri ya da bu kelimelerin köklerinden türeyen şükür ifadeleri bulunmaktadır. Şükürün yanı sıra yaşanan zor durumlar karşısında “sabır” gösterme şükürün bir diğer boyutu olarak ortaya çıkmaktadır. Seyyid Şerif Cürcânî (2013, s. 206), sabrı, zorluklar karşısında metanetli durma, dayanma, dili ve hali şikayetten koruma olarak tarif etmiştir. Bu anlamda şükür ve sabır kavramları birbirini tamamlamaktadır ve biri varsa öbürünün de olması mümkündür denebilir. Nitekim Bulut (2020, ss. 337-339)’ da sabır ve şükür kavramları arasındaki güçlü ilişkiye işaret etmiştir. Katılımcıların söylem, tutum ve davranışları analiz edildiğinde isyan etmeyi bir seçenek olarak düşünmedikleri ortaya çıkmıştır.

“Askerler bizim sokağa gelince bizim eve girmeden geri döndüler Allah’a şükür.” (Ayşe, 18).

“Türkiye’ye gelirken güzel olacak dedim Elhamdülillah güzel de oldu.” (Abdullah, 17).

“... Çok şükür iyi insanlar çıktı karşımıza hep Türkiye’de.” (Zeynep, 17).

“Türkiye’ye ilk geldiğimizde yirmi bir kişi üç odalı bir evde yaşıyorduk... Çok samimi ve her şey çok güzeldi... İstanbul büyük bir şehir önceleri güvensiz hissettim ama sonra alıştım. Savaş yok elhamdülillah, Elhamdülillah...” (Ayşe, 17).

“Burada kendimi güvende hissediyorum... Burada güvenli hissetmemem için bir neden yok... Rahatım elhamdülillah.” (Bayan,19).

Katılımcıların başlarına olumsuz bir durum geldiğinde bu duruma isyan etmek yerine sabretmeyi ve bu üzücü ya da stresli duyguya karşı dayanmayı tercih ettikleri görülmüştür.

“Biz kardeşlerimizle birlikte o kötü olan odaya gittik ve birbirimize sarılarak uyuduk. Ağlamadık ama biraz üzülmüştük ne yalan söyleyeyim.” (Ayşe, 17).

Katılımcılar yaşadıklarını anlamlandırmak ve bulundukları durumdan bir çıkış kapısı aralamak amacıyla düşüncelere daldıklarını bu dönemde tefekkür faaliyetinin arttığını ifade etmişlerdir. Bir kısım katılımcının ise görüşmeler sırasında ara ara andan koparak düşüncelere daldıkları fark edilmiştir. Yaşantıların kişiyi düşünce ve tefekküre yönelttiği ifade edilebilir.

“Eski günler aklıma geldikçe bu günümle karşılaştırıyorum. Her yaşadığım şeylerin ardından şöyle bir düşünüyorum. Bu yaşadığım şeyler beni tefekkür etmeye yöneltti.” (Ahmet, 17).

Katılımcılar hoşnut olmadıkları durumlarını Allah’a arz ederek, dua ve niyaz ile yardımını umduklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte katılımcılar bu memnun olmama halini bir şikâyet olarak düşünmediklerini belirtmişlerdir. Nitekim İslam anlayışında kul Allah’tan istemeli ve zor durumda Allah’a yönelerek onu bu zor durumdan kurtarmasını dilemelidir (En’am ,43). Kur’an-ı Kerim’ de birçok yerde samimi ve içten bir yöneliş ile dua edilmesi öğütlenmiştir (Araf, 55).

Katılımcıların Allah’a dayanıp O’nun yardımını ve yakınlığını duymaları hayat memnuniyetlerini artırıcı bir faktör olarak görülmüştür. Katılımcılar yaşadıkları zor zamanlarda dua etmeyi artırdıklarını bu şekilde teskin olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca duanın diğer dini başa çıkma yöntemleri arasında duygusal ve manevi durumu kısa sürede yükselten bir yol olduğu anlaşılmıştır. Nitekim dua, zaman, mekân ve belli bir kalıp kısıtı olmayan, ihtiyaç duyulduğunda anında başvurulabilecek bir “çağrı” şeklinde yorumlanmaktadır (Cilalı, 1994, ss. 329-330).

“Allah’a yakın olursak hayatımız güzel olur, kötü şeyler geçer. Bazen kolay geçer. Zor geçse bile Allah bizim yanımızda dersin korkmazsın, ben hep buna inanıyorum. Kötü bir şey yaşayınca Allah bizim yanımızda diyor bu şekilde daha kolay atlatıyorum ben böyle inanıyorum.” (Şefika, 18).

“Çok korktuğum zamanlar dua ederim. İnsan çok korktuğu zaman dua ediyor... Üzüldüğü zaman, mutlu olduğu zaman her zaman her anında insan çok dua ediyor. Mesela mutlu olduğum zaman şükrediyorum öyle daha iyi hissediyorum. Üzüldüğüm zaman Allah’a dua ediyorum bu üzüntüm gitsin diye. Korktuğum zaman yanında olsun diye dua ediyorum. Kötü bir duruma düştüğümde beni bu durumdan kurtarsın diye dua ediyorum. Her anımda dua ediyorum. Allah’a dua edince o hep yanımda herkes beni bıraksa o beni bırakmayacak öyle geliyor bana. Ne kadar kötü bir şey olursa olsun en son bir çözüm var Allah var. Bize yardım eder O.” (Fatma, 18).

“İslam’ın geleceği için çoğunlukla dua ederim. Kendimi saymıyorum. Çünkü İslam büyüdükçe her yerde barış olur ne savaş olur ne bir şey.” (Amr, 17).

“Çok dua ediyorduk..Allah bizi ölümden korusun ve buradan kurtarması için dua ediyorduk.” (Dena, 17).

“Çok dua etmemiz lazım. Allah’a çok yakın olmamız lazım bence.” (Fatma, 18).

“Bomba sesleri geldiğinde saklanıyorduk dua ediyorduk hiçbir şey yapamıyorduk.” (Abdullah, 17).

“Türkiye’ye gelmeyi Allah’tan çok istedik...” (Ömer, 17).

Katılımcılar başa çıkmakta zorlandıkları, artık ellerinden bir şey gelmediği ve çaresiz kaldıkları durumlarda Allah’a tevekkül etmişlerdir.

“... Biz bu işi Allah’a bıraktık.” (Selma, 17).

Katılımcılar yaşadıkları zor ve stresli durumlarda namaz kılmaya yönelmiş ve vakit namazlarını aksatma durumunda kendilerini iyi hissetmediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca yaşadıkları zor zamanlardan sonra ibadetlerine önem vermeleri gerektiklerini düşünmüşler ve bu konuda dikkatli davranmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. İslam dininde namaz bütün ibadetlerin özü olarak addedilmekte ve bütün mevcudatın ibadet şekillerini ihata etmesi sebebiyle diğer ibadet türlerinden ayrılmaktadır (Yaşaroğlu, 2006, ss. 350-357).

“Zor zamanlar geçirirken genelde ağlarım. Kendimi daha iyi hissetmek için yürüyüş yaparım, namaz kılarım.” (Dena, 18).

“...Namazlarımı aksatmam. Farz olanları yaparım. Bazen kuşluk namazı da kılarım elhamdülillah.” (Fatma, 17).

Bir katılımcı evlerinin yakınlarına bombaların düşmesi nedeniyle teselliye namaz kılarak bulduklarını şu şekilde ifade etmiştir:

“Biz hep beraber eve girdik namaz kılmaya başladık. Son saatlerimiz olabilir dedik hepimiz çocuk...” (Ayşe, 17).

“İbadetlerime çok özen gösteriyorum. Bu yıla kadar namazlarımı aksattığım olurdu ama bu yıl hiç aksatmadım. Ramazan geldi orucumu tam olarak tuttum.” (Fatma, 17).

“Bir vakit namazımı kaçırırsam içimde eksik bir şeyler hissediyorum.” (Abdullah, 17).

“Namaz insana itminan ve sekine veriyor. Güvende ve huzurlu hissediyorum.” (Fatma, 16).

“Bir gün namaz kılamazsam çok huzursuz hissederim. İki hafta önce namaz kılamamıştım sonra pazartesi elimi kestim.” (Fatma, 12).

“Bir gün namaz kılmadığımda kendimi çok kötü hissederim. Allahtan uzak kalmışım gibi hissederim. İnsan hayatı iyi olsun diye hep Allah’a yakın olacak. Allah bizden razı olsun diye.” (Şefika, 18).

“Beş vakit namaz kılarım. Bir vakit kaçırırsam o gün başarısız bir gündür. İyi geçmez.” (Amr, 17).

Katılımcılardan bazıları stresli ve zor durumlardan kurtulmak amacıyla Kur’an okumanın kendilerini huzurlu ve memnun hissetmelerini sağladığını ve maneviyatlarını artırdığını ifade etmişlerdir. Kur’an okumayı bıraktıkları takdirde maddi bir kayıp yaşamasalar bile duygusal olarak çökkünlük yaşayacaklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların bir kısmı işyerinde çalışırken Kur’an okuyamadıklarını bu nedenle kulaklık ile dinlediklerini ve bunu aksatmamaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Buna göre katılımcılardan bazılarının ibadetleri sürdürme konusunda hassas oldukları tespit edilmiştir.

“Kur’an okuyorum. Bu şekilde geçiyor.” (Fatma,17).

“Ben Suriye’den çıkarken 7. Cüzü ezbere biliyordum. İstanbul’a gelince ezberlerime devam ettim. Her gün yarım saat Kuran ezberine vakit ayırıyorum bunu yapmayınca kendimi ve o günümü eksik geçirmişim gibi hiss ediyorum. Ezber yapmadığımda rahatsız oluyorum. Bu benim maneviyatımı artırıyor. Bazen yaptığım bir şeyin Orada geçtiğini görünce artık o davranışı veya eylemi bırakıyorum, değiştiriyorum.” (Bayan, 19).

“... Kuran okuyunca da rahatlama hissi ve huzurlu hiss ederim. Ve Allah’ın çok büyük olduğunu hiss ediyorum.” (Dena, 18).

“Kuran okumayı çok seviyorum. Cennete gitmeyi ifade ediyor benim için.” (Fatma, 12).

“Ben Suriye’de Kur’an ezberliyordum. Orada iki üç cüz ezberledim burada beşe tamamladım. Bakara suresi, Kehf Suresi inşallah onları da ezberleyeceğim... Her gün Kur’ an-ı Kerim okurum bir sayfada ezber yaparım. Bazen de yarım cüz okurum ezberime vakit kalsın diye. Müsait olduğum günler altı sayfa ezberleyebiliyorum. Ama Suriye’de iş

yapmıyordum hep altı sayfa ezberliyordum. Burada sadece bazı günler çok ezber yapabiliyorum.” (Şefika, 18).

“Kur’an’ı okudukça bana huzur veriyor. Emniyet hissi veriyor. Namazlarımı aksatmam. Farz olanları yaparım. Bazen kuşluk namazı da kılarım elhamdülillah.” (Fatma, 17).

Katılımcıların bir kısmı göç etmeden önce kısa bir süre düşünüp nereye gidecekleri hakkında ailece istişare ettiklerini ifade etmişlerdir. Onlara göre dini hayatlarını rahatça yaşayabilmek önemli olup gidecekleri ülkenin de kültürlerine yakın olması nereye göç edeceklerine karar vermelerinde etkili olmuştur. Bazıları ise sadece Türkiye’ye gelmek istediklerini ifade etmiştir.

“Türkiye Müslüman bir ülke olduğu için hepimiz buraya gelmek istedik. Bazıları Almanya ya gitmek istedi ailelere para veriliyormuş. Ama biz hiç böyle bir şey düşünmedik burada ezan okunuyor duyuyorsun, kültürel olarak da göze çarpan bir fark yok ve en önemlisi Müslüman bir ülke.” (Bayan, 19).

Bir anlam ve amaç yükleme gençlerin başa çıkma ve stres düzeylerini azaltmalarına yardımcı olmaktadır.

“Ben inşallah Türkiye’de kalacağım, kalacağız. Eğitimimizi burada alıp toplumda iyi bireyler olacağız.” (Ayşe, 17).

Katılımcıların büyük bir kısmı olumlu başa çıkma stillerine yönelmişlerdir. Bu açıdan dua etmek, Kur’an okumak, şükretmek gibi başa çıkma stilleri öne çıkmıştır. Katılımcıların ifadelerine göre olumlu dini başa çıkma stilleri, bireylerin motivasyonu artırarak zorluklara karşı psikolojik açıdan dayanıklılık sağlamaktadır.

4.2.3.1.1. Yaşanılan dinî tecrübeler olumlu başa çıkma sürecine etkisi

Katılımcıların başa çıkma sürecinde yaşadıkları dinî tecrübelerin başa çıkma sürecini olumlu etkilediği anlaşılmıştır.

Tablo 4.9. Yaşanılan Dinî Tecrübeler¹⁵

	Kız	Erkek	N
Allah'ın Yardımını Hissetmek	18	11	29
Korkunç Bir Durumdan Kurtulmak	9	4	13

“Biz arabayla dağdan iniyorduk. Orada fren tutmamaya başladı. Ben küçüktüm o zamanlar. Orada iki tane adam gördüm beyaz adam... Sanki arabayı tuttular gibi geldi... Araba onları hiç ezmeden, böyle araba sürdü gitti.” (Amr, 17).

“Her zaman Allah'ın bizim yanımızda olduğunu ve her zaman bize yardım ettiğini düşünüyorum... Çok hikayemiz var ancak hepsini hatırlamıyorum.” (Dena, 18).

“Çok dua ettik Allah'a... Bizi Allah kurtardı canlı çıkamazdık. Allah'ın varlığını çok net hissettim.” (Şefika, 18).

Bazı katılımcılar ise ihtiyaç duydukları sırada gelen yardımın Allah'tan geldiğini düşünerek, bu durumları yaratıcı ile içsel bir iletişim içerisinde olmasına bağlamaktadır.

“... Komşularımız bize yardım edince bunun Allah'ın yardımı olduğunu düşünüyorum.” (Fatma, 12).

Bazı katılımcılar zor zamanlarında Allah'ın yardımını hissettiklerini ifade etmişlerdir. Bu durumun katılımcıları manevi yönden desteklemiş ve etkin bir başa çıkma süreci yaşamalarına olanak sağlamıştır.

4.2.3.2. Olumsuz dinî başa çıkma stilleri

Olumsuz başa çıkma stillerine ilişkin katılımcıların yorumları alınmıştır. Katılımcılardan bazıları olumsuz dini başa çıkma yöntemlerine yönelmişlerdir. Katılımcılar yaşadıkları savaş, ölümler, göç ve diğer zorlukları yeterince Allah'a yönelip kulluk edememe, Allah'tan uzaklaşma ile ilişkilendirerek bu durumların Allah'tan bir uyarı ve imtihan olduğunu düşünmüşlerdir.

¹⁵ Yaşanılan dini tecrübelerle dair yapılan birden fazla yorum tabloya yansıtılmıştır.

Tablo 4.10. Olumsuz Dinî Başa Çıkma Stilleri¹⁶

	Kız	Erkek	N
İmtihan ¹	18	11	29
Ceza	9	4	13
Dinden Uzak Kalmak ²	11	9	20
“Çok Rahat Yaşıyorduk” ³	20	13	33

¹: “Ceza, uyarı ve terbiye edici bir imtihan” olarak düşünenler.

²: Maddiyata ve eğlenceye yönelerek dine gereken ehemmiyeti vermediklerini düşünenler.

³: Bu ifade birçok katılımcı tarafından kullanıldığından kod olarak belirlenmiştir. Katılımcılar dini ritüellere gerektiği gibi riayet etmediklerini, kendilerine verilen nimetlere gerektiği gibi şükretmediklerini düşündüklerinden suçluluk hissetmektedirler.

Katılımcıların bir kısmı Suriye’de çıkan savaşın sebebini Müslüman kişilerin dinlerine uzak kaldıklarına, Suriye’deki halkın çok rahat bir yaşam sürdükleriyle ilişkilendirmiştir.

“Çok rahat yaşıyorduk... Bu Allah’ın bir uyarısıdır” (Abdullah, 17).

“Dinden çok uzak kaldık... Müslümanlar şaşıtkça bela ve musibetler gelmeye devam edecek öyle inanıyorum ben.” (Amr, 17).

“Bilmiyorum... Çok rahat yaşıyorduk” (Ayşe, 17).

“Savaş ve korona Allah’tan uzak olduğumuz için oldu.” (Fatma, 18).

Savaş, göç, yaşam mücadelesi ve korona bir kısım katılımcı tarafından normal bir doğa olayı olarak yorumlanmış, bir kısım katılımcıya göre ise Allah tarafından musibet ve uyarı olarak gönderilmiştir. Bu başa çıkma eğilimi bireylerin suçluluk duymasına sebep olması ve başa çıkmada etkili bir faktör olmaması bakımında olumsuz olarak nitelendirilmiştir (Pargament, 1990). Bir kısım katılımcı ise bu olayların kendilerini güçlendirdiğini ifade etmişlerdir.

¹⁶ Olumsuz dini başa çıkmaya dair yapılan birden fazla yorum tabloya yansıtılmıştır.

5. TARTIŞMA ve BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu araştırmanın amacı ergenlik döneminde savaşa ve baskıya maruz kalarak göç etmek zorunda olan Suriyeli göçmenlerin yaşadıkları veya şahit oldukları travmatik olayları, psiko-sosyal problemleri ve uyum süreçlerini ortaya koymak; bu süreçte dini ve manevi başa çıkma stillerini araştırmaktır. Bu amaçla araştırma nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak katılımcılara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın bulgularının değerlendirilmesi ve tartışma bölümünde öncelikle katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine daha sonra psiko-sosyal süreçlere ilişkin sonuçları ile dinî ve manevî etkenlerin psiko-sosyal sorunlarla başa çıkmadaki etkisine değinilecektir.

Katılımcıların yaşları 11 ile 19 yaşları arasında değişmektedir. Araştırma örneklemini 11-14 yaş aralığında 15 ve 15-19 yaş aralığında 35 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcılar, 32 kız ve 18 erkek olmak üzere toplamda 50 katılımcıdan oluşmaktadır. Bulgulara göre katılımcıların 5'i üniversite, 31'i lisede olmak üzere toplamda 36'sı öğrencidir. Bununla birlikte çalışan katılımcıların 7'si çalışan, 7'si ise okumayan ve çalışmayan kişilerdir.

Katılımcıların Suriye'de hangi bölgelerde yaşadıklarına ilişkin olarak, İdlip'te 16 kişi, Şam'da 13 kişi, Humus'ta 3 kişi, Halep'te 18 kişi şeklindedir.

Katılımcıların dini ortamlarda bulunma sürelerine bakıldığında, çoğunluk dini kültür ve değerlerin yaşatıldığı ortamlarda büyümeleri nedeniyle dini değerlerin kendileri için önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcıların eğitim ve çalışma faaliyetleri dışında farklı bir etkinliklerinin olmadığı görülmüştür. Kızların vakitlerinin çoğunu eğitim ve ev içerisindeki faaliyetlerde, erkeklerin ise çalışma ve sosyal mecralarda geçirdikleri görülmüştür. Bununla birlikte katılımcılar orta ve dar gelirli ailelerden gelmektedirler.

Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri ile verilmekle birlikte araştırma bulgu ve sonuçlarına dayanılarak katılımcıların psiko-sosyal sorunları değerlendirilecektir.

5.1.Psiko-Sosyal Sorunlarının Değerlendirilmesi

Araştırma bulgularına göre katılımcıların sorunları, sosyal ve psikolojik nedenlere bağlı olarak değişiklik göstermekle birlikte, göç sürecinden önce (savaş sürecinde), göç sırasında ve göçten sonra olacak şekilde ele alınarak incelenmiştir. Buna göre katılımcıların sosyal açıdan sorunları göç öncesi ve göç esnasında savaş unsurları ile ilişkilendirilirken, göçten sonra daha çok ekonomik, kültürel, dil, çevre ve aile sorunları ile ilişkilendirilmiştir. Göç öncesinde (savaş sürecinde), tablo-5'te belirtildiği gibi katılımcılar, bombalı saldırılar (50 kişi), ev baskınları (11 kişi), yakınlarının kaybı (17 kişi), toplu ölümlere şahit olmak (17 kişi), elektrik, su kesintileri (25 kişi) ve iç göç (17 kişi) yaşamak gibi durumlara maruz kalmış ya da şahit olmuşlardır. Göç sürecinde ise tablo-6' belirtildiği gibi; sınırı kaçak geçmek (9 kişi), aile üyelerinin birbirinden ayrılması (10 kişi), insan kaçakçıları ile karşılaşmak (5 kişi), uzun saatler yürümek (9 kişi), birden fazla ülkeye göç etmek (4 kişi) gibi risklerle karşı karşıya kalınmıştır. Göç sonrasında ise tablo-7'de gösterildiği gibi; ekonomik sorunlar (14 kişi), barınma sorunları (20 kişi), olumsuz söylemlere maruz kalmak (9 kişi), iletişim sorunları (19 kişi) gibi zorluklar öne çıkmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalar bu bulguları desteklemektedir (Akdemir, 2019; Akkır, 2019; Ali & Sağır, 2014b; İ. Arslan vd., 2017; Berry, 2001; Cengiz, 2018; Cobb vd., 2019; Erdoğan, 2020; *Fotoğraflarla savaş öncesi ve sonrası Suriye*, 2016; *Suriye'de çocukların durumu*, 2020; *Suriyeli mülteciler için kilis'e konteyner kent*, 2012; *World migration report, migration and migrants: a global overview*, 2020; İlbay, 2017; Jayawickreme vd., 2013; Karakaya, 2020; Kuru & Baynal, 2022; Orozco vd., 2011; Refugees, 2020; Sağır, 2018; Weinstein vd., 2016; Wright vd., 2018).

Araştırma bulgularına göre göç öncesinde ve göç esnasında daha çok korku, üzüntü, çaresizlik gibi duygular öne çıkarken, göç sonrasında yer değiştirmeye bağlı olarak, dışlanma ile güvensizlik, kaygı, yalnızlık, hüznün ve dengeli olmayan ruh hali gibi bazı belirtiler bulgulanmıştır. Buna göre göç öncesi (savaş sürecinde) ve göç esnasında korku (32 kişi), üzüntü (32 kişi), çaresizlik (32 kişi), öleceğini düşünmek (14 kişi) öne çıkan psikolojik sonuçlardır. Göç sonrasında ise, özlem duymak (29 kişi), karmaşık ve değişik ruh haline sahip olmak (9 kişi), yalnız hissetmek (2 kişi), kaygı ve üzüntü yaşamak (6 kişi), yabancı hissetmek (2 kişi) gibi psikolojik etkiler ortaya çıkmaktadır. Ali & Sağır (2014), Orozco vd., (2011), ve Wright vd., (2018)'in da çalışmalarında

benzer sonuçlar görülmektedir. Ayrıca katılımcıların bulundukları dönem itibarıyla yaşananlar nedeniyle çok fazla stres yaşadıkları görülmüştür. Nitekim araştırmalarda ergenlikte, ruhsal ve zihinsel karmaşıklıklar ile kimlik ve anlam arayışına çokça vurgu yapılmıştır. (Adams, 1995; Adler, 2013; Arslan, 2012; Bahadır, 2002; Çok, 1994b; Dursun, 2019; Kızılırmak, 2015; Kulaksızoğlu, 2005; Lindberg, 2011; Onur, 1997; Özgüle & Sümer, 2017; Wolman, 1998; Yörükoğlu, 2019). Marcia (1980, ss. 159-161), ergenlik döneminde kimlik kazanımı ve kişilik gelişimi üzerinde oldukça durmuş, kişilik gelişiminde edinilen kimliğin rolünü vurgulamıştır. Marcia, ergenlik döneminde çerçevesi çizilen kişiliğin ise bireyin, psiko-sosyal durumunu, kariyer, meslek ve sosyal statüsünü etkilediğini ifade etmektedir. Bu dönemde psikolojik, biyolojik ve zihinsel açıdan değişim ve gelişimlerin hız kazanması sonucu duygu ve davranışlarda uyum problemleri ortaya çıkabilmekte bu da stres düzeyinin artmasına ve kontrol kaybına neden olabilmektedir (Avcı, 2006, s. 62; Basut, 2006, s. 35; Sayar, 2016). Bu gelişim süreçlerinin neden olduğu stres faktörleri ile Erikson'un kuramında vurguladığı “başarı”, “kimlik” ve “yakınlık” kazanma görevlerinin ergenlik dönemindeki bireylerin olumsuz etkilenmesine neden olduğu söylenebilir. Yapılan çalışmalar (Akdemir, 2019; Andersson, 2011, ss. 173-179; Ayvazoglu vd., 2021; Foka vd., 2020, 2020; Ghuman vd., 2016; Graaff vd., 2020; Jayawickreme vd., 2013; Schultz, 1991; Sirin & Rogers-Sirin, 2015, ss. 21-22; Tuzcu & Bademli, 2014; Weinstein vd., 2016; Wright vd., 2018) bu dönemlerdeki olumsuz etkilenmelerin psiko-sosyal boyutlarına vurgu yapmaktadır. Ericson'un geliştirdiği kurama göre gelişim süreci sekiz basamakta incelenmekte ve her dönem kendi içerisinde psiko-sosyal gelişim ödevleri barındırmaktadır. Kurama göre okullaşma süreci ile başlayan “başarılı olmaya karşı yetersizlik/ aşağılık duygusu” (7-11), “kimlik kazanmaya karşı, kimlik karmaşası” (11-17), ve yakın ilişkiler, dostluklar kurma ile iş, kariyer ve idealleri için çaba harcadığı “yakınlığa karşı yalıtılmışlık/ yalnızlık” (17-30) dönemleri ergenlik süreci içerisinde incelenen geniş ve birtakım stres faktörlerini barındıran bir dönemdir (Arslan & Arı, 2008; Çelik & Ergün, 2016; Elkind & Dönmez, 2019; Gürses & Kılavuz, 2011; Kocerguis vd., 2019; Özgüngör & Kapıkıran, 2011). Ancak bulgulara göre ergenlik dönemindeki bireylerin bu gelişim özelliklerini yerine getiremediği ortaya çıkmaktadır. Erikson'a göre ergenlik sürecinde bireyin tamamlaması gereken bu ödevler tamamlanamadığında gelişim süreci içinde ifade edilen olumsuz yönü ortaya çıkarmaktadır (Arslan & Arı, 2008; Çelik & Ergün, 2016;

Elkind & Dönmez, 2019; Gürses & Kılavuz, 2011; Kocerguis vd., 2019; Özgüngör & Kapıkıran, 2011). Örneğin okul sürecinde başarılı olmaya karşı yetersizlik duygusu ile tanımlanan süreçte, Suriyeli öğrencilerin yetersiz dil, yabancılık, uyum ve psikolojik sorunlar gibi nedenlerle okul sürecinde istenen başarıyı yakalayamamaları nedeniyle okulu bıraktıkları ya da başarısız bir okul dönemi geçirdikleri bulgulanmıştır. Ayrıca Maslow'un kuramına göre kişinin kendini gerçekleştirme varoluşsal bir amaç taşımaktadır. Maslow'un kendini gerçekleştirme kuramı temel ihtiyaçlar, güvenlik, sevgi, ait olma, saygı ve kendini gerçekleştirme basamaklarından oluşmaktadır (Crandall vd., 2020, ss. 275-278). Savaş ve göç yaşantıları nedeniyle Suriyeli ergenlerin fizyolojik, güvenlik, sevgi, ait olma, saygınlık ve bunların neticesinde gelişmesi beklenen kendini gerçekleştirme düzeylerinin olumsuz gelişim göstermesinin bireylerin olumsuz etkilenmesine neden olduğu bulgulanmıştır. Bu konu hakkında yapılan çalışmalara göre (Crandall vd., 2020; Culpin vd., 2015; Saluja vd., 2004) ekonomik etkilerin, ailevi stres ve güvenlik faktörleri ile ergenlik doğasının ergenlerde depresyon semptomlarının yordayıcısı olduğu bulgulanmıştır. Suriyeli göçmenlerin travma sonrası stres bozukluğu yaşadığı (Ghumman vd., 2016; Jayawickreme vd., 2013; Karakaya Aydın, 2019; Kazour vd., 2016; Naja vd., 2016; Özpolat, 2018; Pekkonga & Thøgersen, 2019; Tedeschi & Calhoun, 1966; Tinghög vd., 2017; Ungar, 2013) araştırmalarda ortaya konmasına karşın travma sonrası bireylerin daha iyi hissettiği, zorlukların üstesinden gelerek farklı boyutlarda büyüme gelişme ve yeni imkanlar elde ettiği çalışmalar da mevcuttur (Allport, 1961; Chan vd., 2016; Ramos & Leal, 2013; Salo vd., 2005; Sun vd., 2010). Travma sonrası büyüme ve gelişmede bireylerin yararlandığı başa çıkma stillerinin etkisi öne çıkmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre bireylerin zor zamanlarda dini ve dini olmayan başa çıkma stillerinden dini başa çıkma stillerine daha fazla yöneldikleri ortaya çıkmaktadır (Elkind, 1970; Ercan & Kula, 2021; Ferah, 2019c; Kula, 2002, 2006; Mesquita, 2013; Park, 2005; Shiah et al., 2015; Şentepe, 2009; Taylor & Chatters, 2010; Topuz, 2003; Unterrainer vd., 2014).

Katılımcılardan ergenlik döneminin başında olan kişilerin (15 kişi) Suriye'deki savaştan çok fazla etkilenmedikleri sadece anlatılanlar kadar bilgi sahibi oldukları bulgulanmıştır. On beş yaş ve üzeri bireyler (35 kişi) savaşa ve olumsuz durumlara daha fazla maruz kalmaları nedeniyle savaşın etkilerini hissetmiş ve psikolojik olarak sarsılmışlardır. Savaştan en fazla etkilenenlerin bu yaş dilimi (15-19 yaş arası) olduğu

söylenbilir. Nitekim Avrupa’da yapılan çalışmalar (Bridges & Moore, 2002; Compas vd., 2001; Graaff vd., 2020; La Greca & Lopez, 1998; Wolman, 1998) da bu yaş gruplarındaki Suriyeli mültecilerin eğitim, sağlık, psiko-sosyal durumlarını incelemiş ve ruhsal boyutlarını vurgulamıştır.

Göçten sonra göçmen bireylerde dil engeli nedeniyle eğitim ve kültürel uyum boyutlarında olumsuz etkilenmeler olurken; sosyal izolasyon, yalnızlık, anksiyete ve depresyona varan psiko-sosyal sorunlar görülebilmektedir. Tuzcu & Bademli, (2014, s. 57) de bu sonuçları desteklemektedir. Bu alanda yapılan çalışmalara bakıldığında 2012 yılında kamplarda kalan mülteci çocuklara yönelik, güvenlik, sağlık, eğitim ve temizlik kapsamında yapılan memnuniyet anketine göre %64.1 memnun olduğunu %16.5 memnun olmadığını belirtmiştir ki bu anketin henüz kampların kurulma aşamasında yapıldığı düşünülünce memnuniyet düzeyinin yüksek çıktığı görülmektedir (Şahin & Aydemir, 2018, s. 141).

Suriyelilerin Türkiye’ ye geldikten sonra ekonomik ve dil sorunları nedeniyle 3-4 aile birden aynı evi paylaştıkları anlaşılmıştır. Bu alanda yapılan nitel çalışmalar da barınma sorununa işaret etmiştir (Şahin & Aydemir, 2018, s. 144).

Bu bağlamda göç sürecinin, göç sonrasında gelişen psiko-sosyal sorunlara sebep olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Nitekim İsaoglu (2021), dil, sosyal izolasyon, olumsuz ortam gibi etkenlerin mülteci gençlerin karşılaştığı başat olumsuz faktörlerden olduğunu tespit etmiştir. Graaff vd (2020) Hollanda’da Suriyeli gençler hakkında gerçekleştirdikleri araştırmada travmatik etkenler nedeniyle mülteci gençlerin anksiyete ve kaygı düzeylerinin yüksek olduğu bulgulanmıştır.

Göç, göçmen ve ev sahibi toplumun sosyal açıdan birçok olumsuz durumla karşılaşmasına neden olmaktadır. Ekonomik şartlar nedeniyle çalışmak zorunda kalan gençler bu süreçte bocalamaktadırlar. Bu konuda dil bilmeme ve daha çocuk yaşta olmanın etkisi büyüktür. İlk yıllarda ailece çalışmak zorunda kalan göçmenler birkaç yıl içerisinde ekonomilerini iyileştirdikten sonra nispeten eski düzenlerine ve okullarına geri dönebilmişlerdir. Çalışan ve okuyan gençler bir şekilde olumlu ya da olumsuz sosyal temas kurmuşlardır ancak ekonomik veya kültürel sebeplerle birçok genç okulu bırakmak zorunda kalmıştır (12 kişi). Erkekler eve maddi katkı sağlamak amacıyla çalışmaya yönelmiştir (13 kişi). Karakaya (2020, s. 126), bu konuda ülkelerin yaptıkları politikalarla ekonomik, sosyal, kültürel açıdan ortaya çıkabilecek

problemlerle etkin başa çıkabilme ve toplumsal uyumun sağlanması amacıyla bir uyum planına ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir.

Son zamanlarda katılımcılar okulda, sınıfta, yaşadıkları semt ve mahallelerde sözlü saldırıya uğradıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların ifadelerine göre bu saldırıların bir kısmı akranları tarafından bir kısmı öğretmen ve diğer eğitimciler tarafından küçük bir kısmı ise diğer insanlar tarafından gelmektedir. Erinlik ve ilk ergenlik döneminde, diğer dönemlere oranla daha fazla fiziksel, sözlü ya da psikolojik şiddete başvurabilmektedirler. Burnukara & Uçanok (2012, s. 76)'ın akran zorbalığı hakkında yaptıkları araştırmada, ergenleri %34'ünün okul içinde, %62.2'sinin hem okul içerisinde hem okul dışında zorbalığa maruz kaldığı belirlenmiştir. Yine Türkiye'de (İstanbul) 9. ve 11. Sınıf öğrencilerine yönelik yapılan araştırmaya göre okullarda öğrenciler tarafından %19 oranında zorbalık yapıldığı; %30 oranında ise zorbalığa maruz kalan öğrencilerin olduğu tespit edilmiştir (Ertuğrul & Eker, 2019, ss. 121-122). Aynı zamanda babanın eğitim seviyesinin ve çocuğun akademik başarısının yüksek olması, boş zamanlarda kitap okuma, resim yapma gibi faaliyetlerde bulunması çocuğun, zorbalığa karşı bilişsel becerileri kullanma düzeyini artırmaktadır (Ertuğrul & Eker, 2019, ss. 132-133). Yine araştırmalarda (Burnukara & Uçanok, 2012; Ertuğrul & Eker, 2019; Toplu, 2017) bu zorbalık ile nasıl başa çıktıkları açıklanmaktadır. Buna göre sosyal destek (aile/öğretmen/arkadaş) arayanların yaklaşık %24 oranında olduğu anlaşılmıştır. Araştırma bulgularına göre okula uyum gösteremeyen ve hem kendisi hem de arkadaşları tarafından başarısız olarak görülen katılımcıların okulda şiddete uğradığı ortaya çıkmaktadır.

Çocuk ve ergenlik dönemi yaşantıları, katılımcıların gelecekteki hedeflerini belirlemede önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda psikolog olup göçmen ve kendi durumlarındaki yardıma muhtaç bireylere ücretsiz terapi yapmayı planlayarak psikoloji bölümünü tercih etmişlerdir (2 kişi). Yine bu yaşananları hukuk alanındaki boşluklardan kaynaklandığını düşünerek kendini ileride bu alanlarda önemli konumlarda görmeyi planladıkları (2 kişi) ya da teknolojiye bağlı olarak ekonomik kalkınmayı sağlayacak alanlarda çalışma yürütmek istediklerini ifade etmişlerdir (3 kişi). Ayrıca Çark (2021), gençlerin kariyer seçiminde sosyo-psikolojik etkenlerin önemli olduğuna işaret etmektedir.

Sonuç olarak Suriyeli ergen katılımcıların karşılaştığı problemler sosyal ve psikolojik açıdan göç öncesi ve sonrası şeklinde ayrı ayrı incelenebilmektedir. Psikolojik olarak göç öncesinde; hüznün, korku, kaygı, çaresizlik duygularının ortaya çıktığı bulgulanırken göçten sonra; güvensizlik, kaygı, uyum sağlayamamak gibi bulgular ortaya çıkmaktadır. Sosyal olarak ise göçten önce savaş sürecinin getirdiği olumsuzluklar ile göçten sonra ekonomik problemler, akran zorbalığı, eğitim aksaması gibi sonuçlar bulgulanmaktadır. Yaşanılan bu deneyimlerin Erikson'un psiko-sosyal gelişim kuramına göre "okul başarısı", "kimlik kazanımı" gibi gelişim görevlerinin yerine getirilmesini olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Bu kazanımların ise bireyin hayatını sonraki aşamalarda etkileyeceği Piaget, Erikson, From ve Marcia gibi kuramcılar tarafından ifade edilmektedir (Çelik & Ergün, 2016; Elkind & Dönmez, 2019; Genovese, 2003; Jayawickreme vd., 2013; Kocerguis vd., 2019; Lindberg, 2011; Marcia, 1980).

5.2. Psiko-Sosyal Uyum Sürecinin Değerlendirilmesi

Katılımcılara, *"Türkiye'ye geldikten sonra uyum sağlamanıza ne/ler katkıda bulunmuştur?"* sorusu yöneltilmiştir. Verilen yanıtlara göre benzer kültürel özellikler (benzer yemek kültürü, benzer ahlaki ilkeler) Türk halkının yardım sever tavrı, sosyal destek (aile, arkadaş ve öğretmen), aynı dini benimseyen halklar olmak, katılımcılara göre Türkiye'de psiko-sosyal uyum sağlamak açısından önemli bulunmuştur.

Savaşın etkili olduğu yıllarda Türk halkı gelen göçmenlere ev sahipliği yapmış ve onların maddi imkansızlıklarını gidermeye çalışmıştır. Bu durum katılımcılar tarafından dile getirilmiş ve Suriye'deki akrabalarını da Türkiye'ye çağırdıklarını ifade etmişlerdir. Erken göç eden bireyler kendilerinden sonra gelenlere ön ayak olmuşlardır. Savaşın çıkmasının ardından ilk yıllarda göç eden bireyler iletişim açısından büyük zorluklar yaşamışlardır ancak hemen ardından gelen grup bu sıkıntıyı ilk gelenler kadar yaşamamışlardır. Dil ve çevre ile ilgili bilgileri öğrenmede ilk gelenlerden destek almışlardır. Kültürel benzerliklerin uyum sağlama süreçlerinde olumlu katkı sağladığı gözlenmiştir. Katılımcıların alıştıkları hayatı ya da benzerini yaşamaya devam etmeleri olumlu bir etkidir. Ayrıca göç ettikten sonra yerel halkın yardımı ile karşılanmış olmak göç eden bireyleri memnun etmiştir. Türk halkı "yardımsever" kavramı ile ifade edilmiştir Yapılan çalışmalar bulguları desteklemesi açısından önemlidir (Akbaş, 2017; Akkır, 2019; Cengiz, 2018; S. Gülmez & Öztürk,

2018; Kaya, 2017; Özcan, 2019; Öztürk, 2018; Sağır, 2018, 2018; Saygın & Hasta, 2018; Topçu, 2017; Ulaşan Özgüle & Sümer, 2017; Yavcan, 2017). Ayrıca Şahin & Aydemir (2018, s. 146), iki toplum arasında ilk zamanlara göre güvenin, yaşanan olayların genelleştirilmesine bağlı olarak, azaldığını belirtmiştir. Göçlerin artması farklı kültür ve toplumların karşılaşması kültürlenme, kültürleşme, psiko-sosyal, sosyo-kültürel uyum gibi “uyum” kavramlarının önemini ortaya çıkarmaktadır. Uyumun ve kültürel dengenin sağlanması dil, eğitim düzeyi, din, sosyal kimlik, algılanan ayrımcılık, yaş ve göç edilen ülkede kalış süresi gibi bazı etkenlerden olumlu ya da olumsuz olarak etkilenmektedir (Saygın & Hasta, 2018, ss. 325-329).

Dil faktörünün göç eden bireylerin uyum sağlama süreçlerinde kilit taşı olduğu açıktır. Dili erken öğrenen bireyler diğerlerine göre daha özgüvenli, öz yeterlilik düzeyi daha yüksek, psikolojik olarak daha sağlam ve sosyal ilişkilerde daha etkin bireylerdir. Sağır (2018), çalışmasında dil faktörünün önemine işaret etmektedir. Araştırmalarda yerli halkın ya da ana akımın dilini kolaylaştırmak adaptasyon ve uyuma olumlu katkı sağladığı bulgulanmıştır (Berry, 2001; Hernandez, 2009; Kardeş & Akman, 2018). Bununla birlikte öz yeterlilik ile psikolojik sağlamlık arasında da anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (Toplu, 2017, s. 88). Göç eden bireyin diğer insanlarla sağlıklı iletişim kurabilmesi, sık sık etkileşime geçmeleri uyum sağlanması, çevreye adapte olabilmesi ile bunun sonucunda zorluklara karşı daha etkin tutum sergilemesini kolaylaştırmaktadır denilebilir. Bu bağlamda çalışmada dil öğrenme hızında erkekler ve kızlar arasında belirgin bir fark görülmemekle birlikte öğrenci olanların diğerlerine göre daha erken dil öğrendikleri ortaya çıkmıştır (36 kişi).

Uyum sağlama sürecinde emniyet hissi, psikolojik esneklik düzeyi ve mizaç faktörlerinin önemi ortaya çıkmaktadır. Katılımcılar rahat ve güvende hissettikleri ortamlarda daha kolay iletişim kurduklarını ve sosyalleşme bildiklerini ifade etmişlerdir. Aksi halde Türkiye’ye göç ettikten sonra tekrar iç göç gerçekleştirmişlerdir (7 kişi). Katılımcılar yaşamak için kriterlerine uygun çevresel ve ekonomik koşulların olduğu ortamlara yerleşmiş ve burada sosyal hayata karışmayı tercih etmişleridir. Bu konuda olumlu dini başa çıkma stratejilerinin yeri büyüktür. Olumlu dini başa çıkma stratejilerine yönelen bireylerin hayat memnuniyet düzeylerinin daha yüksek (Ayten & Yıldız, 2016) olduğu, sosyalleşmeye daha açık oldukları ve yaşadıkları zorluklar ile daha iyi başa çıktıkları anlaşılmıştır. Yine uyum ve sosyalleşme sürecinde

katılımcıların mizaçları ve sosyalleşme şekilleri etkili olmuştur. İçe dönük ve yalnız kalmayı seven bireyler daha az sosyal temas kurarken, dışa dönük bireylerin daha fazla sosyal temas kurduğu ve yaşadıkları ile daha kolay başa çıkabildiği anlaşılmıştır (Albayrak, 1995; Çöven Özçelik & Şahin, 2016; Saygın & Hasta, 2018; Özgüle & Sümer, 2017; Ulus, 2018).

Ergenlik dönemindeki bireylerin göç ettikleri ülkeye uyum sağlama süreçlerinin önceki yaşantıları ile ilişkili olduğu söylenebilir. Önceki yaşamlarını referans alarak beklenti içerisine girenler söz konusudur. Göç ettikleri kendi ülkelerindeki statüleri, sosyo-ekonomik durumları, sosyal çevreleri sonraki yaşamlarını kabul etmede ya da yadsımlarında etkili olmuştur. Bu çalışmada olumsuz söylemler ve dil faktörü mülteci ergenlerin sorun yaşamasına neden olan etkenlerdir. İsaoglu (2021, ss. 147-151)'nin mülteci gençlerin psikolojik dayanıklılık, yalnızlık ve kaygı düzeyleri üzerine gerçekleştirdiği çalışma sonuçları bu araştırmanın bulguları ile örtüşmektedir. Bununla birlikte göç sonucunda yeni bir ülke, kültür, dil ve yeni olanaklara sahip olduğunu düşünenler de bulunmaktadır (16 kişi). Bu bağlamda göçün olumlu boyutlarına değinen çalışmalar da vardır (Gülmez & Öztürk, 2018).

Uyum sağlama ve olumlu sosyal beceri geliştirmede cinsiyetin belirgin bir farkı görülmemekle birlikte yaş önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim genç yaşta göç eden bireyler daha hızlı sosyalleşerek arkadaş gruplarına katılmış ve uzun süre yabancılık çekmemişlerdir. Ancak daha geç yaşlarda sosyalleşmenin ne kadar yavaş ve güç olduğu yapılan araştırmalarda ortaya konmuştur (Sağır, 2018; Saygın & Hasta, 2018; Yaylagül & Aslan, 2020).

Nitekim yapılan görüşmeler ışığında Türkiye'ye göç eden bireylerin dini rahat yaşayabilme, cami ve cami kültürü içerisinde olma arzusu, ezan sesi gibi İslam kültürüne ait olgular ve halkının Müslüman olması gibi faktörler neticesinde bireyin kendisini psikolojik olarak rahat hissetmesi, kolay uyum sağlamayı kolaylaştırdığı ve göç etmek için Türkiye'nin tercih edildiği ifade edilmiştir (35 kişi). Bu bağlamda uzun vadede din, tarih, kültür ve coğrafya birliği iki toplumu arasındaki uyumu kolaylaştıran etkenlerden görülmektedir. İki toplum arasında en belirgin farklılık olarak görülen dil farklılığının ise bundan sonraki kuşaklarda etkisinin azalacağı düşünülmektedir. Bu konuda yeni doğan bireylerin Türkçe öğrenerek büyümeleri, Arapça öğrenen Türk bireylerin sayısında artış yaşanması etkili olacaktır denebilir.

5.3.Başa Çıkma Stillerinin ve Dinî, Manevî Etkenlerin Değerlendirilmesi

Katılımcılara, “Zor zamanlarınızda ne/ler yaptınız? Karşılaştığınız zor durumlar ile nasıl başa çıktınız?” sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplara göre katılımcılar başa çıkma/ dini başa çıkma stillerine ve bu stillerin olumlu ve olumsuz boyutlarına yönelmişlerdir. Buna göre olumlu başa çıkma stillerinden sosyal destek aramak (16 kişi), kendine olumlu telkinler vermek (14 kişi), yeni kültür, dil ve olanaklara sahip olduğunu düşünmek (11 kişi), hobilere yönelmek (21 kişi), olumlu ve pozitif düşünmek (28 kişi), (küçük yaştakiler için) savaş unsurlarını oyunlaştırmak (6 kişi) gibi başa çıkma stilleri öne çıkmıştır. Bununla birlikte araştırmada, içine kapanmak (8 kişi), duygularını bastırmak (38 kişi), çok fazla olumsuz etkilendiğini ifade edip bu durumları normal görerek kendisiyle çelişmek (18 kişi), intihara girişmek (3 kişi) gibi olumsuz başa çıkma stilleri öne çıkmıştır.

Tablo-12’de ifade edildiği gibi, zor zamanlarda dua etmek (47 kişi), Kur’an okumak ya da dinlemek (38 kişi), tefekkür etmek (21 kişi), sabretmek (31 kişi) gibi olumlu dini başa çıkma stilleri öne çıkmıştır. Verilen cevapların büyük bir kısmına göre yardım ve teselli aranan durumlar genellikle dini bir karaktere sahiptir. Katılımcıların dini kültürel özelliklerinin yaşatıldığı ailelerden gelmesi, başa çıkma sürecinde yardım alınan durumlarda kendini göstererek verilerin yüksek çıkmasında etkili olmuştur denilebilir. Bununla birlikte bazı katılımcılar zor süreçlerde dinî ve mistik tecrübeler yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Buna göre Allah’ın yardımını hissetmek (29 kişi) ve korkunç bir durumdan kurtulmak (13 kişi) öne çıkmıştır. Bununla birlikte ergenlik sürecinde psikolojik çalkantıların da etkisiyle karşılaşılan zor durumlarda bazen olumsuz dini başa çıkma stillerine yöneldikleri görülmüştür. Tablo-13’e göre suçluluk hissederek yaşananların imtihan (29 kişi), ceza (13 kişi), dinden uzak kalmak (20 kişi) olarak ya da çok rahat yaşadıklarını (33 kişi) ifade etmişlerdir.

Katılımcılar arasında olumlu dini başa çıkma stillerine başvuran kişi sayısı olumsuz dini başa çıkma stillerine başvuran kişi sayısından daha fazladır. Stresli durumlar karşısında dua eden, kutsal kitabı okuyan ve dini ritüellere yönelen gençlerin bu faaliyetlere başvurmayan gençlere oranla stresli durumu daha iyi yöneterek etkin bir başa çıkma süreci geçirdiği araştırmada ortaya konmuştur. Koç (2021, s. 138)’un araştırması bunu desteklemektedir. Baynal (2018, ss. 270-271), boşanmış bireylerin başa çıkma yöntemlerinden en fazla olumlu dini başa çıkma stillerini tercih ettikleri

sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca dini manevi yöntemlerden destek almak bireyin psikolojik dayanıklılığını artırdığı alanyazında ortaya çıkmıştır (Horozcu, 2019, s. 185; Koç, 2003, s. 396, 2021, s. 200; Yağcı & Sezgin, 2021). Özdemir (2021a, ss. 216-219)'ın yaşlı bireyler hakkında yaptığı çalışmasında, Kutsal kitabın ve dini ritüellerin yaşlı bireylerin psiko-sosyal uyumunu güçlendirdiği, hayata katılımını kolaylaştırdığı, salgın hastalık nedeniyle karantina döneminde akıl ve ruh sağlığını koruyucu etki ettiği sonucuna varmıştır. Kavas (2013) dini tutum ve stresle başa çıkma ilişkisi ile ilgili çalışmasında dini tutumların stresle başa çıkmada olumlu etkisinin olduğuna işaret etmiştir. Poloma ve Pendleton (1990)'un Kuzey Amerika ve Avrupa'da gerçekleştirdikleri çalışmada dindar kişilerin daha yüksek bir mutluluk ve yaşam memnuniyetine sahip olduklarını tespit etmişlerdir (Horozcu, 2019, s. 182). Yine Avrupa'da yapılan bazı çalışmalarda dini ve manevi etkilerin olumlu yönleri tespit edilerek vurgulanmıştır (Bridges & Moore, 2002; Burke, 2006; Elkind, 1970; Gill vd., 2010; Gullatte, 2010; Jung, 1998; Keskinoglu & Ekşi, 2019; Koenig, 2012; Mann vd., 2008; Mesquita, 2013; K. Pargament vd., 1990; Park, 2005; Phillips & Janusek, 2014; Rieben, 2014; Schaefer vd., 2008; Shiah et al., 2015; Smith, 2005a, 2005b; Spinks, 2008; Taylor & Chatters, 2010; Tekin, 2019; Unterrainer vd., 2014).

Savaş ve göç gibi zor süreçlerden geçen ergen mülteciler dini ve manevi duygulardan destek alarak stresli ve travmatik olayların üstesinden gelebildiklerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda başa çıkma sürecinde kullanılan dini manevi başa çıkma oranları yüksek çıkmıştır. İnsanların modern dönemde yas, afet, boşanma, kayıp ve ölümler gibi pek çok psiko-sosyal problemle başa çıkarken dini ve manevi yöntemlere yöneldikleri görülmüştür. Budapeşte, Slovakya, İspanya, Almanya, Belçika ve İngiltere gibi dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşlı, madde bağımlısı, engelli, hasta ya da boşanmış gruplara yönelik MDR hizmetleri bulunduğu görülmektedir (Çapcıoğlu & Belen, 2016; Dönmez, 2021; Saraçoğlu, 2019). İnsanların dine ve maneviyata yönelmeleri ve başa çıkma sürecinde dinden destek almalarının psikolojik açıdan olumlu bir etkisi olduğu söylenebilir.

Ayrıca toplumsal uyum sağlama ve kişilerin kendilerini iyi hissetmesinde dini-manevi ve değerlerin etkili olduğu araştırma sonuçlarında bulgulanmıştır. Bu bağlamda yapılan çalışmalar bunu desteklemektedir. (Ayten vd., 2012; Bridges & Moore, 2002; Canş, 2021; Çapcıoğlu & Belen, 2016; Elkind, 1970; Gill vd., 2010; Gullatte, 2010;

İlk & Bilici, 2020; Kuru & Baynal, 2022; Mann vd., 2008; Mesquita, 2013; Z. Özcan, 2019; K. I. Pargament, 1990, 1997; Rieben, 2014; Shiah et al., 2015; Spinks, 2008; Stewart et al., 2019; Taylor & Chatters, 2010). Ayrıca, Dağcı (2019, ss. 31-33)'nın huzurevindeki yaşlılarla yaptığı görüşmelerde kendini iyi hissedenlerin, aza kanaat eden, hoşgörölü, sabırlı, güler yüzlü, başkalarıyla işi olmayan ve kendi değerlerine ters durumlardan uzak duran, dua eden ve ibadetlerine yönelen bireyler olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte haset, kıskançlık, dedikodu, görgüsüzlük, öfke gibi İslam dininin onaylamadığı davranışlar psiko-sosyal uyumu zora sokan ve bireylerin öznel iyi oluşlarını olumsuz etkileyen faktörler arasında sayılmaktadır. Mehmedoğlu (2014, s. 157)'nin üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada iyilikseverlik değerinden sonra en fazla güven ve uyma değerinin puanı yüksek çıkmıştır. Acar & Apak (2020, s. 2515) ve Koç (2021, s. 147) yaptıkları çalışmalarda manevi yönelim düzeyinin yüksek çıktığını ve günden güne de bu yönelimin arttığını ifade etmişlerdir. Bu çalışmada ise yardımseverlik/iyiliksever, İslam anlayışına sahip olma değerleri öne çıkmıştır. Benzer değer ve kültürel öğelerin psiko-sosyal uyumu kolaylaştırdığı söylenebilir. Bacanlı (2012, s. 94), Çoban (2005, s. 52), Hamamcı & Çoban (2007), Öztemel (2013, s. 250), Yılmaz & Gündüz, (2018, s. 34) topluma uyum ve entegrasyon açısından psiko-sosyal destek programlarının önemli olduğunu belirtmişlerdir. Ayvazoglu vd. (2021)'nin yaptığı nitel görüşme analizlerine göre Suriyeli mültecilerin sosyo-kültürel uyum sağlamasında din önemli bir bağlayıcı/birleştirici faktör olarak vurgulanmıştır. Bu veriler bu çalışmanın dini ve manevi etkenlerin toplumsal uyumu kolaylaştırdığı önermesini desteklemektedir.

Mülteci ergenler karşılaştıkları zor süreçlerde aileden (8kişi), öğretmenlerden (6 kişi), arkadaş çevresinden (10 kişi) destek almayı tercih etmişlerdir. Bu konuda ergen bireyin sağlıklı ve olumlu bir şekilde bireyselliğini kazanma, topluma katılma ve uyum sağlama sürecinde ergene ve ailesine rehberlik yapılmasının önemli olduğu yapılan çalışmalarda ortaya konmaktadır (Özçelik & Şahin, 2016, s. 48). Ancak ruhsal ve manevi bakım ya da manevi danışmanlık hizmetlerinin yeterli olmaması bu alanda karşılaşılan güçlüklerdendir. Koç (2021, s. 147), uluslararası alanda gençlere yönelik okul ve kampüslerde MDR çalışmalarının yapıldığını ancak ülkemizde henüz manevi danışmanlıkla ilgili bir kurumsallaşmanın olmadığını belirtmektedir. Graaff vd. (2020), Hollanda'da yaptıkları çalışmada Suriyeli mültecilerin travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), öfke ve şiddet tanılarına rastladıklarını bu kişilerin manevi ve ruh

sağlığı hizmetinden yararlanmaları sonucu olumlu sonuçlara ulaştıklarını belirtmektedirler.

Aktarılan veriler, bu çalışmanın bulgularını desteklemektedir. Tevekkül, sabır, şükür, teslimiyet gibi manevi değerlerin bireyin psikolojik açıdan olumlu bir şekilde etkili olduğuna işaret edilmektedir. Yapılan bazı çalışmalar da bu durumu desteklemektedir (İnan, 2020, ss. 91-97; Özdemir, 2021b, ss. 216-217). Nitekim zor zamanlarında dini ve manevi değerlerden destek alanların zor durumların üstesinden gelmelerinde etken olduğu bulgulanmıştır. Ayvazoglu ve arkadaşlarının (2021) çalışması da bu çalışma sonuçlarını desteklemektedir. Bununla birlikte Pargament (1997), bireyin zor zamanlarında dinin etkisinin, dinin kişinin hayatında ne kadar yer aldığı ile doğrudan ilişkili olduğunu ifade etmiştir.

Şükür genel olarak katılımcıların söylemleri arasındadır (46 kişi). Katılımcıların bu tutumlarının hayat memnuniyetlerini arttırdığı bulgulanmıştır. Türkiye’de yapılan bazı çalışmalar (Ayten, 2012; Ayten vd., 2012, s. 59; Göcen, 2014, s. 119) şükran ve kabul duygusunun başa çıkmada etkili olduğu sonucuna varmaktadır. Bununla birlikte şükran duygusun son yıllardaki ruh sağlığını koruma ve başa çıkmadaki olumlu etkisine daha fazla işaret edilmektedir. Şükür duygusu alanında yapılan çalışmalarda şükür duygusunun olumlu bakma/hayra yorma (29 kişi), var olan olumlu duruma odaklanma (12 kişi), aile ve çevrenin sosyal desteğini fark etme (24 kişi), küçük şeylerle mutlu olabilme gibi kapsamlı bir olgudur (Kardaş & Yalçın, 2019, ss. 24-25). Katılımcılar kendilerini stresli hissettikleri durumlarda ya da bu dönemlerde koruyucu etkisinden faydalanma adına düzenli olarak Kur’an-ı Kerim okuma/dinleme faaliyetine günlük hayatlarında yer ayırmaktadırlar (38 kişi). Bununla birlikte katılımcılar namazlarına düzenli bir şekilde devam ederek (21 kişi), tevekkül ederek (12 kişi), tefekkür ederek (21 kişi), dua ederek (47 kişi), sabrederek (31 kişi), Allah’ samimi bir şekilde güven hissederek (22 kişi) başa çıkma süreci yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Öz yeterlilik, yaşantı ve dolaylı yaşantı, çevresel ve psikolojik faktörlerden etkilenmektedir. Yapılan bazı çalışmalar bu durumu desteklemektedir (Özcan & Esen, 2016; Özgüngör & Kapıkıran, 2011; Rutter, 1987; Toplu, 2017, ss. 88-90). Psikolojik sağlamlık açısından öz yeterlilik, arkadaşlık geliştirmede yetenekli olma, yüksek iletişim becerisi, yüksek öz saygı, kaygı ve engellenme durumlarına dayanabilme, yeni

durumlara adapte olabilme, stresli ve travmatik durumlarla başa çıkabilme bireyin dayanıklılığını artıran başa çıkmada etkili olan faktörlerdendir (Altınışik, 2020; Doğrusanık, 2020; Güleçer, 2021; Gürkan, 2006, s. 52; Karakaya Aydın, 2019; Kuru & Baynal, 2022; Özpolat, 2018; Sulhan, 2021; Şahin Demirkapı, 2013; Tüzün, 2021; Yavuz, 2021). Batan & Ayten (2015, ss. 87-88)'in psikolojik dayanıklılık, yaşam doyumu ve dini başa çıkma üzerine gerçekleştirdikleri çalışmada, olumlu dini başa çıkma stillerini kullanma, psikolojik direnç/dayanıklılık ve yaşam doyumu arasında pozitif anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir. Ayrıca Özcan (2019b), mülteci öğrencilerin kültürel uyumları ile dinî başa çıkmaları arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere gerçekleştirdiği araştırmasında olumlu dini başa çıkma stillerine yönelmek ile kültürel uyum arasında pozitif anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Ferah (2019, ss. 392-397)'ın dini başa çıkma etkinlikleri ile depresyon, anksiyete ve stres faktörleri arasında olumlu pozitif ilişki bulgulanmıştır.

Bir takım işaretler ve sezgiler yoluyla (Gürses, 2019, s. 499) gerçekleşen dini tecrübeler katılımcıların Allah'a olan bağlılığını artırdığı ve başa çıkmalarında olumlu etki ettiği anlaşılmıştır. Cesur (2021, ss. 70-84), hemodiyaliz hastalarında travma sonrası büyüme, din ve maneviyat üzerine gerçekleştirdiği nitel araştırma sonuçlarına göre tedavi gören bireylerin dini ve manevi kaynaklardan destek alarak, yaşadıkları ruhsal sarsıntı ve fiziksel acıları kontrol altına almaya çalıştıklarını, olumlu dini başa çıkma stillerine olumsuz başa çıkma stillerinden daha fazla baş vurulduğu sonucuna varmıştır. Bu alanda yapılan bazı çalışmalar (Gill vd., 2010; Herman, 2016b; Jayawickreme vd., 2013; Linley & Joseph, 2004; Salo vd., 2005; Terzi & Çankaya, 2009; Unterrainer vd., 2014), stres ve travma sonrası büyümede dini ve manevi etkenlerin detaylı ele alınmasını ve etkili olduğu alanlara işaret etmektedir.

Covid-19 salgını sürecinde birçok insanın karantinada kalma, işini ve sevdiklerini kaybetme gibi olumsuz durumlarla karşı karşıya kaldığı ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada da iş arama sürecinde ya da çalışmakta olan katılımcıların olumsuz etkilendiği söylenebilir. Covid-19' un Türkiye'deki yabancı topluluklar üzerinde olası etkilerini inceleyen bir çalışmada, beklendiği gibi araştırmaya %66 oranla en fazla Suriyeliler katılmıştır. Ürdün, Mısır, Filistin gibi sayıca fazla olan göçmenlerin oluşturduğu grupta %42 oranında 18-25 aralığındaki katılımcıların olduğu tespit edilmektedir. Yine araştırmaya göre katılımcıların %87 oranında üniversite ve yüksek lisans mezunu

olduğu; %45'inin çalışmadığını ve %11'inin işini kaybettiği görülmektedir. Yani araştırma sonuçlarına göre pandemi sürecinde yüksek tahsilli olanlarla birlikte birçok kişi işini kaybetmiş ve zor duruma girmiştir. (İskender, 2021, ss. 242-243).

Doğal afetler (Kukuoğlu, 2018, ss. 39-42), kıtlık, kuraklık, savaşlar, göçler, ayrılıklar ve ölüm kişiyi psikolojik yönden sarsan durumlardır. İnsanlar bu ve benzeri durumlarda dine sığınmış, dinden destek almışlardır. Ancak dini başa çıkma yöntemlerinin hepsinin olumlu olduğunu söyleyemeyiz. Bu nedenle Ayten (2012), dini başa çıkma yöntemlerini, olumlu dini başa çıkma ve olumsuz dini başa çıkma yöntemleri olarak ayrıştırarak değerlendirmenin gerekliliğine işaret etmiştir. Bununla birlikte başlarına gelen bu durumu Allah'ın bir cezası (13 kişi), bela ya da imtihan (29 kişi) olarak görenler ya da çok rahat yaşadıkları için şu anki acı ve ıstıraplara maruz kaldıklarını (33 kişi) düşünenler mevcuttur. Güler (2016, ss. 10-12), olumsuz dini başa çıkma stillerinin kişilerin depresyon belirtileri ile çaresizlik ve negatif duygularını artırdığını, öz saygı ve iyimser duygularını azalttığını ifade etmektedir. Başa çıkmada etkili olmayan ve bireyin suçluluk duymasına neden olan dini başa çıkma stilleri olumsuz dini başa çıkma olarak tanımlanır (Pargament, 1990). Korkmaz (2021, s. 254)'ın araştırma sonucuna göre yaş ve olumsuz başa çıkma stillerine yönelmek arasında anlamlı bir fark bulgulanmamıştır. Bununla birlikte Baynal'ın araştırmasına göre erinlik döneminde korku ve kaygılar daha yoğun yaşanmakta ve hissedilmektedir. Buna göre özellikle ilk ergenlik döneminde olanların kendilerini daha fazla suçladıkları anlaşılmıştır (15 kişi). Cinsiyetin olumsuz başa çıkma stillerine yönelmekte anlamlı bir fark olmadığını ileri süren çalışmaların (Ercan & Kula, 2021, ss. 10-12; Karakaş & Koç, 2014, s. 626) yanı sıra Korkmaz (2021, s. 253)'ın araştırmasında kadınların olumlu dini başa çıkma stillerine yönelme puanları erkeklerin olumlu dini başa çıkma puanlarından yüksek çıkmıştır. Ayten vd. (2012, ss. 57-58)'ın araştırma sonuçlarına göre kadınların hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma etkinliklerine yönelme puanları erkeklerin dini başa çıkma etkinliklerinden daha fazla çıkmıştır. Bu çalışmada bu durumu desteklememektedir. Bulgulara göre olumsuz dini başa çıkma stillerine yönelen mülteci ergen kızların sayısı (27 kişi) iken olumsuz dini başa çıkma stillerine yönelen erkeklerin sayısı (15 kişi) daha az çıkmıştır. Yaşadıkları stresli durumlar ile dini ve yaratıcıyı bağdaştıranlar (2 kişi) dini çelişki yaşamaktadırlar. Mülteci ergenlerden bir kısmı maruz kaldıkları durumlar ile başa

çıkamamış ve intihar girişiminde bulunmuşlardır (2 kişi). Avrupa’da intihar girişimlerinde bulunan ve psikiyatrik hastalıklara sahip olanların dini tören ve ibadetlere katılma durumları 144 hafta boyunca incelendiğinde, ibadet ve dini törenlere katılanların katılmayanlara oranla daha az intihar düşüncelerine sahip olduğu ortaya koyulmuştur (Price & Callahan, 2017, Akt.: Horozcu, 2019, s. 181).

Ergenler üzerinde yapılan çalışmalara bakıldığında Koç (2006), küçük yaşlardan itibaren dini eğitimin alınmasıyla birlikte uygun sosyo-kültürel şartlar sağlandığında ergen bireylerde daha az dini bunalım ve bocalama olacağını ifade etmektedir. Yine bu konuda yapılan aynı araştırmada ergenlerin %13.6’sının dini şüphe ve bunalım içine girdiği, %15.3’ünün dinden uzaklaştığı ve %22.3’ünün bu ve benzeri sebeplerle suçluluk ve günahkarlık duygusu yaşadıkları bulgulanmıştır. Çayır (2014, s. 59), ergenlik sürecinin zihinsel faaliyetlerin artmasına bağlı olarak, kimliğin şekillendiği, hem dini uyanışın hem de şüphe ve sorgulamaların ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bahadır (2010)’ın çalışmasında, 12- 18 yaş aralığında %40 ve üzeri dini şüphe yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Yine bu araştırmada ergenlerin dini şüphe ile başa çıkmada tercih ettikleri yöntemler Allah’a sığınma ve O’ndan yardım dilemek (%32.5), güvenilir kişilere başvurarak sosyal destek aramak (%30.3), ilgili bilgi kaynakları (kitap, video, vb.) araştırmak (%20.2) sonuçları bulgulanmıştır.

Bu değerlendirmeler doğrultusunda savaş ve göç, çocukluk sürecinden itibaren zor yaşantılara şahit olan ergenlik dönemindeki bireyleri olumsuz etkilemiştir. Bu yaşantılar içerisinde mülteci ergenlerde, ergenlik sürecinin getirdiği bazı zorluklar ile psiko-sosyal gelişim ödevlerini (başarı, sosyal ilişkiler, kimlik arayışı, gelecek planları) yerine getirme çabası anksiyete ve strese neden olmaktadır. Bununla birlikte katılımcılarda başlangıç düzeyinde depresyon (yorgunluk, isteksizlik, iştah kaybı, yeme-içme bozuklukları, uyku bozuklukları, suçluluk hissi vb.) semptomları görülmektedir. Aynı zamanda bazı katılımcılarda bu semptomların ilerlediği ve intihara meylettikleri ifadelerinde mevcuttur. Yaşanılan zorlukların ergenlik dönemindeki mültecilerde psikolojik olarak anlam kaybına ve boşluk hissine neden olduğu söylenebilir. Özellikle suçluluk duygusu, katılımcıların olumsuz başa çıkma ve olumsuz dini başa çıkma stillerine yönelmeleri neden olmaktadır. Bu bağlamda zor durumlara karşı mülteci ergenler başa çıkma ve dini başa çıkma stillerine yönelmişlerdir. Olumlu dini başa çıkma stillerine yönelenlerin diğerlerine göre daha

yüksek yaşam memnuniyetine sahip oldukları, kendilerini güvende ve mutlu hissettikleri, zor durumların üstesinden daha kolay geldikleri bulgulanmıştır. Ayrıca katılımcıların ifadelerinde inanç duygusunun ve dini ritüellere (Kur'an okumak, namaz kılmak, dua etmek vb.) devam etmenin bireyleri teskin ettiği, umut duygusunu pekiştirdiği, sorunlar karşısında psikolojik durumu dengelediği bulgulanmıştır. Bu bağlamda bulgulara göre, karşılaşılan zor durumlarda, dini ve manevi etkenlerin başa çıkma sürecine olumlu destek sağladığı ortaya çıkmıştır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Savaşın ve göçün bireyin hayatını birçok yönden değiştirdiği ve olumsuz etkilediği açıktır. Suriye’de 2011 yılında çıkan iç savaş nedeniyle milyonlarca Suriyeli zorunlu göç ederek yer değiştirmiştir. Suriyeli göçmen bireyler açısından savaşın ve göçün neden olduğu en önemli değişiklik ülke (mekân) değişimi ve buna bağlı olarak dil ve kültür boyutundaki farklılıklardır. Zor şartları içeren savaş ve göç süreçleri ile ergenlik döneminin duygusal, bilişsel, sosyal özellikleri ve kimlik arayışının devam etmesi bu süreçte daha fazla olumsuz etkilenmelerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu anlamda çalışmada ergenlik dönemindeki Suriyeli mültecilerin farklı kültürel faktörlere nasıl uyum sağladıkları, savaşın ve göçün ergenler üzerinde nasıl etki ettiği incelenmiştir. Savaşın ve göçün psiko-sosyal olarak hangi sonuçları doğurduğu ile ergen bireylerin bu süreçlerle nasıl başa çıktığı ve hangi başa çıkma stillerine yöneldikleri çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Ülkemizde mülteciler hakkında psikoloji alanında yapılan çalışmalar mevcuttur. Bununla birlikte dini başa çıkma, mültecilik ve ergenlik bağlamında yeterli araştırmanın olmadığı görülmektedir. Bu çalışmaların çok azı ergenlik dönemindeki Suriyeli mültecileri kapsamaktadır. Konu ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında ergenlik dönemindeki belirli grupların (ilköğretim, lise öğrencileri) araştırıldığı görülmektedir. Bu çalışmada ise ergenlik dönemindeki farklı gruplardan (ilköğretim ve lise öğrencileri, üniversiteye hazırlananlar, çalışan ve bunlar dışında kalan) katılımcılar dahil edilerek araştırma detaylandırılmıştır.

Araştırmada ergenlik dönemindeki mülteci ergenlerin savaş ve göç sürecinde yaşadıkları zorlukların neler olduğu; bunlarla nasıl başa çıktıkları, dini ve manevi etkenlerin başa çıkma sürecinde nasıl bir rol oynadığı derinlemesine mülakat yöntemiyle incelenmiştir. Mülteci ergenlerin incelendiği bu çalışma 2021- 2022 yılları arasında İstanbul’da Pendik, Sultanbeyli, Sancaktepe, Ümraniye, Zeytinburnu, Arnavutköy ve Başakşehir ilçelerinde yaşayan 11-19 yaş aralığında (32 kız, 18 erkek) toplamda 50 katılımcıdan oluşmaktadır.

Araştırma giriş bölümü ile birlikte dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm olan giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, problemleri, yöntemi ile çalışmanın önemine, varsayım ve sınırlılıklarına yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ergenlik dönemi ve boyutları, ergenliğin psiko-sosyal açıdan risk faktörleri, göç olgusu,

mültecilerde risk faktörleri, başa çıkma stilleri ve dini manevi manevi etkenler ile ilgili kavramsal ve kuramsal çerçeve yer almaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise araştırmanın modeli, araştırma sahası, katılımcılar, veri toplama aracı, verilerin analizi ve yorumlanması ile araştırmada karşılaşılan güçlükler hakkında bilgiler verilmektedir. Dördüncü bölümde araştırmanın bulguları sunulmuş ve beşinci bölümde ise bulgular analiz edilerek yorumlanmıştır.

Araştırma bulgularına göre bireyler çok küçük yaşlardan itibaren psikolojik açıdan sarsıcı olaylar ve kayıplar yaşamışlardır. Savaş ortamı, göç öncesi ve göçten sonraki süreçlerin farklı sorunları barındırdığı ortaya çıkmıştır.

Araştırmada genel olarak savaşın ve göçün neden olduğu olumsuz etkilenmeler başlıca sosyal ve psikolojik etkenler olarak sınıflanmıştır. Sosyal etkenler, göç öncesinde savaş şartlarına uyum sağlayamamak, yaralanmak, sosyal düzenin bozulması ile göç sürecinde, güvenli olmayan göç yollarını kullanmak, zor şartlarda ve uzun saatler yolculuk etmek, ekonomik problemler, yol kesiciler; göç sonrasında ise farklı dil ve kültüre uyum sağlamada zorlanma, ekonomik problemler, yaşadığı çevreye uyum sağlayamama, birden fazla göç etmek zorunda kalmak; psikolojik olumsuz etkilenmeler ise göç öncesi süreçte, korku ve panik yaşamak, çaresiz hissetmek; göç sürecinde, tehditlere karşı korku yaşamak; göç sonrası süreçte, aidiyet hissedememek, özlem duymak, üzülmek, ayrımcılık ve dışlanma hissetmek olarak bulgulanmıştır.

Göç eden mülteciler savaş sürecinde, uçak ve bomba sesleri, silahlı çatışma, ev baskınları, kaçırılma, hapsedilme gibi travmatik olaylara maruz kalmış ya da şahit olmuşlardır. Bununla birlikte temel gıda ve diğer ihtiyaçlara ulaşmada büyük zorluklar yaşamışlardır.

Katılımcılar göç sürecinde uzun saatler yürümek zorunda kalmış, güvenli olmayan askeri, mayınlı arazilerden geçmişlerdir. Bu süreçte yol kesicilerle ve insan kaçakçıları ile karşılaşma riski yaşamışlardır. Göç sürecinde bazıları birden fazla ülkeye göç ederek hedef ülkeye varabilmişlerdir. Hedef ülkeye vardıklarında ekonomik sıkıntı, sosyal ortama uyum sağlayamama, alışamama gibi nedenlerden ötürü tekrar göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle bazı katılımcılar Türkiye'ye ve İstanbul'a geldikten sonra dahi birkaç kez iç göç yaşamışlardır.

Hedef ülkeye varan mülteciler dil, ekonomik sıkıntı ve yabancı olmak gibi faktörler nedeniyle bir süre birkaç aile ile tek bir evde yaşamak zorunda kalmışlardır.

Katılımcıların ilk ve en büyük beklentisi can ve mal güvenliğidir. Daha sonra ekonomik yönden iyileşme ve temel ihtiyaçlara ulaşma gelmektedir. Katılımcıları mutlu eden ve şükre yöneltten durum savaşın olmadığı ve günlük rutinlerine devam edebilecekleri bir yerde yaşamaktır. Ergenlik dönemindeki bireylerin göç ettikleri ülkeye uyum sağlama süreçlerinin önceki yaşantıları ile ilişkili olduğu; önceki yaşamlarını referans alarak beklenti içerisine girdikleri söylenebilir. Göç ettikleri ülkelerindeki statüleri, sosyo-ekonomik durumları, sosyal çevreleri sonraki yaşamlarını kabul etmede ya da yadsımlarında etkili olmuştur. Ayrıca katılımcılar Türk halkının yardım severliğinden memnuniyet ve şükran duygularıyla bahsetmişlerdir. Kültürel benzerliklerin uyum sağlama süreçlerinde olumlu katkı sağladığı gözlenmiştir. Katılımcıların alıştıkları hayatı ya da benzerini yaşamaya devam etmeleri olumlu bir etkidir. Ayrıca göç ettikten sonra yerel halkın yardımı ile karşılanmış olmak göç eden bireyleri memnun etmiştir. Son yıllarda bazı olumsuz söylemlerle karşılaştıklarını ifade etseler de Türk halkı “yardımsever” kavramı ile ifade edilmiştir. Türkiye’ye göç eden Suriyeli mülteciler ile yerel halk arasında dini, tarihi ve kültürel benzerlik olması nedeniyle bu sosyal etkenlerin mülteci ergenlerin psiko-sosyal yönden kültürel uyum sağlamalarına yardımcı etkenlerden olduğu anlaşılmıştır.

Nitekim yapılan görüşmeler ışığında Türkiye’ye göç eden bireylerin halkının Müslüman olması, kültürel açıdan dini unsurların yaşatılması ve ibadetlerini rahatça yapabilmeleri gibi nedenlerle göç etmek için Türkiye’nin tercih edildiği ifade edilmiştir. Bu durum dini ve manevi etkenlerin psiko-sosyal uyumu sağladığı önermesini desteklemektedir. Uyum sağlamada yaşanan zorluk dil problemi ise ortak yaşam alanlarının kullanılması ve karşılıklı etkileşim neticesinde zamanla aşılmıştır.

Ekonomik şartlar nedeniyle çalışmak zorunda kalan gençler bu süreçte bocalamışlardır. Bunda dil bilmeme ve daha çocuk yaşta olmanın etkisi vardır. İlk yıllarda ailece çalışmak zorunda kalan göçmenler birkaç yıl içerisinde ekonomilerini düzelttikten sonra nispeten eski düzenlerine ve okullarına geri dönmüşlerdir.

Çalışan ve okuyan gençler bir şekilde olumlu ya da olumsuz sosyal temas kurmuşlardır. Ancak ekonomik veya kültürel sebeplerle birçok genç okulu bırakmak zorunda kalmıştır. Erkekler eve maddi katkı sağlamak amacıyla çalışmaya yönelmiş; kızların bir kısmı evlenmiş bir kısmı ise yabancı bir ülkede güvenli olmayacağı

nedeniyle okulu bırakmayı tercih etmişlerdir. Bunun yanında okula devam eden Türkçeyi öğrenen ve arkadaşlarını başarıları ile özendiren gençler de mevcuttur. Bu durumdaki gençlerin ailelerinin ekonomik koşullarının diğer göçmenlere kıyasla daha iyi olduğu söylenebilir.

Katılımcılar araştırma süresince aynı grupta değerlendirilmelerine rağmen ergenlik döneminin başında olan kişilerin Suriye'deki savaştan çok fazla etkilenmedikleri anlaşılmıştır. On beş yaş ve üzeri bireyler savaşı ve etkilerini hissetmiş ve psikolojik olarak sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir. Savaştan en fazla etkilenenlerin bu yaş grubu olduğu söylenebilir.

Uyum sağlama ve olumlu sosyal beceri geliştirmede cinsiyetin belirgin bir farkı görülmemekle birlikte yaş önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim genç yaşta göç eden bireyler daha hızlı sosyalleşerek arkadaş gruplarına katılmış ve uzun süre yabancılık çekmemişlerdir.

Yine erken yaşlarda olmalarına rağmen erken göç eden bireyler kendilerinden sonra gelenlere ön ayak olmuşlardır. Savaşın başlamasının ardından ilk yıllarda göç eden bireyler iletişim açısından büyük zorluklar yaşamışlar; hemen ardından gelen grup ise bu sıkıntıyı ilk gelenlerden daha kolay atlatmışlardır.

Savaş sürecinde katılımcılar yoğun korku, çaresizlik, ölüm kaygısı ve göç sürecinde belirsiz riskler neticesinde kaygı hissetmişlerdir. Katılımcılar travmatik deneyimlerini hatırlayınca büyük bir üzüntü ve korku hissetmekle birlikte eski Suriye'ye ve oradaki aile bütünlüklerine özlem duymaktadırlar.

Genç ve dışa dönük bireylerin daha hızlı sosyalleşerek daha kolay uyum sağladıkları tespit edilmiştir. Dil faktörünü göç eden bireylerin uyum sağlama süreçlerinde kilit rol oynamaktadır. Dili erken öğrenen bireyler daha özgüvenli ve yüksek motivasyon hissetmişler ve daha kolay uyum sağlamışlardır. Bu açıdan erkekler ve kızlar arasında belirgin bir fark görülmemiştir. Ayrıca sosyal temasın dil öğrenmede etkin rolü ortaya çıkmıştır. Mülteci ergenleri sosyal uyum ve psikolojik iyi olma açısından olumsuz etkileyen faktörler arasında dil önemli bir yer tutmaktadır.

Uyum sağlama sürecinde emniyet hissi, psikolojik ve duygusal hazırlık ve mizaç faktörlerinin önemi ortaya çıkmaktadır. Katılımcılar rahat ve güvende hissedemedikleri ortamlarda sosyalleşememişler ve Türkiye'ye göç ettikten sonra

tekrar iç göç yapmışlardır. Katılımcılar yaşamak için kriterlerine uygun çevresel ve ekonomik koşulların olduğu ortamlara yerleşmiş ve burada sosyal hayata karışmayı tercih etmişlerdir.

Ergenlik döneminin, çok boyutlu ve hızlı değişikliklerin yaşandığı karmaşık ve stresli bir süreç olduğu bilinmektedir. Fiziksel, bilişsel ve toplumsal olarak yeni durum ve şartlar ortaya çıkabilmekte ve bu değişiklikler ergen bireyin denge haline ulaşmasını engelleyerek bu süreçte olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Yine bu süreçte kimlik arayışı, gelecek planları ile okul, aile ve toplumsal olarak bazı görev ve sorumluluklar ergenleri etkileyebilmektedir. Bunlara savaş ve göç şartları ile ekonomik sorunlar, farklı kültür, dil ve uyum sorunları da eklendiğinde ergenlik dönemindeki bireylerin psiko-sosyal açıdan zorlanabilecekleri öne sürülebilir.

Katılımcılar psikolojik olarak sosyal çevrede kendilerini ne kadar güvende hissediyorlarsa o oranda uyum sağlayabilmiş ve adapte olabilmişlerdir. Bunda olumlu dini başa çıkma stratejilerinin yeri büyüktür. Olumlu dini başa çıkma stratejilerine yönelen katılımcıların hayat memnuniyet düzeylerinin daha yüksek olduğu, sosyalleşmeye daha açık oldukları ve yaşadıkları zorluklar ile daha iyi başa çıktıkları anlaşılmıştır. Yine uyum ve sosyalleşme sürecinde katılımcıların mizaçları ve sosyalleşme şekilleri etkili olmuştur. İçe dönük ve yalnız kalmayı seven bireyler daha az sosyalleşirken, dışa dönük bireylerin daha fazla sosyalleştiği ve yaşadıkları ile daha kolay başa çıkabildiği anlaşılmıştır.

Çocuk ve ergenlik dönemi boyunca yaşananlar katılımcıların gelecekteki hedeflerini belirlemede çok önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda psikolog olup göçmen ve kendi durumlarındaki yardıma muhtaç bireylere ücretsiz terapi yapmayı planlayarak psikoloji bölümüne gidenler olmuştur. Yine bu yaşananları hukuk alanındaki boşluklardan kaynaklandığını düşünerek kendini ileride bu alanlarda önemli konumlarda görmeyi planladıkları ya da teknolojiye bağlı olarak ekonomik kalkınmayı sağlayacak alanlarda çalışma yürütmek istediklerini ifade etmişlerdir. Sonuç olarak katılımcıların hedeflerini ve ideallerini yaşadıkları olaylar şekillendirmiştir.

Genç yaşlarda savaş, göç, bütün dünyayı saran salgın hastalık ve birçok kez hayati tehlike riski ile karşı karşıya kalan bireyler yaşama devam etme motivasyonunu, yaşam doyumunu ve psikolojik dayanıklılığı dini ve manevi inanç faktörlerinden destek alarak sağlamışlardır.

Katılımcıların büyük çoğunluğu dindar bireylerden oluşturmaktadır. Bu bağlamda başa çıkma stillerinde dini kullanma oranları oldukça yüksek çıkmıştır. Çalışmada başvurulmuş olumlu dini başa çıkma stillerine diğer başa çıkma stillerinden daha fazla başvurulduğu ortaya çıkmıştır. Travma sonrası dini ve dini olmayan başa çıkma yöntemlerinden destek almak bilişsel esneklik kazandırmanın yanında psiko-sosyal açıdan büyüme ve gelişme sağlayabilir. Bu durum manevi başa çıkma stillerinin olumlu etkisine işaret etmekle birlikte, dini ve manevi etkenlerin travma sonrası büyüme ve gelişmede etkili olduğu sonucuna varılabilir.

Zorlu yaşantılar ile başa çıkmaya çalışan ergenler sosyal destek aramak (anne, arkadaş, öğretmen), hayatı yeniden anlamlandırmak (gözden geçirmek), sorunu çözmeye ilişkin plan yapmak, bilişsel anlamda esnek davranmak gibi bir takım olumlu başa çıkma stillerine yönelmişlerdir. Ayrıca zor ve çaresiz hissedilen durumda Allah'a sığınmak, tevekkül etmek, dua etmek, sabretmek, Kur'an okumak gibi olumlu dini başa çıkma stillerine de başvurmuşlardır.

Sonuç olarak, Suriyeli mülteci ergenlerin zorluklarla başa çıkma sürecinde olumlu başa çıkma yöntemlerine, olumsuz başa çıkma yöntemlerinden daha fazla yöneldikleri ortaya çıkmıştır. Olumlu başa çıkma ve olumlu dinî başa çıkma stilleri arasında ise Suriyeli mülteci ergenlerin olumlu dinî başa çıkma stillerinden daha fazla destek aldıkları görülmüştür. Araştırmaya katılan katılımcılardan olumlu başa çıkma ve olumlu dinî başa çıkma stillerine yönelenler kendilerini mutlu hissettiklerini, şükran duygusunun ve Allah'a dua etmenin kendilerini psikolojik yönden rahatlatıklarını ifade etmişlerdir. Olumlu başa çıkma stillerinden destek alanlar en fazla sosyal destek (aile, arkadaş, öğretmen) arama, kendi kendilerine olumlu telkinler verme, olumlu düşünme, bir işle meşgul olma gibi yöntemlere başvurmuşlardır. Olumlu dinî başa çıkma stillerine yönelen katılımcılar ise en fazla Allah'a dua etme, Kur'an okuma ya da dinleme, hayra yorma, sabretme gibi yöntemlerden destek almışlardır. Olumlu dini başa çıkma stillerine yönelen katılımcıların dinî ve manevî tecrübeler yaşamaları olumlu dinî başa çıkma sürecini desteklemiştir. Olumsuz başa çıkma yöntemlerine yönelenler yaşadıklarını ceza, imtihan ve şükürü edilmeyen bir hayatın sonucu olarak değerlendirmişlerdir. Bu katılımcılarda ise duygularını bastırmak, içine kapanmak ve intihara girişmek gibi durumlar öne çıkmıştır. Bu bağlamda zorluklara karşı dinî ve manevî etkenlerin olumlu etkisi ortaya konulmaktadır. Buna göre dinî ve manevî

etkenlerin psiko-sosyal açıdan zorluklara karşı çözüm üretebilme, farklı koşullara daha kolay uyum sağlama açısından bireyi olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

Uygulamaya Yönelik Öneriler

Araştırma sonucunda göç eden bireylerde dil faktörünün sağlıklı iletişim kurulmasında ve toplumsal uyumun sağlanmasında önemi ortaya çıkmıştır. Buna göre mültecilerin topluma uyum sağlaması açısından okullaşma oranı artırılabilir ya da kurslar planlanabilir. Toplumsal uyumun sağlanması, bireylerin yaşam doyumu düzeyinin ve sorunlar karşısında psikolojik direnç düzeylerinin yükseltilmesi amacıyla koruyucu, iyileştirici ve geliştirici manevi bakım hizmetleri yaygınlaştırılabilir. Türkiye'nin genç nüfusu göz önünde bulundurularak Avrupa'da olduğu gibi manevi danışmanlık hizmetleri okullarda, lise ve üniversite boyutunda belirli periyotlarla uygulanabilir. Bununla birlikte sınav ile meslek seçimi ve kendini tanıma sürecindeki öğrencilere, anne-babası ayrılmış özgüveni, benlik saygısı, bilişsel esnekliği düşük; şiddet eğilimi yüksek gençlere, iş arama ve kariyer geliştirme sürecindeki gençlere uygulanabilir.

Çalışmacılara Yönelik Öneriler:

- Bu çalışmanın benzeri bir sonraki kuşak için tekrarlanabilir ve önceki çalışmalar ile kıyaslanabilir.
- Türkiye'ye birçok ülkeden gelmiş olan mülteciler bulunmaktadır. Farklı milletlerden oluşan mülteciler grubu ile karşılaştırmalı olarak göçmenlerin hayat motivasyonları ve yaşam doyumları dinî ve manevî yönden incelenebilir.
- Ergenlik süreci dini çelişki ve şüpheleri barındırabileceğinden, ergenlik döneminde Türkiye'de din değiştiren mültecilerle ilgili psiko-sosyal sorunlar araştırılabilir.

KAYNAKLAR

- Aagyle, M. (2006). Worship and prayer (M. Koç, Çev.). *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 1(21), 317-338.
- Abanoz, S. (2020). Türkiye’de yapılan dinî başa çıkma konulu araştırmalar hakkında bir değerlendirme. *Eskiye*, 40, 407-429.
- Abluka altındaki suriyelilere “kedi-köpek eti yenilebilir” fetvası*. (2013, Ekim 23). <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abluka-altindaki-suriyelilere-kedi-kopek-eti-yenilebilir-fetvasi/209764> (10.01.2020)
- Acar, M. C., & Apak, H. (2020). Sosyal hizmet uygulamasında din ve maneviyatın rolü ile manevi yönelim arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International Journal of Society Researches*, 15(24), 2505-2527.
- Adams, J. F. (1995). *Ergenliği Anlamak, Ergen Psikolojisinde Güncel Gelişmeler* (B. Onur, Çev.). İmge Kitabevi Yayınları.
- Adler, A. (2013). *Understanding Human Nature, İnsan Doğasını Anlamak* (B. Deniz, Çev.; 13. bs). İlya İzmir Yayınevi.
- Adler, A. (2019). *Sosyal Roller ve Kişiliş* (T. Yörükân, Çev.; 6. bs). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akbaş, E. (2017). Göç ve Uyum. *İçinde Göç ve Sosyal Politikalar* (ss. 11-12). Kadem Gözlem Raporu.
- Akdemir, A. (2019). Syrians in Turkey: A review of literature. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 5(1), 323-336.
- Akgün, N. (2016). *Suriyeli mültecilerde ruhsal iyilik hali ve ilişkili faktörlerin değerlendirilmesi* [Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Akkır, R. (2019). Din, sosyalleşme ve toplumsal uyum: Suriyeli mülteciler örneği. *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 953-971.
- Aksoy, Ö. N. (2020). Ergenlerin sosyal duygusal öğrenme düzeylerinin incelenmesi. *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 576-590.
- Aktı, Ü. (2021). İl göç idarelerinin göçmenlere yönelik etkinliklerinin manevi danışmanlık ve rehberlik bakımından değerlendirilmesi: Kütahya il göç idaresi müdürlüğü örneği. *Harran İlahiyat Dergisi*, 46, 1-17.
- Albayrak, A. (1995). *Ergenlerin Dinî Gelişiminde Sevgi ve Korku Motifinin Etkinliği* [Yüksek Lisans Tezi]. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ali, A., & Sağır, Z. (2014). Dindarlık, dinî başa çıkma ve depresyon ilişkisi: Suriyeli sığınmacılar üzerine bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(47), 5-18.

- Allendy, R. (1968). *Problem Çocuklar* (A. Cemgil, Çev.; Bahar Matbaası). Kitapçılık Ticaret Yayınları.
- Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. Rinehart and Winston.
- Altınışik, E. (2020). *Suriyeli ergenlerde travma sonrası büyüme Ve psikolojik problemler ile ilişkili faktörler* [Yüksek Lisans Tezi]. İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Andersson, B. K. (2011). *Psychology of the refugee, the immigrant and their children, development of a conceptual framework and application to psychotherapeutic and related support work* [Doktora Tezi]. University of Lund.
- Apak, H. (2017). *Sosyal hizmet ve maneviyat: Sosyal çalışmacılar üzerine bir alan araştırması* [Doktora Tezi]. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arı, harun. (2013). *Son Çocukluk Dönemi Dini Gelişiminde Sevgi ve Korku Motiflerinin Etkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, E. (2012). *Etnik Farklılık, Kendini Anlamlandırma ve Göç: Denizli' ye Doğudan Göç Eden Kadın İle Batıdan Göç Eden Kadının Kimlik ve Cinsiyet Deneyimleri* [Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, E., & Arı, R. (2008). Erikson'un psikososyal gelişim dönemleri ölçeğinin türkçe' ye uyarlama, güvenirlilik ve geçerlilik çalışması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 53-60.
- Arslan, İ., Bozgeyik, Y., & Alancioğlu, E. (2017). Göçün ekonomik ve toplumsal yansımaları: Gaziantep'teki Suriyeli göçmenler örneği / socio-economic reflections of migration: the example of Syrian immigrants in Gaziantep / باتنغ يزاع ىلإ نىيىروسلا قرجه قرجهلل ةيىامتجال او ةيىاصتقالا تاساك عنال اىنوم. *İlahiyat Akademi*, 4, 129-148.
- Artan, İ. (1986). *Örgütsel Stres Kaynakları ve Yöneticiler Üzerine Bir Uygulama*. BASİSEN Kültür ve Eğitim Yayınları.
- Ata, S. (2018). *Örgüt kültürünün örgütsel muhalefeti şekillendirici rolü: Ulusal ve uluslararası ticaret yapan firmalarda karşılaştırmalı bir analiz* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Yalova Üniversitesi.
- Atabek, E. (1999). *Kuşatılmış Gençlik*. Altın Kitapları.
- Atkinson, R. C., Atkinson, R., Smith, E. E., Bem, D. J., & Hoeksema, S. N. (1995). *Hilgard's Introduction to Psychology, Psikolojiye Giriş* (Y. Alogan, Çev.). Sosyal Yayınları.
- Avcı, M. (2006). Ergenlikte toplumsal uyum sorunları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 39-63.

- Aybak, T., & İpek, M. (2021). Ergenlik dönemindeki çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadıkları sorunlar. *Aydın Sağlık Dergisi*, 7(2), 141-165.
- Aydın, Ş. K. (2019). *Arap zorunlu göçmenlerde travmatik yaşantılar, göç sonrası yaşam zorlukları ve manevi başa çıkma ve sosyal destek bağlamında psikolojik dayanıklılık* [Yüksek Lisans Tezi]. Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi.
- Ayten, A. (2012). *Tanrı'ya Sığınmak*. İz Yayıncılık.
- Ayten, A. (2017). *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik, Teori ve Uygulama Alanları*. Dem Yayınları.
- Ayten, A., Göcen, G., Sevinç, K., & Öztürk, E. E. (2012). Dini başa çıkma, şükür ve hayat memnuniyeti ilişkisi: Hastalar, hasta yakınları ve hastane çalışanları üzerine bir araştırma. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12(2), 45-79.
- Ayten, A., & Yıldız, R. (2016). Dindarlık, Hayat Memnuniyeti İlişkisinde Dini Başa Çıkmanın Rolü Nedir? Emekliler Üzerine Bir Araştırma. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(1), 281-308.
- Ayvazoglu, A. Ş., Kunuroglu, F., & Yağmur, K. (2021). Psychological and socio-cultural adaptation of syrian refugees in Turkey. *International Journal of Intercultural Relations- Elsevier*, 80(3), 99-111.
- Bacanlı, F. (2012). Kariyer karar verme güçlükleri ve meslek seçimine ilişkin akılcı olmayan inançların ilişkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(37), 86-95.
- Bacanlı, H. (2002). *Gelişim Ve Öğrenme*. Nobel Yayınları.
- Bahadır, A. (2002). *İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma*. İnsan Yayınları.
- Bahadır, A. (2010). Gençlik ve kimlik. *Diyanet Aylık Dergi*, 6.
- Bahçekapılı, M. (2011). Din ve ahlâk eğitiminin ergenlerin kişilik gelişimine katkısı. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9(22), 7-42.
- Balcı, Ş., & Ögüt, N. (2019). Yabancı uyruklu üniversite öğrencileri arasında kültürleşme ve kültürleşme stratejileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42.1, 49-62.
- Balta, E. E. (2018). Çocuk kitaplarında mülteciler ve kültürleşme stratejileri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(2), 487-498.
- Baltaş, Z. (2000). *Sağlık Psikolojisi*. Remzi Kitabevi.
- Basut, E. (2006). Stres, başa çıkma ve ergenlik. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 13(1), 31-36.

- Baş, Z., Baş, A., Kalafat, A., & DiLmaç, B. (2021). Ergenlerde duygusal zekâ, mutluluk korkusu ve mizah tarzları arasındaki yordayıcı ilişkinin incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(33), 154-173.
- Başal, V., & Yüksel, M. F. (2021). 12-13 Yaş grubu kız çocuklarının fiziksel özelliklerinin gelişiminde eğitsel oyunların etkisi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 15(3), 412-428.
- Başoğlu, S. T. (2007). *Sınav Kaygısı ile Özgüven Arasındaki İlişkinin Erinlik Döneminde İncelenmesi*. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Batan, S. N., & Ayten, A. (2015). Dinî başa çıkma, psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumu ilişkisi üzerine bir araştırma. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 15(3), 67-92.
- Batıgün, A., & Şahin, N. (2006). İş stresi ve sağlık psikolojisi araştırmaları için iki ölçek: A-tipi kişilik ve iş doyumu. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(1), 32-45.
- Bayhan, P., & Artan, İ. (2007). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. Morpa Kültür Yayınları.
- Baynal, F. (2016). *Kadınların dini gruplara yönelim nedenleri ve grupların psiko-sosyal ve dini/manevi etkileri* [Doktora Tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baynal, F. (2018). Boşanma sonrası başa çıkmada dini ve manevi etkilerin incelenmesi. *Bilimname*, 2018(35), 253-282.
- Baynal, F. (2021). Erinlik (ön ergenlik) dönemi korku, kaygı ve din ilişkisi üzerine bir araştırma. *Bilimname*, 45, 261-199.
- Berndt, T. J. (2002). Friendship quality and social development. *Current Directions in Psychological Science*, 11, 7-10.
- Berry, J. W. (2001). A psychology of immigration. *Journal of Social Issues*, 57(3), 615-631.
- Bilgin, N. (2006). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi*. Siyasal Kitabevi.
- Bland, A. (2017, November). *The implementation of a junior Samoan language programme in a South Island, New Zealand secondary school context*. Australian Association for Research in Education (AARE) Conference 2017, Canberra, Australia.
- Boyatzıs, C. J. (2017). Çocukluk döneminde dinsel ve manevi gelişim (M. Koç, Çev.). *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 395-445.
- Bozkurt, K. (2018). Suriye iç savaşı: Savaşın yarattığı mültecilik akınının türkiye ve avrupa birliği'ne yansımaları. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 1(1), 57-70.
- Bridges, L. J., & Moore, K. A. (2002). *Religion and Spirituality in Childhood and Adolescence*. Child Trends.

- Bulut, H. (2020). Kur'an bağlamında sabır ve şükür ilişkisi. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 338-355.
- Burke, P. (2006). Enhancing hope and resilience through a spiritually sensitive focus in the treatment of trauma and addiction. *Journal of Chemical Dependency Treatment*, 8, 187-206.
- Burnukara, P., & Uçanok, Z. (2012). İlk ve orta ergenlikte akran zorbalığı: Gerçekleştiği yerler ve baş etme yolları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 15(29), 69-85.
- Bühler, C. (1961). *Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi Doğuştan Yetişkinliğe Kadar Çocuğun Gelişiminin Ana Çizgileri* (F. Baymur, Çev.; 3. bs). İnkılap Kitabevi.
- Canşlı, F. (2021). Psikoterapi sürecinde manevi temelli müdahaleler. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 4, 97-111.
- Cengiz, E. (2018). *Suriyeli ortaokul öğrencilerinin psikososyal uyum sorunları ile demografik özellikler arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Master's Thesis]. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cesur, N. (2021). *Hemodiyaliz hastalarında travma sonrası büyüme, din ve maneviyat: Karşılıklı ilişki üzerine nitel bir araştırma* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ceylan, Y., & Özaydın, M. (2020). Manevi/dini danışmanlıkta değer algısı. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 284-301.
- Chan, K. J., Young, M. Y., & Sharif, N. (2016). Well-being after trauma: A review of posttraumatic growth among refugees. *Canadian Psychology/Psychologie canadienne*, 57(4), 291-299.
- Cilalı, O. (1994). Dua. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 9, ss. 529-530). TDV İslam Ansiklopedisi.
- Cirhinoğlu, F. G. (2020). *Din Psikolojisi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Cloutier, R. (2019). Ergenlik psikolojisinde kuramlar (B. Onur, Çev.). *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 27(2), 875-904.
- Cobb, C. L., Branscombe, N. R., Meca, A., Schwartz, S., Xie, D., Zea, M. C., Molina, L. E., & Martinez Jr., C. R. (2019). Toward a positive psychology of immigrants. *Perspectives on Psychological Science*, 14(4), 619-632.
- Compas, B. E., Connor-Smith, J. K., Saltzman, H., Thomsen, A. H., & Wadsworth, M. E. (2001). Coping with stress during childhood and adolescence: Problems, progress, and potential in theory and research. *Psychological Bulletin*, 127(1), 87-127.
- Coşkunsever, A. (2016). Yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin yaşadıkları sorunlar ve dini başa çıkma: Bursa ve şanlıurfa yetiştirme yurtları örneği. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25, 97-118.

- Crandall, A., Powell, E. A., Brandford, G. C., Magnusson, B. M., Hanson, C. L., Barnes, M. D., Novilla, M. Llineth. B., & Fasulye, Roy. A. (2020).
- Maslow's hierarchy of needs as a framework for understanding adolescent depressive symptoms over time. *Journal of Child and Family Studies*, 29, 273-281.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma Ve Araştırma Deseni* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.). Siyasal Kitabevi.
- Csikszentmihalyi, M. (2005). *Akış Mutluluk Bilimi: Yaşam Niteliğini Yükseltmek için Atılması Gereken Adımlar* (S. K. Akbaş, Çev.). Hyb Yayıncılık.
- Cuban, L. (2001). *Oversold and underused: computers in the classrooms*. Cambridge: Harvard University Press.
- Cufta, M. (2016). Stres ve dini inanç. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 50-70.
- Culpin, I., Stapinski, L., Miles, Ö. B., Araya, R., & Joinson, C. (2015). Exposure to socioeconomic adversity in early life and risk of depression at 18 years: The mediating role of locus of control. *Journal of Affective Disorders*, 183, 269-278.
- Cüceloğlu, D. (1991). *İnsan ve Davranışı*. Remzi Kitabevi.
- Cürcânî, S. Ş. (2013). *Kitâbü't-Ta' rîfât*. Darü'l- Kütüb'il-İlmiyye.
- Çakmak, Z. (2021). *Ergenlerde maneviyet, sosyal medya bağımlılığı ve değerler arasındaki ilişki* [Yüksek Lisans Tezi]. Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Çapcıoğlu, İ., & Belen, F. Z. (Ed.). (2016). *Dezavantajlı Gruplar, Psiko-Sosyal ve Manevi Bakım*. Grafiker Yayınları.
- Çark, Ö. (2021). Kariyer seçiminde sosyo- bilişsel ve manevi yaklaşımlara bütüncül bakış. *EUropean Journal of Managerial Research*, 5(Özel Sayı 1), 158-176.
- Çavuş, M. F., Pekkan, N. Ü., & Develi, A. (2019). Örgütsel sosyalleşmeye yeni bir öncül: Sosyal zeka. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 36, 259-272.
- Çayır, C. (2014). Ergenlerin dini inanç, şüphe ve dini tutumları üzerine bir araştırma. *Bilimname*, 2, 59-88.
- Çelenk, B., & Peker, A. (2020). Ergenlerde benlik saygısının, stresle başa çıkma tarzları ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkideki aracılık rolü. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 147-162.
- Çelik, B., & Ergün, E. (2016). An integrated approach of erikson's psychosocial theory and adlerian counseling. *International Journal of Human and Behavioral Science*, 2(1), 20-26.

- Çelik, Ş. (2014). Suriye iç savaşı'nda silahlı çatışma hukuku ihlalleri. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 38.
- Çınar, F. (2018). Yaşlı ve engelli bireylerde manevi bakımın önemi. *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(13), 35-49.
- Çinemre, A. G. S. (2013). Bir ahlak eğitimcisi olarak Lawrence Kohlberg. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22(1), 143-164.
- Çivitci, A. (2014). İlk ergenlikte öğrenci yaşam duyumu: Okul psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri açısından bir değerlendirme. *Milli Eğitim Dergisi*, 44(202), 5-18.
- Çoban, A. E. (2005). Lise son sınıf öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeylerinin yordayıcı bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(10), 39-54.
- Çocuk destek, gelişim ve eğitim programı: Psikososyal destek kitabı. (2020). Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. <https://www.aile.gov.tr/media/91635/psikososyol-destek-kitabi.pdf> (10.03.2021).
- Çok, F. (1994). Gelişim Psikolojisi: Ergenlik ve Yetişkinlik. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 27(2), 905-935.
- Çok stres yaptığınızda vücudumuzda neler oluyor? (2020). e-Psikiyatri - Nöroloji, Psikoloji, Psikiyatri Birlikteliği. <http://www.e-psikiyatri.com/cok-stres-yaptiginizda-vucudumuzda-neler-oluyor> (10.04.2021)
- Çövenner Özçelik, Ç., & Şahin, Ş. (2016). *Ergenlik dönemi ve sosyalleşme*. 5, 42-49.
- Dağcı, A. (2019). Huzurevi yaşlılarının psiko-sosyal uyumu ve manevi gereksinimleri. *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 12, 23-44.
- Demirbaş, H., & Bekaroğlu, E. (2013). *Evden uzakta olmak: Sığınmacıların/mültecilerin psikolojik sorunları ve alınacak önlemler*.
- Demirkapı, E. Ş. (2013). *Çocukluk çağı travmalarının duygu düzenleme ve kimlik gelişimine etkisi ve bunların psikopatolojiler ile ilişkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Demiröz, H. (2021). *Ergenlerde çoklu zeka, dindarlık ve maneviyat ilişkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demos, J., & Demos, V. (1989). Tarihsel açıdan ergenlik (F. Çok, Çev.). *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 22(2), 755-768.
- Dinçel, E. (2006). *Ergenlik Dönemi Gelişimsel Ödevleri ve Psikolojik Problemler* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Doğan, M. (1997). *Duanın psikolojik ve psikoterapik etkileri* [Yüksek Lisans Tezi]. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, M. (2016). *Sabır Psikolojisi, Pozitif Psikoloji Bağlamında Bir Araştırma*. Çamlıca Yayınları.
- Doğrusanık, H. B. F. (2020). *Beş oturumluk bir psikososyal destek programının mülteci ve türk ortaokul öğrencileri üzerinde etkisi: Sultanbeyli örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dost, S. (2014). Ulusal ve uluslararası mevzuat çerçevesinde ülkemizdeki suriye’li sığınmacıların hukuki durumu. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), 27-69.
- Dönmez, M. (2021). Belçika’daki müslüman göçmenlere hizmet veren manevi danışmanların eğitimi. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 3, 25-53.
- Dursun, N. (2019). *Evli ve bekar bireylerin yaşamın anlamı ve maneviyat düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Düzgün, Ş. A. (2016). İnsanın doğası(fitrati) ve özgürlüğü üzerine. *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 322-342.
- Düzgüner, S. (2021). *Maneviyat Algısı ve Yansımalar*. Çamlıca Yayınları.
- Düzgüner, S., & Soykök, M. (2020). *Gençlere Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri*. DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Düzgüner, S., & Telek, S. (2020). *Huzurevi, Yaşlı Bakım Ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik Hizmetleri*. DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Edirne’de donarak ölen göçmen sayısı 19’a yükseldi: Ankara yunanistan’ı suçladı, atına ise iddiaları reddetti. (2022, Şubat 3). *BBC News Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-60235838> (10.10.2022).
- Ekşi, H. (2001). *Başaçıkma, Dini Başaçıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma Eğitim, İlahiyat ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Karşılaştırılması* [Doktora Tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Ekşi, H. (2016). Bilişsel ahlak gelişimi kuramı: Kohlberg ve sonrası. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 30-38.
- Elkind, D. (1970). The origins of religion in the child. *Review of Religious Research*, 12(1), 35-42.
- Elkind, D., & Dönmez, A. (2019). Erik erikson: İnsanda gelişimin sekiz evresi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 12(1), 27-38.

- Ercan, S., & Kula, N. (2021). Cinsiyetin dini başa çıkma üzerindeki etkisi: Meta – analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), 210-228.
- Erdem, M., & Kesgin, B. (2017). Manevi destek uygulayıcılarının manevi destek hizmetlerine ilişkin görüşleri. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(5), 124-142.
- Erdoğan, M. (2020). Suriyeliler barometresi suriyelilerle uyum içinde yaşamın çerçevesi. İçinde *Orion Kitabevi*.
- Ergen Katılımı ve Sosyal Uyum
<https://www.unicef.org/turkey/ergenkat%C4%B1%C4%B1m%C4%B1-ve-sosyal-uyum> (Erişim: 11.03.2020).
- Erkek, A., Uzun, A., & Emre, M. (2021). Orta ergenlik dönemindeki futbolcularda yaşın sürat performansına etkisi. *Sportive*, 4(1), 57-68.
- Eroğlu, M. (2020). Etnik kimlik, savaş ve göç olgularının çocuklar ve ergenler üzerindeki psikolojik etkileri. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*), 4(1), 94-105.
- Erten, R. (2021). Orta ergenlik dönemindeki öğrencilerin farklı değişkenler açısından beslenme bilgi düzeylerinin incelenmesi. *Necmettin Erbakan University, Ahmet Keleşoğlu Faculty of Education*, 4(2), 107-116.
- Ertuğrul, F., & Eker, E. (2019). Ön ergenlik döneminde zorbalık davranışı ile bazı sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 5(2), 117-140.
- Eryılmaz, A. (2009). Ergenlik döneminde stres ve başa çıkma. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 20-37.
- Eryücel, S. (2013). *Yaşam olayları ve dini başa çıkma* [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ferah, N. (2019a). *Boşanma Psikolojisi ve Dini Başa Çıkma Yaklaşımı*. Marmara Akademi Yayınları.
- Ferah, N. (2019b). Boşanma sürecindeki bireylerde depresyon anksiyete stres ve dini başa çıkma arasındaki ilişki. *Bilimname*, 2019(37), 383-405.
- Foka, S., Pluess, M., & Mareschal, I. (2020). Promoting well-being in refugee children: An exploratory controlled trial of a positive psychology intervention delivered in greek refugee camps. *Cambridge University*, 33(1), 87-95.
- Fotoğraflarla savaş öncesi ve sonrası suriye.* (2016). euronews. <https://tr.euronews.com/2016/12/22/fotograflarla-savas-oncesi-ve-sonrasi-halep> (10.10.2020).
- Gander, M. J., & Gardiner, H. W. (2001). *Çocuk ve Ergen Gelişimi* (B. Onur, Ed.; A. Dönmez & N. Çelen, Çev.). İmge Kitabevi.

- Geçtan, E. (1994). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normal Dışı Davranışlar* (10. bs). Remzi Kitabevi.
- Genç, G. (1989). Ergenlik (puberte)' te fizyolojik değişiklikler. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 5(2), 59-67.
- Genovese, J. E. C. (2003). Piaget, pedagogy, and evolutionary psychology. *Evolutionary Psychology*, 1, 127-137.
- Ghumman, U., McCord, C., & Chang, J. E. (2016). Posttraumatic stress disorder in syrian refugees: A review. *Canadian Psychology/Psychologie canadienne*, 57(4), 246-253.
- Gill, C. S., Minton, C. A. B., & Myers, F. E. (2010). Spirituality and religiosity: Factors affecting wellness; among low-income, rural women. *American Counseling Association*, 88, 293-302.
- Göcen, G. (2014). *Şükür Pozitif Psikolojiden Din Psikolojisine Köprü*. Dem Yayınları.
- Göç raporu. (2016). İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı (GİB). https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf (02.02.2020).
- Göç ve maneviyat. (2020, Ekim 21). https://www.youtube.com/watch?v=D_ByJwgKPfQ (05.10.2021).
- Göçmen ve mültecilerin psikososyal problemleri—Bi'nebe 133.bölüm. (2020). <https://www.youtube.com/watch?v=DG5aIjRSi9E> (10.01.2021).
- Graaff, A. M., Cuijpers, P., Acartürk, C., & Bryant, R. (2020). Effectiveness of a peer-refugee delivered psychological intervention to reduce psychological distress among adult syrian refugees in the netherlands: Study protocol. *European Journal of Psychotraumatology*, 11(1), 1-12.
- Grady, J. S., Her, M., Moreno, G., Perez, C., & Yelinek, J. (2019). Emotions in storybooks: A comparison of storybooks that represent ethnic and racial groups in the United States. *Psychology of Popular Media Culture*, 8(3), 207-217.
- Gullatte, M. M. (2010). Religiosity, spirituality and cancer fatalism beliefs on delay in breast cancer diagnosis in african american women. *J Relig Health*, 49, 62-72.
- Güleçer, E. (2021). *Üniversite öğrencilerinde travma sonrası büyümenin yordayıcıları olarak kendini toparlama gücü ve dengeli yaşam algısı* [Yüksek Lisans Tezi]. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güler, Ö. A. (2016). Depresyon belirtileri ve stresle başa çıkma yöntemleri ile dindarlıkla ilgili bazı değişkenler arasındaki ilişki. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 8, 6-18.

- Gülmez, Ç., & Gülmez, H. (2020). *Kadın konukevlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri*. DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Gülmez, S. C., & Öztürk, A. (2018). Göç yaşantısı çerçevesinde çocukta psiko-sosyal uyum süreci üzerine bir inceleme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 40(2), 449-481.
- Gündüz, T. (2012). Ergenlik dönemi din eğitimi. *Etkili Din Öğretimi*, 3, 73-101.
- Gürkan, U. (2006). Yılmazlık ölçeği (yö): Ölçek geliştirme, güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 39(2), 45-74.
- Gürses, İ. (2019). Dinî tecrübenin bilimsel değeri. *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 498-513.
- Gürses, İ., & Kılavuz, M. A. (2011). Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20(2), 153-166.
- Gürsu, O. (2011). *Ergenlik döneminde psikolojik sağlık ve dindarlık ilişkisi* [Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürsü, O., & İşbilen, N. (2020). *Bağımlılara Yönelik Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik Hizmetleri*. DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Güven, S. (2006). *Toplumbilimde Araştırma Yöntemleri*. Ezgi Kitap Yayıncılık.
- Güvendi, M. F., & Alpaydın, Y. (2022). Suriyeli mültecilerin yükseköğretimden istihdama geçiş deneyimlerinin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 55(55), 365-388.
- Güzel, S. (2009). *Telkin ve terapide duanın önemi* [Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hamamcı, Z., & Çoban, A. e. (2007). Mesleki olgunluk ve mesleki kararsızlığın akılcı olmayan inançlarla ilişkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(27), 31-42.
- Harman, Ö. F. (1994). *Din* (C. 9, ss. 345-349). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Herman, J. (2016). *Travma ve İyileşme* (T. Tosun, Çev.). Literatür Yayıncılık.
- Hernandez, M. Y. (2009). Psychological theories of immigration. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 19(6), 713-729.
- Horozcu, Ü. (2017). *Din psikolojisi*. Rağbet Yayınları.
- Horozcu, Ü. (2019). Din Psikolojisi. İçinde M. D. Karacoşkun (Ed.), *Ruh Sağlığı ve Din* (ss. 181-185). Grafiker Yayınları.
- Hökelekli, H. (2015). *Psikolojiye Giriş* (5. bs). Emin Yayınları.

- Hull, J. M. (t.y.). Manevî gelişim: Yorumlar ve uygulamalar (İ. Kapaklıkaya, Çev.). *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(2), 109-124.
- Işık, H., & Karaman, K. (2020). *Manevi danışmanlık ve rehberlik—Ceza infaz kurumlarında manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri*. DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://yayinsatis.diyanet.gov.tr/ceza-infaz-kurumlarinda-manevi-danismanlik-ve-rehberlik-hizmetleri>
- İçöz, E. (2018). Din felsefesi. *Ankara Bilimsel Araştırma Yayınları*, 2(3), 68-74.
- İlbay, N. (2017). *Hatay'daki Suriyeli mültecilerin sosyal yaşama adaptasyonu: Sorunlar ve çözüm önerileri* [Yüksek Lisans Tezi]. Mustafa Kemal Üniversitesi Sostyal Bilimler Enstitüsü.
- İlk, G., & Bilici, M. (2020). Viktor Fankl örneği ile varoluşçu psikolojide din ve maneviyat. *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(17), 45-62.
- İnan, R. A. (Ed.). (2020). *Felsefe ve Din Bilimlerinde Güncel Akademik Eğilimler (2016-2020)*. Sonçağ Akademi.
- İsaoğlu, J. (2021). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları, yalnızlık düzeyleri ile kaygı durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Suriyeli üniversite öğrencilerine yönelik bir model önerisi)* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- İskender, H. (2021). Possible impacts of covid-19 on foreign communities in Turkey. *European Journal of Science and Technology, Special Issue 32*, 241-247.
- Jayawickreme, E., Jayawickreme, N., & Seligman, M. E. P. (2013). From trauma victims to survivors: The positive psychology of refugee mental health. *Nova Science Publishers*, 313-330.
- Jung, C. G. (1998). *Psikoloji ve Din* (R. Karabey, Çev.). Okyanus Yayınları.
- Jung, C. G. (2001). *Anılar, Düşler Düşünceler* (İ. Kantemir, Çev.). Can Yayınları.
- Kaba, İ. (2019). Stres, ruh sağlığı ve stres yönetimi: Güncel bir gözden geçirme. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 73, 63-81.
- Karaca, F. (2016). *Dini Gelişim Psikolojisi*. Eser Ofset Matbaacılık.
- Karacoşkun, M. D., Sambur, B., Horazcu, Ü., & Yılmaz, S. (2017a). *Din Psikolojisi* (M. D. Karacoşkun, Ed.; 4. bs). Grafikler Yayınları.
- Karacoşkun, M. D., Sambur, B., Horazcu, Ü., & Yılmaz, S. (2017b). *Din Psikolojisi* (M. D. Karacoşkun, Ed.; 4. bs). Grafikler Yayınları.
- Karadoğan, U. C. (2019). “Çocuk ve Çocukluk” Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi. 32.

- Karakaş, A., & Koç, M. (2014). Stresle başa çıkma ve dini başa çıkma yöntemleri arasındaki ilişki: Çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 610-631.
- Karakaya Aydın, Ş. (2019). *Arap zorunlu göçmenlerde travmatik yaşantılar, göç sonrası yaşam zorlukları ve manevi başa çıkma ve sosyal destek bağlamında psikolojik dayanıklılık*.
- Karakaya, H. (2020). Türkiye’ de göç süreci ve Suriye göçünün etkileri. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 93-130.
- Karasar, N. (2001). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Nobel Yayınları.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kardaş, F., & Yalçın, İ. (2019). Şükran ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(69), 13-31.
- Kardeş, S., & Akman, B. (2018). Suriyeli sığınmacıların eğitimine yönelik öğretmen görüşleri. *Elementary Education Online*, 17(3), Article 3.
- Karslı, N. (2021). Üniversite öğrencilerinde manevi-insani değerler ve dindarlık ilişkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50, 143-174.
- Kavas, E. (2013). Dini tutum, stresle başa çıkma ilişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 143-168.
- Kaya, A. (2017). Göçün Kültürel Boyutları. *İçinde Göç ve Uyum Sempozyumu* (ss. 14-15). Kadem Gözlem Raporu.
- Kazour, F., Zahreddine, N. R., Maragel, M. G., Almustafa, M. A., Soufia, M., Haddad, R., & Richa, S. (2016). Post-traumatic stress disorder in a sample of Syrian refugees in Lebanon. *Comprehensive Psychiatry*, 72, 41-47.
- Keskinoğlu, M. Ş., & Ekşi, H. (2019). Islamic spiritual counseling techniques. *Spiritual Psychology and Counseling*, 4(3), 333-350. <https://doi.org/10.37898/spc.2019.4.3.069>
- Kızılırmak, Ö. (2015). *Genç yetişkinlerde yaşamda anlamın maneviyat ve kişilik özellikleri açısından incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kirman, M. A., Çalışkan, N., Bilgin, R., Cebe, A., Çetin, Y., Dölek, İ., Onur, M., Sıcak, A. S., & Güçlüten, Ç. (2020). *Göç Ve Din, Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (M. A. Kirman & İ. Dölek, Ed.). Astana Yayınları.
- Kocerguis, M. A., Adams, G. R., & Çok, F. (2019). Erikson evrelerinin sonuçlanması: Kimlik ve yakınlık arasındaki ilişki. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 24(1), 229-239.

- Koç, M. (2003). Ergenlik döneminde dua ve ibadet psikolojisi üzerine teorik bir yaklaşım. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 373-397.
- Koç, M. (2004). Gelişim psikolojisi açısından ergenlik dönemi ve genel özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(17), 231-256.
- Koç, M. (2006). Din psikolojisi açısından ergenlik döneminde dini yaşam. *Diyanet Aylık Dergi*, 8.
- Koç, M. (2021). Diyanet işleri başkanlığı'nın öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerindeki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri (2013-2021): Sınırlılıklar ve bir eğitim programı önerisi. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 3, 135-201.
- Koenig, H. G. (2012). Religion, spirituality, and health: The research and clinical implications. *International Scholarly Research Notices*, 1-33.
- Korkmaz, S. (2021). Olumlu ve olumsuz dini başa çıkma, sosyal medya bağımlılığı ve yalnızlık ilişkisi. *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 7(1), 237-271.
- Köknel, Ö. (1982). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*. Altın Kitaplar Matbaası.
- Köse, A., & Ayten, A. (2012). *Din Psikolojisi*. Timaş Yayınları.
- Köylü, M., & Oruç, C. (2017). *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kula, N. (2002). Deprem ve dini başa çıkma. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 234-255.
- Kula, N. (2006). İstenmedik ve beklenmedik olaylarla karşılaşan bireylere yönelik moral ve manevî desteğin önemi (deprem ve bedensel engellilik örneği). *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(3), 73-94.
- Kulaksızoğlu, A. (2005). *Ergenlik Psikolojisi*. Remzi Kitabevi.
- Kuru, N. P., & Baynal, F. (2022). Mültecilerin savaş sürecinde yaşadıkları travmatik olaylara bakış açılarının manevi yönden incelenmesi. *"Global Migration Phenomenon" With Its Security, Economic, Social, Political And Cultural Dimensions*, 2, 550-551.
- Kuş, E. (2003). *Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri*. Anı Yayınları.
- La Greca, A. M., & Lopez, N. (1998). Social anxiety among adolescents: Linkages with peer relations and friendships. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 26(2), 83-94.
- Lindberg, E. nihal A. (2011). Piaget ve ergenlikte bilişsel gelişim. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 1-10.

- Linley, P. A., & Joseph, S. (2004). Positive change following trauma and adversity: A review. *Journal of Traumatic Stress*, 17(1), 11-21.
- Mann, J. R., McKeown, R. E., Bacon, J., Vesselinov, R., & Bush, F. (2008). Religiosity, spirituality and antenatal anxiety in southern u.s. Women. *Arch Womens Mental Health*, 11, 19-26.
- Marcia, J. E. (1980). Identity in adolescence. *Handbook of adolescent psychology*, 9(11), 159-187.
- Mehmedoğlu, A. U. (2014). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin değer yönelimleri ve dindarlık-değer ilişkisi (m.ü. İlahiyat fakültesi örneği). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30, 133-167.
- Memduhoğlu, Y. D. D. H. B. (2008). Örgütsel sosyalleşme ve türk eğitim sisteminde örgütsel sosyalleşme süreci. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 137-153.
- Merey, Z., & Lokmanoğlu, A. Ş. (2019). Yenidoğan yoğun bakım ünitesinde bebeği yatan annelerin dini başa çıkma süreçleri. *Bilimname*, 2019(37), 1117-1153.
- Mesquita, A. C. ve diğ. (2013). The use of religious/spiritual coping among patients with cancer undergoing chemotherapy treatment. *Revista Latino-Americana De*, 21(2), 539-545.
- Murat, A. (2017). Tanrı'ya sığınmak dinî başa çıkma üzerine psiko-sosyal bir araştırma. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(12), 335-341.
- Naja, W. J., Aoun, M. P., Khoury, E. L., Abdallah, F. J. B., & Haddad, R. S. (2016). Prevalence of depression in syrian refugees and the influence of religiosity. *Comprehensive Psychiatry*, 68, 78-85.
- Niyazibeyoğlu, T. (2021). *İç- dış başarı ve maneviyat* [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oktan, V., & Şahin, M. (2010). Kız ergenlerde beden imajı ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2), 543-556.
- Oluğ, F. (2011). *Erinlik Dönemindeki Öğrencilerde Dini Tutum ve Davranışlar (Sakarya Örneği)* [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Onur, B. (1997). *Gelişim Psikolojisi* (4. baskı). İmge Yayınları.
- Orhan, F., & Dağcı, A. (2015). Ergenlikte dini kimliğin inşası: Sosyal öğrenme kuramı açısından bir değerlendirme. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(7), 115-132.

- Orozco, C. S., Birman, D., Casas, J. M., Nakamura, N., Narra, P. T., Zárata, M., & Vasquez, M. (2011). *Crossroads the Psychology Of Immigration In the New Century* (M. Campbell, Ed.). American Psychological Association.
- Oruç, C. (2013). Erken çocukluk dönemi dini gelişim teorileri bağlamında din eğitimi. *Turkish Studies*, 8(8), 971-987.
- Öngen, D. (2019). Ergenlikte zihinsel gelişim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 26(1), 287-302.
- Özcan, D. A., & Esen, B. K. (2016). Ergenlerin bilişsel esneklik düzeyleri ile özyeterlilikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International Journal Of Eurasian Education And Culture*, 1, 1-8.
- Özcan, Z. (2019). Mülteci öğrencilerin kültürel uyumları ile dinî başa çıkmaları arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 23(1), 127-147.
- Özdemir, H. R. (2021). Kur'an'ın Bireye Verdiği Değer Açısından Yaşlı Bireylerle Manevi Temasa Bir Bakış. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 205-219.
- Özdemir, O., Özdemir, P. G., Kadak, M. T., & Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik gelişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(4), 566-589.
- Özdemir, S. (2017). Engelli bireylerin manevi rehabilitelerinde iletişimin önemi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38, 137-159.
- Özgüle, E. T., & Sümer, N. (2017). Ergenlikte duygu düzenleme ve psikolojik uyum: Duygu düzenleme ölçeğinin türkçe uyarlaması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 20(40), 1-18.
- Özgüngör, S., & Kapıkıran, N. A. (2011). Comparisive adaptation of erikson psychosocial stage inventories to turkish culture: Primary results. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 4(36), 114-124.
- Özkalp, E. (1991). *Davranış Bilimine Giriş*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özkan, A., & Ayten, A. (2020). *Hastanelerde Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik Hizmetleri*. DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Özpolat, V. (Ed.). (2018). Zorunlu göçler ve doğurduğu sosyal travmalar. *Hegem Yayınları*, 379.
- Öztemel, K. (2013). Lise öğrencilerinin kariyer karar verme güçlüklerinin yordayıcıları olarak algılanan sosyal destek ve cinsiyet. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(3), 241-257.
- Öztüre, G., Fidan, A., Bakir, E., Uslu, N. A., & Usluel, Y. (2021). Eğitsel bağlamda teknoloji ve duygu çalışmaları üzerine bir sistematik haritalama çalışması:

Tanımlar, kuramlar ve gelecekteki yönelimler. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 11(1), 20-47.

Öztürk, A. (2018). *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi/ Göç Yaşantısı Çerçevesinde Çocukta Psikososyal Uyum Süreci Üzerine Bir İnceleme* (Sy 40/2). 40/2, 449-475.

Pargament, K., Ensing, D., Falgout, K., Olsen, H., Reilly, B., Haitsma, K., & Warren, R. (1990). God help me: (İ): religious coping efforts as predictors of the outcomes to significant negative life events. *American Journal of Community Psychology*, 18(6), 793-824.

Pargament, K. I. (1990). "God help me: Toward a theoretical framework of coping for the psychology of religion. *Research In The Social Scientific Study of Religion*, 2.

Pargament, K. I. (1997). *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, and Practice*. Guilford Press.

Park, C. L. (2005). Religion as a meaning stress. *Journal of social issues*, 61(4), 707-729.

-making fran

Parlaz, E. A., Tekgün, N., Karademirci, E., & Öngel, K. (t.y.). Ergenlik dönemi: Fiziksel büyüme, psikolojik ve sosyal gelişim süreci. *Turkiah Family Physician*, 3(2), 10-16.

Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. Sage Publications.

Pehlivan, O. (2017). *Aile tanımı ve ilişkilerinin toplumsal olarak inşası* [Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.

Pekkonga, E. K., & Thøgersen, M. H. (2019). Post-traumatic stress disorder, depression, and anxiety in adult syrian refugees: What do we know? *Scandinavian Journal of Public Health*, 48(7), 677-687.

Phillips, R. G., & Janusek, L. (2014). Influence of sense of coherence, spirituality, social support and health perception on breast cancer screening motivation and behaviors in african american women. *The ABNF Journal*, 72-79.

Psikolojik danışma ve rehberlik uygulama ve araştırma merkezi-errem. (2020). <https://errem.erciyes.edu.tr/AktiviteIcerigi/44/24/stres-nedir.html> (10.02.2021).

Ramos, C., & Leal, I. (2013). Posttraumatic growth in the aftermath of trauma: A literature review about related factors and application contexts. *Psychology, Community & Health*, 2(1), 43-54.

Refugees, U. N. H. C. for. (2020, Ekim 17). *Asylum and Migration*. UNHCR. <https://www.unhcr.org/asylum-and-migration.html>

Rieben, I. (2014). Attachment and spiritual coping in patients with chronic schizophrenia. *Mental Health, Religion & Culture*, 17(8), 812-826.

- Rutter, M. (1987). Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*, 57, 316-331.
- Sağır, Z. (2014). *Suriyeli mültecilerde dini başa çıkma ve ruh sağlığı*. <http://dspace.marmara.edu.tr/xmlui/handle/11424/36789>
- Sağır, Z. (2018). *Suriyeli kadın mültecilerde kültürel uyum, ruh sağlığı ve din* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Salo, J. A., Qouta, S., & Punamäki, R. L. (2005). Adult attachment, posttraumatic growth and negative emotions among former political prisoners. *Anxiety, Stress, and Coping*, 18(4), 361-378.
- Saluja, G., Iachan, R., Scheidt, P. C., Overpeck, M. D., Sun, W., & Giedd, J. N. (2004). Prevalence of and risk factors for depressive symptoms among young adolescents. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 158(8), 760-765.
- Sandström, C. I. (1971). *Çocuk ve Gençlik Psikolojisi* (R. Şemin, Çev.). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Saraçoğlu, A. D. (2019). Dezavantajlı gruplar—Psiko-sosyal ve manevi bakım. *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 89-93.
- Sarıer, Y. (2020). Türkiye’de mülteci öğrencilerin eğitimi üzerine bir meta-sentez çalışması: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 3(1), 80-111.
- Sayar, K. (2016). Din, kimlik ve yabancılaşma, ergenlikte kültürel yozlaşma. *Diyanet Aylık Dergi*, 3.
- Saygın, S., & Hasta, D. (2018). Göç, kültürleşme ve uyum. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 10(3), 312-333.
- Schaefer, F. C., Blazer, D. G., & Koenig, H. G. (2008). Religious and spiritual factors and the consequences of trauma: A review and model of the interrelationship. *The International Journal of Psychiatry in Medicine*, 38(4), 507-524.
- Schultz, W. (1991). Çağdaş Felsefede Kaygı Sorunu. İçinde *Korku ve Kaygı*. Metis.
- Selçuk, M. (1990). *Çocuğun Gelişiminde Dinî Motifler*. Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Set, T., Dağdeviren, N., & Aktürk, Z. (2016). Ergenlerde cinsellik. *Genel Tıp Dergisi*, 16(3), 137-141.
- Shiah et al. (2015). Religion and Health: Anxiety, Religiosity, Meaning of Life and Mental Health. *J Relig Health*, 54, 35-45.
- Sıcak, A. S. (2018). Başa çıkma stratejileri açısından kur’ân’da hicret realitesi. *Antakiyat-Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 43-63.

- Sirin, S. R., & Rogers-Sirin, L. (2015). *The Educational and Mental Health Needs of Syrian Refugee Children*. Migration Policy Institute.
- Sirkeci, İ., & Yaylacı, F. G. (2019). Küresel hareketlilik çağında göç kuramları ve temel kavramlar. İçinde *Kuramsal ve Uygulama Boyutları ile Türkiye’de Sığınmacı, Mülteci ve Göçmenlerle Sosyal Hizmetler* (ss. 15-39). Transnational Press London.
- Smith, T. W. (2005a). Spiritual and religious transformation in america: The national spiritual transformation study. *National Opinion Research Center, University of Chicago*.
- Smith, T. W. (2005b). The national spiritual transformation study. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 45(2), 283-296.
- Soner, O. (1995). *Aile uyumu, öğrenci özgüveni ve akademik başarı arasındaki ilişkiler* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Spinks, G. S. (2008). Psychology and religion. İçinde B. Koç & Z. Özcan (Çev.), *Psikoloji ve Din* (C. 13, ss. 307-318). Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
- Stewart et al. (2019). Review of the Effect of Religion on Anxiety. *Int J Depress Anxiety*, 2(2), 1-5.
- Stres ve stresin etkileri. (2014). <https://www.psikodestek.com/?s=STRES> (10.01.2020).
- Sulhan, N. (2021). *Çocukluk çağı travmalarının yaşam kalitesi ile ilişkisinde üstbilişlerin aracı rolü* [Yüksek Lisans Tezi]. Işık Üniveristesi.
- Sun, D., Bullock, M. R., Altememi, N., Zhou, Z., Hagood, S., Rolfe, A., & Colello, R. J. (2010). The effect of epidermal growth factor in the injured brain after trauma in rats | journal of neurotrauma. *Journal of neurotrauma*, 27(5), 923-938.
- Suriye’de çocukların durumu. (2020). <https://www.unicefturk.org/yazi/suriyede-cocuklarin-durumu> (02.02.2021).
- Suriye’de kimyasal silah bilmecesi. (2018). dw.com. <https://www.dw.com/tr/suriyede-kimyasal-silah-bilmecesi/a-43366924> (11.02.2019).
- Suriyeli mülteciler için kilis’e konteyner kent. (2012, Aralık 29). İHH İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı. <https://ihh.org.tr/haber/suriyeli-multeciler-icin-kilise-konteyner-kent-1535> (10.04.2020).
- Şahin, A. (2006). Din kaynaklı stres üzerine bir araştırma. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(21), 147-180.
- Şahin, M. C., & Aydemir, S. (2018). Zorunlu-kitlesel göç olgusuna sosyolojik bir yaklaşım: Türkiye’deki suriyeli sığınmacılar örneği. *Dini Araştırmalar*, 21(53), 121-148.

- Şavli, A. K., & Tekin, P. dr uğur. (2019). 12-14 Yaş Arası Ergenlerde İnternet Bağımlılığı ve Öz Bilinçlilik Duygulanımları. *Journal of Social Sciences And Education*, 2(1), 173-186.
- Şemin, R. U. (1988). *Gençlik Psikolojisi*. Remzi Kitabevi.
- Şentepe, A. (2009). *Yaşlılık döneminde temel problemler ve dini başa çıkma* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tarhan, N. (2010). *Duyguların Dili*. Timaş.
- Taylor, R. J., & Chatters, L. M. (2010). Importance of religion and spirituality in the lives of african americans, caribbean blacks and non-hispanic whites. *The Journal of Negro Education*, 79(3), 280-294.
- TDK, *Türkçe Sözlük* (10. bs). (2005).
- Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (1966). The posttraumatic growth inventory: Measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress*, 9(3), 455-471.
- Tekin, Ö. E. (2019). The impact of spirituality and spiritually-oriented therapeutic interventions on schizophrenia patients. *Spiritual Psychology and Counseling*, 4(3), 309-320.
- Temizer, S. (2019, Nisan 5). *Suriye’ de kimyasal silah kullanımı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/esed-rejimi-suriyede-216-kez-kimyasal-silah-kullandi/1442930> (10.10.2020).
- Terzi, Ş. (2009). Bilişsel değerlendirme ölçeği’nin uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 127-141.
- Terzi, Ş., & Çankaya, Z. C. (2009). The predictive power of attachment styles on subjective well being and coping with stress of university students. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 4(31), 1-11.
- Tinghög, P., Malm, A., Arwidson, C., Sigvardsdotter, E., Lundin, A., & Saboonchi, F. (2017). Prevalence of mental ill health, traumas and postmigration stress among refugees from syria resettled in sweden after 2011: A population-based survey. *BMJ Open*, 7(12), e018899.
- Tokur, B. (2017). *Stres ve Din*. Çamlıca Yayınları.
- Topçu, E. (2017). Göç ve Uyum. *İçinde Göç ve Kadın-Çocuk*. Kadem Gözlem Raporu.
- Toplu, A. (2017). *Şiddete maruz kalan ergen öğrencilerin psikolojik sağlamlıkları ile empati ve öz yeterlilikleri arasındaki ilişkinin demografik değişkenlerle incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Topuz, İ. (2003). *Dini gelişim seviyeleri ile dini başa çıkma tutumları arasındaki ilişki üzerine bir araştırma* [Doktora Tezi]. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuna, Y., & Kayaoğlu, A. (2018). *Birey ve Davranışı* (S. Ünlü, Ed.). Anadolu Üniversitesi.
- Tuncay, T. (2007). Kronik hastalıklarla baş etmede tinselli. *Sağlık ve Toplum Dergisi*, 17(2), 13-20.
- Tuzcu, A., & Bademli, K. (2014). Göçün psikososyal boyutu. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 6(1), 56-66.
- Türk, E. (2014). Çocukluk döneminde duygusal gelişim ve din eğitimi. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 14(3), 143-158.
- Türkdoğan, O., & Gökçe, O. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi*. Çizgi Yayınları.
- Türkiye-Yunanistan sınırında neler oldu? (2020, Mart 27). Göç Araştırmaları Derneği. <https://www.gocarastirmalaridernegi.org/tr/yayinlar/analizler/160-turkiye-yunanistan-sinirinda-neler-oldu> (10.01.2021).
- Türkmen, M. (2014). *İlk dönem çocuk ergenlerin (11-14 yaş arası) alışveriş davranışlarında rol model etkisinin incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tüzün, D. (2021). *Üniversite öğrencilerinde çocukluk çağı travmatik yaşantıları ve travma sonrası stres belirtileri arasındaki ilişkide belirsizliğe tahammülsüzlüğün düzenleyici rolünün incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ulu, M., & Çelik, H. (2019). Suriyeli mültecilerin kullandıkları başa çıkma yöntemleri ile dindarlıkları arasındaki ilişki. *Bilimname*, 4, 273-311.
- Ulus, L. (2018). Ergen bireyler için yaşam becerileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 516-537.
- Uluslararası göç istatistikleri. (2019). Türkiye İstatistik Kurumu. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Goc-Istatistikleri-2019-33709> (10.02.2020).
- Ungar, M. (2013). Resilience, trauma, context, and culture. *Trauma, violence, & abuse*, 14(3), 255-266.
- Unicef, iom: Çocukların ve gençlerin dörtte üçü akdeniz göç yolları üzerinde istismara, sömürüye ve insan ticaretine maruz kalıyor. (2017, Eylül 12). <https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/unicef-iom-%C3%A7ocuklar%C4%B1n-ve-gen%C3%A7lerin-d%C3%B6rtte-%C3%BC%C3%A7%C3%BC-akdeniz-g%C3%B6%C3%A7-yollar%C4%B1-%C3%BCzerinde> (10.03.2020).

- Unterrainer, H. F., Lewis, A. J., & Fink, A. (2014). Religious/spiritual well-being, personality and mental health: A review of results and conceptual issues. *J Relig Health*, 53, 382-392.
- Ünal, F. (2008). Ailede çocuk istismarı ve ihmali. *Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi*, 12(1), 9-18.
- Ünlüer, S. (2010). *Engelliler yüksekokulu'ndaki bilgi ve iletişim teknolojileri entegrasyonu sürecinin incelenmesi* [Doktora Tezi]. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Weinstein, N., Kabbaz, F., & Legate, N. (2016). Enhancing need satisfaction to reduce psychological distress in syrian refugees. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 84(7), 645-650.
- Wolman, B. B. (1998). *Adolescence*. Greenwood Press.
- Wolynn, M. (2017). *Seninle Başlamadı, Kalıtsal Aile Travmalarının Kim Olduğumuza Etkileri Ve Sorunların Üstesinden Gelebilenin Yolları* (M. Madenoğlu, Çev.; 11. bs). Sola Yayınları.
- World migration report, migration and migrants: A global overview*. (2020). <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2020-chapter-2> (10.01.2021).
- Wright, C. S., Vaughn, M. G., Clark, T. T., & Miller, D. P. (2018). Immigrants and mental disorders in the united states:new evidence on the healthy migrant hypothesis. *Psychiatry Research- Elsevier*, 267, 438-445.
- Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu (yukk), 6458 (2013). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm> (01.01.2020).
- Yağcı, F., & Sezgin, E. (2021). Ergenlerin manevi zekaları ile psikolojik dayanıklılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *APJİR-Academic Platform Journal of Islamic Research*, 5(2), 132-152.
- Yaşaroğlu, M. K. (2006). Namaz. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 32, ss. 350-357). TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Yavcan, B. (2017). Göç ve Uyum. İçinde *Göç ve Eğitim*. Kadem Gözlem Raporu.
- Yavuz, K. (1987). *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*. Diyanet.
- Yavuz, Ö. (2021). *Çocukluk çağı travmalarının psikolojik belirtiler ile travma sonrası stres bozukluğu belirtileri arasındaki ilişkide psikolojik dayanıklılık ve öz yeterliliğin aracı rolü* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Yavuzer, H. (1998). *Çocuk Psikolojisi*. Remzi.

- Yaylagül, N. K., & Aslan, M. (2020). Yaşlılık, mültecilik ve sosyal dışlanma: Suriyeli yaşlı mültecilerin deneyimleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(4), 406-422.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. bs). Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, Y. (2017). Evrensellik iddiası ve Doğu-Batı farklılığı bağlamında Kohlberg'in ahlâk gelişimi kuramı. *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 96-107.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası göç: Çeşitleri, nedenleri ve etkileri. *Turkish Studies*, 9(2), 1685-1704.
- Yılmaz, F. N., & Gündüz, H. Ç. (2018). Career indecision and career anxiety in high school students: An investigation through structural equation modelling. *Eurasian Journal of Educational Research*, 18(78), 23-42.
- Yörükoğlu, A. (1978a). *Çocuk ve Ruh Sağlığı Çocuğun Kişilik Gelişimi Yetiştirilmesi ve Ruhsal Sorunları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yörükoğlu, A. (1978b). *Çocuk ve Ruh Sağlığı Çocuğun Kişilik Gelişimi Yetiştirilmesi ve Ruhsal Sorunları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yörükoğlu, A. (2019). *Gençlik Çağı: Ruh Sağlığı Ve Sorunlar* (15. bs). Özgür Yayınları.
- Yunanistan: Sınırdaki mültecilere yönelik şiddet. (2020, Mart 17). *Human Rights Watch*. <https://www.hrw.org/tr/news/2020/03/17/339568> (01.10.2021).

EKLER

Ek-1 Etik Onay

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
İNSAN ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU KARARI

PROTOKOL NO: 2021/110

ARAŞTIRMA BAŞLIĞI	Türkiye’deki Mülteci Ergenlerin Psiko-Sosyal Sorunlarla Başa Çıkmalarında Dini ve Manevi Etkenlerin Rolü
ARAŞTIRMANIN TÜRÜ	1- Nitel Araştırma 2- Yüksek Lisans Tez Çalışması
ARAŞTIRMACILAR	1- Sorumlu Araştırmacı : Nur Pamuk KURU 2- Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Fatma BAYNAL
KARAR	Etik Yönden Onay Verilmiştir.

Prof. Dr. Bülent YIGİT
İNSAN ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU BAŞKANI

TARİH
27.10.2021

Ek-2 Katılımcı Onam Formu

YALOVA ÜNİVERSİTESİ İNSAN ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU

AYDINLATILMIŞ ONAM FORMU

Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, bütün soruları eksiksiz, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, size en uygun gelen cevapları içtenlikle verecek şekilde cevaplamanızdır. Bu formu okuyup onaylamanız, araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelecektir. Ancak, çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmayı bırakma hakkına da sahipsiniz. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz gizli tutulacaktır; ancak verileriniz yayın amacı ile kullanılabilir. Eğer araştırmamanın amacı ile ilgili verilen bu bilgiler dışında şimdi veya sonra daha fazla bilgiye ihtiyaç duyarsanız araştırmacıya şimdi sorabilir ve Yalova İslami İlimler Fakültesi adresinden ve numaralı telefondan ulaşabilirsiniz.

"Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu"ndaki tüm açıklamaları okudum. Bana, konusu ve amacı belirtilen araştırma ile ilgili yazılı ve sözlü açıklama, aşağıda adı belirtilen kişi tarafından yapıldı. Araştırmaya gönüllü olarak katıldığımı, istediğim zaman gerekçeli veya gerekçesiz olarak araştırmadan ayrılabileceğimi ve kendi isteğime bakılmaksızın araştırmacı tarafından araştırma dışı bırakılabileceğimi biliyorum. Söz konusu araştırmaya, hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın kendi rızamla katılmayı kabul ediyorum.

ŞERH: "Bilimsel araştırma ve çalışmaya katılan bireylerin 18 yaşın altında veya zihinsel engelli olmasından dolayı kendilerine ve yasal temsilcilerine, yapılacak bilimsel araştırma ve çalışma hakkında gerekli bilgiler verilerek yasal temsilcilerinin onamının/onayının alınması zorunludur."

30/ 09/2021

Açıklamaları Yapan Araştırmacının Adı / Soyadı / İmzası Nur Pamuk KURU
Gönüllünün Adı / Soyadı / İmzası / Tarih
Gerekliyse Olur İşlemine Tanık Olan Kişinin Adı / Soyadı / İmzası / Tarih
Gerekliyse Yasal Temsilcinin Adı / Soyadı / İmzası / Tarih

Ek-3 Veli İzin Formu

T.C YALOVA ÜNİVERSİTESİ
İNSAN ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU

Sayın Veli,

“Türkiye’deki Mülteci Ergenlerin Psiko-Sosyal Sorunlarla Başa Çıkma Yollarında Dinî ve Manevî Etkenlerin Rolü” adlı çalışmanın sorumlu araştırmacısıyım. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup çocuklarınızın kişisel bilgileri gizli tutulacaktır; ancak veriler yayın amacı ile kullanılabilir. Eğer araştırmanın amacı ile ilgili verilen bu bilgiler dışında şimdi veya sonra daha fazla bilgiye ihtiyaç duyarsanız araştırmacıya şimdi sorabilir veya Yalova İslami İlimler Fakültesi adresinden ve 5 [] numaralı telefondan ulaşabilirsiniz.

Bu araştırmaya velisi olduğum çocuğumun katılımcı olmasına;

☐ İzin veriyorum

☐ İzin vermiyorum

Veli adı- Soyadı

İmza

.....

.....

Ek-4 Mülakat Soruları

**TÜRKİYE' DEKİ MÜLTECİ ERGENLERİN PSİKO-SOSYAL SORUNLARLA BAŞA ÇIKMALARINDA
DİNİ VE MANEVÎ ETKENLERİN ROLÜ HAKKINDA
YARI YAPILANDIRILMIŞ MÜLAKAT FORMU**

Değerli Katılımcı,

Bu form, din psikolojisi alanında yapmakta olduğumuz araştırmaya önemli bir veri kaynağıdır. Soruları cevaplandırma konusunda göstereceğiniz samimiyet araştırma sonuçları açısından son derece önemlidir. Mülakat sorularına vereceğiniz cevaplar tamamen bilimsel bir amaç için kullanılacaktır. Araştırmamıza gösterdiğiniz ilgi ve katkı için teşekkür ederiz.

Nur Pamuk KURU

Yalova Üniversitesi Din Psikolojisi

1. Kaç yaşındasınız?
2. Nerede doğdunuz?
3. Aslen neredisiniz?
4. Hayatınızın çoğunu nerede geçirdiniz? (Göçten önce Şehir, köy, ilçe)
5. Anne ve babanız hayattalar mı?
6. Anne ve babanız beraber mi yaşıyorlar?
7. Okula gidiyor musunuz? /Çalışıyor musunuz?
8. Kaçınıcı sınıftasınız?
9. Göç etmeden önce nasıl bir öğrenciydiniz? Göçten sonra öğrencilik hayatınızda ne gibi farklar oldu?
10. Öğretmenleriniz ile aranız nasıl? Hocalarınızın size karşı tutum ve davranışları nasıl?
11. Okulda arkadaşlarınız size nasıl davranıyor? Arkadaşlarınızla aranız nasıl?
12. İlk arkadaşınızı ne zaman ve nerede edindiniz?
13. Okul dışında neler yapıyorsunuz? Okul ya da yaşadığınız çevredeki arkadaşlarınızla okul dışında ne gibi etkinliklere katılıyorsunuz?
14. Mezun olunca ne yapmak istiyorsunuz? Biraz bahseder misiniz?
15. Evin geçimini kim karşılıyor?

16. Sağlık, eğitim, barınma ve ulaşım gibi temel hizmetlere nasıl erişim sağlıyorsunuz?
17. Türkiye'ye ne zaman ve kim/lerle geldiniz?
18. Göç sürecinizden bahsedebilir misiniz? Göç yolunda karşılaştığınız sıkıntılar nelerdir?
19. Türk halkının sizde oluşturduğu ilk izlenimler nelerdir?
20. Türk halkı sizi nasıl karşıladı?
21. Yaşadığınız yeri nasıl tanımlarsınız?
22. Komşularınız ile aranızda ne gibi farklılıklar olduğunu düşünüyorsunuz?
23. Kültürel olarak sizi zorlayan şey/ler nelerdir?
24. Türkiye deyince aklına neler geliyor?
25. Şu an burada yaşarken çoğunlukla ne hissediyorsunuz?
26. Ne düzeyde Türkçe biliyorsunuz?
27. Günlük hayatta iletişim kurarken hangi konularda zorlanıyorsunuz?
28. Çevrendeki sivil toplum kuruluşlarının düzenlediği çeşitli etkinliklerden ne kadar destek alıyorsunuz?
29. Suriye halkı ile Türk halkı arasında ne tür/ hangi bağlar vardır?
30. Bu göç olayını nasıl değerlendiriyorsunuz? Sence neden bu savaş çıktı? Ve siz neden göç etmek zorunda kaldınız?
31. Bütün bu olanların yanında bir de korona salgını çıktı. Bunun hakkında ne söylemek istersiniz?
32. Kiminle arkadaşlık kuracağın ve hangi sosyal aktivitelere katılacağın konusunda dini inancın ne kadar etkilidir?
33. İbadetleriniz sizin için ne ifade ediyor? Ne sıklıkla ibadet edersiniz?
(Beş vakit namaz, Ramazan orucu....vb.)
34. Ezbere ya da yüzüne Kur'an okuyabiliyor musunuz?
35. Ne sıklıkla dua edersiniz? En çok yaptığınız dua nedir?
36. Zor ve stresli anlarında neler yaparsınız? Hayatta kendinizi mutsuz/çaresiz hissettiğinizde neye veya kimlere başvurursunuz?
37. Karşılaştığınız sorunları nasıl çözersiniz?
38. Eve gelir sağlayabilmek için kendinizi çalışmak zorunda hissediyor musunuz?
39. İş yerinde ne gibi sıkıntılarla karşılaşıyorsunuz?
40. Bu sıkıntıları gidermek için kimden ya da neyden yardım aldınız?

41. Kendinizle ilgili şimdi ne hissediyorsunuz?
42. Göçten önceki sen ile göçten sonraki sen arasında bir fark var mı? Örnek verebilir misin?
43. Hayat hikayenle ilgili başka neler anlatmak istersin?

Teşekkürler...

Ek-5 Arapça Onam Formu

من أجل تحقيق الغرض من الدراسة ، يُتوقع منك الإجابة على جميع الأسئلة بشكل كامل ، دون ضغط أو اقتراح من أي شخص ، وإعطائك الأجوبة الأنسب بصدق. إذا قرأت هذا النموذج ووافقت عليه ، فهذا يعني أنك توافق على المشاركة في البحث. ومع ذلك ، يحق لك أيضًا عدم المشاركة في الدراسة أو التوقف عن العمل في أي وقت بعد المشاركة. سيتم استخدام المعلومات التي تم الحصول عليها من هذه الدراسة لأغراض البحث فقط وستظل معلوماتك الشخصية سرية ؛ ومع ذلك ، يمكن استخدام بياناتك لأغراض النشر. إذا كنت بحاجة إلى مزيد من المعلومات حول الغرض من البحث الآن أو لاحقًا ، يمكنك سؤال الباحث الآن والوصول إلى كلية العلوم الإسلامية في يالوا ورقم الهاتف 53[] .

لقد قرأت جميع التفسيرات في "نموذج المتطوع المستنير". شرح مكتوب وشفهي حول البحث ، الذي تم تحديد موضوعه والغرض منه ، تم إعطاؤه لي من قبل الشخص المسمى أدناه. أعلم أنني شاركت طواعية في البحث ، وأنه يمكنني ترك البحث مع أو بدون مبرر في أي وقت ، وأنه يمكن استبعادني من البحث من قبل الباحث بغض النظر عن إرادتي. أوافق على المشاركة في البحث المذكور أعلاه بمحض إرادتي ، دون أي ضغط أو إكراه.

إعلان: "لأن الأفراد المشاركين في البحث العلمي والدراسة تقل أعمارهم عن 18 عامًا أو معاقين عقليًا ، فمن الضروري تزويدهم وممثلهم القانونيين بالمعلومات اللازمة حول البحث العلمي والدراسة والحصول على الموافقة / موافقة ممثلهم القانونيين".

30/09/2021

الاسم / اللقب / توقيع الباحث الذي يدلي بالقول Nur Pamuk KURU
الاسم / اللقب / التوقيع / التاريخ للمتطوع
إذا لزم الأمر ، الاسم / اللقب / التوقيع / تاريخ الشخص الذي يشهد إجراء الموافقة
إذا لزم الاسم / اللقب / التوقيع / تاريخ الممثل القانوني

Ek-6 Arapça Veli İzin Formu

T.C YALOVA ÜNİVERSİTESİ

لجنة أخلاقيات البحوث البشرية

الوالد العزيز ،

أنا الباحث الرئيسي للدراسة المسمى: " دور العوامل الدينية والروحية في المقبض مع المشاكل النفسية والاجتماعية للمراهقين اللاجئين في تركيا ". سيتم استخدام المعلومات التي تم الحصول عليها من هذه الدراسة لأغراض البحث فقط وسيتم الحفاظ على سرية المعلومات الشخصية لأطفالك ؛ ومع ذلك ، يمكن استخدام البيانات لأغراض النشر. إذا كنت بحاجة إلى مزيد من المعلومات حول الغرض من البحث الآن أو لاحقًا ، يمكنك سؤال الباحث الآن ، أو يمكنك الوصول إلى كلية العلوم الإسلامية في يلويا ورقم الهاتف 53.

أود أن يكون طفلي مشاركًا في هذا البحث ؛

☐ لا أسمح

☐ أسمح

التوقيع

اسم الوالد واللقب

.....

.....

Ek-7 Arapça Mülakat Soruları

دور العوامل الدينية والروحية في المقبض مع المشاكل النفسية والاجتماعية للمراهقين اللاجئين في

تركيا حول

استمارة مقابلة شبه هيكلية / شبه منظم

عزيزي المشارك ،

هذا النموذج هو مصدر مهم للبيانات لأبحاثنا في مجال علم نفس الدين. إخلاصك في الإجابة على الأسئلة مهم للغاية لنتائج البحث. سنستخدم إجاباتك على أسئلة المقابلة لأغراض علمية بحتة. شكرا لك على اهتمامك ومساهماتك في بحثنا.

Nur Pamuk KURU

جامعة يالوفا علم نفس الدين

1. كم عمرك؟
2. أين ولدت؟
3. من أين أنت في الأصل؟
4. أين قضيت معظم حياتك؟ (مدينة ، قرية ، منطقة قبل الهجرة)
5. هل والدك على قيد الحياة؟
6. هل يعيش والدك معاً؟
7. هل انت ذاهب الى المدرسة؟ / هل تعمل؟
8. في أي صف أنت؟
9. أي نوع من الطلاب كنت قبل الهجرة؟ ما هي الاختلافات في حياتك الطلابية بعد الهجرة؟
10. كيف تتعامل مع معلميك؟ كيف هي مواقف وسلوك معلميك تجاهك؟
11. كيف يعاملك أصدقائك في المدرسة؟ كيف حالكم مع اصدقائكم
12. متى حصلت على صديقك الأول في المدرسة؟
13. كيف تشعر في المدرسة؟
14. هل يمكنك المشاركة بسهولة في الأنشطة والأنشطة الجارية بعد ذلك؟

15. ماذا تفعل خارج المدرسة؟ ما نوع الأنشطة التي تحضرها خارج المدرسة مع أصدقائك في المدرسة أو البيئة التي تعيش فيها؟
16. ماذا تريد أن تفعل عندما تتخرج؟ هل يمكنك التحدث قليلا عن ذلك؟
17. من يدفع ثمن المنزل؟
18. كيف تحصل على الخدمات الأساسية مثل الصحة والتعليم والسكن والمواصلات؟
19. متى تأتي إلى تركيا ومع من؟
20. هل يمكنك التحدث عن عملية الهجرة الخاصة بك؟ ما هي الصعوبات التي تواجهها في طريق الهجرة؟
21. ما هي الانطباعات الأولى التي يتركها الشعب التركي عليك؟
22. كيف رحب السكان المحليون بك؟
23. كيف تصف المكان الذي تعيش فيه؟
24. ما نوع الاختلافات التي تعتقد أنها موجودة بينك وبين جيرانك؟
25. ما هو / أنت ثقافي التحدي؟
26. ما الذي يتبادر إلى الذهن عندما تفكر في تركيا؟
27. ماذا تشعر عندما تعيش هنا الآن؟
28. على أي مستوى تعرف التركية؟
29. ما هي القضايا التي تواجه صعوبة في التواصل في الحياة اليومية؟
30. ما مدى الدعم الذي تحصل عليه من الأنشطة المختلفة التي تنظمها المنظمات غير الحكومية من حولك؟
31. ما هو نوع العلاقات بين الشعب السوري والشعب التركي؟
32. كيف تقيم حدث الترحيل هذا؟ لماذا برأيك اندلعت هذه الحرب؟ ولماذا عليك الهجرة؟
33. بالإضافة إلى كل هذا ، كان هناك أيضًا وباء كورونا. ماذا تريد أن تقول عن هذا؟
34. ما مدى فعالية معتقدك الديني في تحديد من يمكنك تكوين صداقات معه وما هي الأنشطة الاجتماعية التي يمكنك المشاركة فيها؟
35. ماذا تعني لك العبادات؟ كم مرة تتعبد؟
(خمس صلوات ، صيام رمضان ... إلخ).

36. هل يمكنك قراءة القرآن عن ظهر قلب أم وجهًا؟
37. كم مرة تصلي؟ ما هي صلاتك المفضلة؟
38. ماذا تفعل في اللحظات الصعبة والمرهقة؟ ماذا أو إلى من تلجأ عندما تشعر بالتعاسة / العجز في الحياة؟
39. كيف تحل المشاكل التي تواجهها؟
40. هل تشعر بأنك ملزم بالعمل لكسب الدخل في المنزل؟
41. ما نوع المشاكل التي تواجهها في العمل؟
42. من الذي أو من الذي حصلت على المساعدة لحل هذه المشاكل؟
43. عَصَقَ نَعْيُكَ حَتَّى أَذُوتَ إِذَا مَ...

شكر...

Ek-8 Mülakat Örneği

Maria (17), İmam-Hatip Lisesi öğrencisi 11. Sınıf, Başakşehir.

17 yaşındayım. Başakşehir Kız İmam-Hatip Lisesi'nde okuyorum. Sekiz yıldır Türkiye de yaşıyorum. Türkçeyi Öğrendim Elhamdülillah. Köken olarak Suriye Türklerindeniz. 2013 yılında Türkiye'ye geldik.

Türkiye'ye gelmeye nasıl karar verdiniz?

2012 yılında babaannem ve kardeşleri buradaydı. Bizim gelmemizi istiyorlardı. Annem kabul etmiyordu. Zaten o süreçte biz vatandaşlık mahkemeydi... bizim talebimizdi mahkemeydi yani yanlış söyledim (mahkemeye vatandaşlık için talep vermiştik). Uğraşıyorduk vatandaşlık için. Evimizin önünde camiye bombaladılar, evimizin arkasında arabayı bombaladılar. Yandaki okuldan birkaç çocukları kaçt... kaçırdı. Kaçtırdılar. Çocukları aldılar yani. Ailelerine leş olarak poşetlediler. Annem bu olayları görünce artık çıkalım dedi. Tahammül edemedim yani çocuklar için. O zaman bir tek ben ve dokuzuncu sınıftaki kardeşim okula gidiyordu. Ben dördüncü sınıftaydım, o da ikinci sınıftaydı. Biz zaten 2012 de Lübnan'a, Beyrut'a gittik. On gün kaldık. Evimizin önünde bayağı bir şey oldu. Ateş..., ateşleşme oldu yani bilmiyorum. Evet böyle bir şey oldu. Evimizin arkasında araba bombalandığında babamın halasının göğsünde bir şey var çıkıyor büyüyor bilmiyorum yani. Suriye'deki doktorlar kanser dediler. Babam da Türkiye'ye gidelim artık ilaçlarını Türkiye' de alır dedi. Bizim için de daha güven... şeklinde, daha güven-li yaşa-biliriz. Anneannem zaten buradaydı. O ve kardeşleri. Lübnan'dan uçakla buraya geldik yani çok zor bi' şekilde gelmedik elhamdülillah. Çıkma... yani Türkiye'ye çıkma kararını babam iki günde aldı. Çıkma kararını babam cuma günü aldı pazar... pazartesi günü, evet doğru, biz buradaydık.

-Yani Suriye'den Lübnan oradan da Türkiye'ye geldiniz.

-Evet.

Türkiye'de ilk nereye geldiniz?

-İstanbul.

Türkiye'ye geldikten sonraki süreci anlatır mısınız?

İlk geldiğimizde ev hazırda zaten. İlk üç gün babamın kuzeninde oturduk Çamlıca'da. Sonra da hazır eve gittik. Babaannemin arkadaşları hazırlattı yani Allah onlardan razı olsun Türkler onlar. Onların yanında ev aldılar bir üç yüze oturduk. Köy gibi bir yerdi nasıl diyeyim çok garip bir yerdi. Yani İstanbul' u hiç böyle düşünmüyordum. Yani hiçbir insan yoktu, hiçbir şey yoktu gerçekten çok boş bir yerdeydi. Otobüsten uzaktı, ulaşım yoktu, hiçbir şey yoktu. Komşular aşırı gerçekten aşırı kötüydü. Aşırı gerçekten. Selam vererek selamı geri vermiyorlardı. Türkçeyi hiç bilmiyordum öğrenme şansım komşulardan hiç yoktu. Suriyeli okula gittim biz Beylikdüzü'nde oturuyorduk. Okul da Esenler' de. Saat dört buçukta ben ve kardeşim evden çıkıyorduk saat beşte dönüyorduk eve. Çok zor bir süreçti gerçekten çünkü şu anda okul evin yanında. Şu anda yani nasıl söyleyeyim şehir yani köy gibi değil. Beylikdüzü'ndeki yer hiç iyileşmemiş bir yerdi hiçbir şey yoktu. Yani şimdi daha iyi tamir ettiler ama o zaman hiçbir şey yoktu. Neyse çok garip yer gerçekten. Orda on ay oturduk. On ayda hiç Türkçe öğrenmedim. Bazı kelimeleri öğrendim sadece. Ama zor bir süreçti. Sonra Başakşehir' e geldik. Başakşehir' e geldiğimizden sonra iyi oldu. Burada yaşam daha kolay.

Nasıl yani?

Babam restoran açmaya karar verdi açtı sonra kapattılar yani. Bir de okuldan daha yakın bir yer, daha muhafazakâr bir yer, daha iyi bir yer. Bir de orada Beylikdüzü'ndeki ev kirası beş yüz liraydı. Sonra da komşular çok kötü, yer çok kötü, ulaşım çok kötü, hiçbir şey yok. Gerçekten hiçbir şey yoktu. Köpeklerle dolu bir yerdi gerçekten. Bize böyle alışık değiliz. Bir yere gidemiyorduk, gelemiyorduk. Kötüydü yani. Soğuk bir yerdi. Kaloriferler hep bozuktu. Evin sahipleri dediler ki, kaba bir şekilde, kirayı bin lira yapacağız. Babam da yeni bir ev aramaya başladı. Başakşehir' de Arapların sayısı daha fazla. Burada Suriye okul var. Muhafazakâr bir yer. Beylikdüzü rezalet içinde bir yer gerçekten. Biz alışamadık oraya. Alışa... alış... Alışmamız mümkün değildi zaten.

On ay boyunca ne gibi zorluklar yaşadınız?

Dili öğrenmeden önce kendini hep yabancı hisseder. Hep zorluk içerisinde yaşar. İlk on ayda zaten ulaşım sıkıntısı vardı. Ulaşım yoktu yaşadığımız yerde. Her şey bizden uzaktı. Komşular dediğim gibi kötülerdi. Yani kalabalık bir yer değildi. Köy gibi bir yerdi yaşadığımız yer. Alışamadığımız bir yerdi. Şam' dan geldik Şam çok kalabalık

bir yerdi. Aile ortamı parçalandı. Arkadaşlarımı değiştirmek çok zor geldi. Zorluklar bunlar ama sanırım en büyük zorluk ulaşım oldu.

Beylikdüzü’nde yaşadım dedin. Daha sonra Başakşehir’de yaşamaya devam etmişsiniz. Bu iki bölgede geçirdiğin süreç hakkında neler söylemek istersiniz?

Beylikdüzü’ndeyken temel kelimeleri biliyordum. Su, yumurta, süt, merhaba, nasılsın? hayvanların adları, sayılar yani bunun gibi herkesin bilebileceği kelimeleri biliyordum. Başakşehir’e geldiğimde parka iniyorduk, çocuklarla oynuyorduk bu yüzden yaz sürecinde iyi bir sayıda kelime öğrenebildim. Kendimi anlatmaya başladım. Ama kuralsız bir şekilde. Sonra ben dokuza kadar Suriyeli okullarda okudum. Çok gelişme fazla gelişme olmadı. Oldu ama yabancı olduğum belli oluyordu zaten. Çok fazla kelime bilmiyordum. Kural bilmiyordum. Yani şimdi gibi konuşamıyordum. Iıı.. Akışım yoktu dokuzdayken aksinim yabancılar gibiydi. Yani şimdiye kadar öyle zaten ama daha fazlaydı. Ama şimdi dokuzdan sonra iyileşmeye...yani daha iyi... iyileşmeye daha iyi oldu başladı (gülüyor). Sonra Türkler, okul yani.... Konuşamıyorum artık evet. Iı Türkçede okumaya başladığım için Türkçem iyileşti. Yoksa yani iyileşme çok fazla gelişmeyecekti. Sanmıyorum yani gelişmeyi. Evde Arapça konuşuyoruz. Babamın halası Türkçe bilmiyor, anlamıyor. Bide şimdi ana okula giden kardeşlerim yeni öğreniyorlar Türkçeyi yani ana okulda yoksa yani onlar da bilmiyor. Babam çok fazla bilmiyor. Annem ben diğer kardeşlerim konuşabiliyoruz.

Beylikdüzü ve Başakşehir’deki komşularınız hakkında neler söylemek istersin?

Beylikdüzü’ndeki komşularımıza selam veriyorduk selam vermiyorlardı. Bir kez evden çıktık arkamızdan köpek geldi hiç yardım etmediler. Başakşehir’e geldiğimiz günde annem geldi komşularımız hemen yemek getirdiler. Yani ilk günden yemek getirdiler. Yani “yemeğiniz yok sanıyoruz” dediler yeni taşındığınız için yemek getirdik dediler. Çok iyi komşular burada. Davranış olarak onlarla ilişkilerimiz çok iyi elhamdülillah. Çok iyiler.

Anladım. Göç ettikten sonra farklı şartlarda yaşamak zorunda kalmışsınız. Bu süreçte sizi mutlu eden ya da üzen aklında kalan anılar nelerdir?

Aslında göç ettikten sonra normal bir hayat yaşadım. İnsanı üzebilen olaylar yaşadım. Mutlu eden normal olaylar yaşadım. Çok özel bir durum olmadı. Anlatabildim mi yani

insanların yaşamayacağı bir durum yaşamadım göç ettikten sonra zaten İstanbul da yaşıyorum.

İstanbul’ da farklı bölgelerde yaşamış ve farklı insanlar tanımışsınız. Genel olarak İstanbul’ da kendini güvende hissediyor musun?

Bu şehri seviyorum. Güven hissediyor muyum? Evet. Ama seçim olurken, bir ırkçılık, bir hashtag yaygın olurken ıı ııh yok güven hissetmiyoruz. Fatih’e Aksaray’a sık sık ben iniyorum, metroda oluyorum sık sık evet o anlarda hiç güven hissetmiyorum. Suriyeli olduğum ailem belli etmek istemiyor hatta. Mesela İstanbul belediye seçimleri olurken hiç güven yoktu yani. Fazla takip ediyorum ben çevremdeki haberleri, haber kanallarından, internetten takip ediyorum, çok fazla da kitap okuyorum.

Peki genel olarak yaptığın aktiviteler nelerdir?

12. sınıf olduğum için geçen yıldan beri sınava hazırlanıyorum en çok yaptığım aktiv... aktiv-vite ders çalışmak, kitap okumak. Kuran da ezberliyorum okuyorum. Bazen spor yapıyorum ama çok fazla değil ders çalışmak en önde şu anda.

Kuran ezberliyorum derken? Biraz açıkla mısın?

Ben her ay bir cüz ezberliyorum. Ben zaten ilahiyat okuyorum. Bu yüzden Kuran okurken çok rahat hissediyorum. Ben hep kuran dinliyorum okumasam da... okumasam bile hep dinliyorum. Eve..t (Derin bir nefes alıyor.) Kuran okumak, Kuran dinlemek beni çok ifade ediyor. Ben zaten her zaman Kuran okuyordum, ezberliyordum. Küçükten beri... Rahat hissediyorum.

Çevrende herhangi bir farklı durum ve tutum ile karşılaştın mı?

Bazı öğretmenler yapıyor. Ama istekli olduğunu yani kasıtlı olduğunu hissetmiyorum aslında. Mesela coğrafyada yüz ya da yüksek bir puan aldığımda “Bakın Suriyeli olduğuma rağmen yüz aldı”...sanki Suriyeliler yani alçaklar yani yoksa uzaydan gelmiş biriler. Evet bu konular ayrımcılık bazen hissediyorum. Ama öğretmenlerin kötü bir şey kastettiğini sanmıyorum.

Çevrende ne kadar mülteci vardır sence?

Sadece bizim okulumuzda beş yüz kız var yani mülteci değil de yabancı. Çevremde çok fazla var Başakşehir’ de zaten Araplar var. Fatih’ e gittiğimde zaten evet çok fazla Arap var. Çok fazla Arap var yani. Çevrem mültecilerle dolu diyelim (Gülüyor).

Türk kültürü ile Suriye arasında ne gibi benzerlikler var sence? Burada günlük yaşamını nasıl devam ettiriyorsun?

Zaten benim vatandaşım var Türkiye' ye geldiğimden beri söyledim bunu. Türk vatandaşım var. Türk okullarında eğitim alıyorum. Sağlık... Türkler gibi yani, evimiz kira, ulaşım öğrenci kartım var. Kültürel olarak zor olmadı. Çünkü zaten bizim kültürümüz çok farklı değil. Çok benziyor Suriye'nin kültürüyle Türkiye'nin kültürü. Fazla farklılıklar göstermiyor. Halkın bize karşı durumu iyi. Buradaki gelenekleri görenekleri de gördüm. Karadeniz' in şeyleri beğendim mesela. Karadeniz çok... Karadenizli oldukları için çok gururlular mesela (gülüyor). Sevdim iyi.

Arkadaş çevren ile aran nasıl? Biraz bahseder misin?

Ben sosyal bir insanım çok hızlı bir şekilde arkadaş edinebiliyorum. Çok fazla, arkadaşlarımla sayısı fazla. Türk arkadaşlarım çok. Sınıfta ilişkimiz sınırlı sadece. Çevremde çok fazla Arap var. Çünkü Araplarla konuşmak daha kolay dil olarak. Bir de yaşadığımız şeyler aynı olduğu için onlarla daha kolay anlaşabiliyorum ama Türklerle bir sıkıntım yok Türk arkadaşlarım da var.

Gelecekteki hayalin ya da planların nelerdir?

İstanbul üniversitesi ya hukuk ya da Uluslararası istiyorum. Hukuk olursa Türkçe, Uluslararası olursa İngilizce istiyorum.

Neden bu bölümler?

Bu alanlarda kadın eksikliği var gerçekten. Ben baktığımda güçlü Müslüman bir kadın görmüyorum. Siyasette ve hukukta görmediğim için ben olayım dedim. İnşallah da iyi bir örnek olabilirim diye umut ediyorum. Bu alanlarda kadın eksikliği var Türkiye'de olmasa bile Arap coğrafyasında eksiklik var. Çünkü ben izleyici olmak istemiyorum. İzleyici olmayı beğenmiyorum. Olayların yaratmasında, değiştirmesinde bir rol oynamak istiyorum. Bu yüzden buradan başlayabilirim sanıyorum. Bide bu alanların ilgilendiği şey insan. Yani çalışma alanı olarak insanlarla çalışacağım hukuk olsa, siyaset bilimi olsa insanlarla ilgilenen şeyler, ben de insanlarla ilgilenen bir iş yapmak istiyorum gelecekte bu yüzden. Bir de siyasal bilimler ben asker hükmüne inanmıyorum, inkılapla gelen bir yönetimle yaşamak istemiyorum. Bunun karşısında çaresiz bilgisiz kalmak istemiyorum. Biz de yani Suriye'de siyasetçilerimiz var ama asker hükmü altındalar, sessizler. Ben de bu durumu kabul etmiyorum. İzleyici olarak

da kalmak istemiyorum. Bu yüzden olayların değiştirmesinde bir rol, gerçek bir rol oynamak istiyorum. Bu yüzden.

Göçten önce Türk halkını ne kadar tanıyordunuz?

Benim ailemin yarısı Türk yani. Türkiye’de doğmuş büyümüş. Bu yüzden biliyordum, tanıyordum yani yakından da tanıyordum. Şam’a geliyorlardı. Ben hiç İstanbul’a gelmedim yani göçten önce. Bir kere Hatay’a gittim benim halam orada yaşıyor. Oradan Antalya’ ya gittik. Babamın kuzeni orada yaşıyor. Bu kadar. Türk kültürünü bilmiyordum ama Türklerle ilişkilerim vardı. Anlatabiliyor muyum ailenin yarısı Türk. Hatta savaştan önce çok fazla sayıda Şam’da Türk öğrenci vardı. İlahiyat ve Arapça öğrenen Türkler vardı. Onlarla da ilişkilerimiz vardı biz de Türk olduğumuz için. Babaannem konuşurdu onlarla. Çok uzaktan gelen bir millet bakışım yoktu yani.

Türk kültüründe sevdiğin ve sevmediğin özelliklere örnekler verebilir misin?

Türkler’in kültürlerini çok sevmesini sevdim, beğendim. Gurur duymalarını beğendim. Beğenmediğim şey o kültürlere çok kapanık olmaları yani başka kültürlere, başka kültürlerden çok fazla haberleri olmamaları. Bunu çok fazla sevmedim. Ama kültürlerini sevmelerini, beğenmelerini, gurur duymalarını sevdim gerçekten.

Türk deyince aklına neler geliyor peki?

Çok milliyetçi bir ırk. Yeni bir şeyler denemek... yani genel olarak sevmeyen yani yeni şeyler denemeyi sevmeyen bir millet. Çok iş yapan yani hep iş, iş, iş diyelim en belirgin izler bunlar. Türk deyince aklıma Osmanlı, ay, Maraş Dondurması, iş, bıyıklı adamlar; Soyut olarak sinirlenmek, şeref, vatan sevgisi aklıma geliyor.

Günlük hayatta iletişim kurarken hangi konularda zorlanıyorsun?

Uzuz kelime içeren konularda zorlanıyorum. Çünkü ben kuralları Türkçe kurallarını çok fazla görmedim. Kural eksikliğim var olduğu için bu yüzden evet uzun kelimelerde zorlanıyorum. Yani garip kelimeler içeren konular. Günlük hayatta kullanılmayan garip kelimeler içeren konularda zorlanıyorum.

Yerel halk sizi nasıl karşıladı?

Beylikdüzü’ndekiler çok iticiydi. Hiç sevmiyorlardı gerçekten. Başakşehir de çok mutluyum gerçekten. Buradaki insanlar daha çok bilinçliler. Komşularımız çok iyi. Hatta iyiler...Bizim onlarla ilişkilerimiz bayağı bayağı iyi yani. Başakşehir’dekiler iyi.

Türkiye geldikten sonra hiçi mülteci olmadım. Türk vatandaşlık iki ay sonra aldım. Bu yüzden uyum derneklerine, mülteci faaliyetlerine hiç katılmadım Suriyeli olarak. Suriyeliler için tabi kursalar var biz toplanıyoruz yani. Ayrı kurslarımız var. Ayrı toplantılarımız oluyor. Ama mülteci olarak değil. Bu faaliyetlere ne ben ne ailem katıldı. Anlatabildim mi? Ama bizim toplantılarımız oluyor yani. Suriyeli olarak biz arkadaş çevrem çıkıp gidiyoruz. Restoranlar, yani burası Suriye gibi oldu aslında çok fazla var. Restoran, dernek, kütüphane, alışveriş merkezleri Suriyelilere açtılar oralara gidiyorum, her yere gidiyorum. İki hayat yaşamışım gibi yaşamıyorum.

Türkiye ve Suriye arasında ne gibi ayırıcı veya bağlayıcı özellikler görüyorsunuz?

Bence tarih bağları olabilir. Çok güçlü bir bağ. Gecen yüzyıldan önce biz zaten bir devlettik ayrı değildik. Din bağları evet çok güçlü. Etkiliyor bence. Mesela dindar adamlar Suriyeliler karşısında daha sevinçli oluyorlar bunu fark edebiliyorum ben de. Bence tarih bağı çok güçlü oluyor? Ayıran özellikler....hımm ya aslında bilmiyorum. Türkler bizim burada bedava yaşadığımızı, maaş aldığımızı, bedava üniversite gittiğimizi, ev aldığımızı araba aldığımızı sanıyorlar. Bunlarda hiçbir şey yok. Biz gayet normal onlar gibi yaşıyoruz, ödüyoruz, hayata devam ediyoruz. Bence bu çok büyük bir ayrılık yaratıyor.

Bu göç olayını nasıl değerlendiriyorsun?

Aslında bu savaş ilk savaş değildi. 80'lerde de bir savaş çıktı Suriye'de aslında. O savaşın bir devamıydı yani. İki savaşın arasındaki fark, 80'lerdeki savaş bastırıldı Hafız tarafından. Devrim yapan kişiler hemen öldürüldü. Bir şehir yıktı. Hama şehrini yıktı. Çok fazla sayıda insan hapsetti, öldürdü. Benim ailemden giden şehitler oldu 80'lerde. Ama dış devletler girmedi bu olayın içine ama şimdiki savaş şimdiki devrimin içinde dış devletler girdi...Jeopolitik önem yani işte. Petrol var, fosfat var Suriye'de. Bide en önemli faktör aslında jeopolitik önem. Rusya hep sıcak denizlere inmek istiyordu. Şimdi de aldı yani indi. Türkiye' de Rusya' nın sıcak denizlere inmesine engel olmak istiyor. Sınırlarını korumak istiyor. Aslında İdlib'in Türkiye'ye katılacağını sanıyorum. Yani yakın bir zamanda. İskenderun katıldığı gibi. Bence seçimler yapışır idlip'de Türkiye'ye katılır. Sanırım yani böyle bir şey olabilir. Bu göç olayları bence önceden biliniyordu. Böyle hemen çıkan garip bir şey değildi. Bu

olayların arkasında tabi ki kişiler var. Bu olayın olacağını bilenler var. Ama hep millet, mazlum (halde) kalıyor.

Şuan bir salgın da var. Korona salgını. Bunun hakkında ne düşünüyorsun?

Tabi ki şehirlerde yaşayan insanlar için tehlikeli ama çadırda yaşayanlar için daha çok tehlikeli. Hapistekiler için daha çok tehlikeli. Şimdi Suriye’de üç yüz, dört yüz, yarım milyondan fazla kişi hapiste. Ailelerin haberi olmadan ölmüş olabilirler hapiste. Ölebilirler hapiste işkence altındalar. Onlar için en tehlikeli maalesef. Çadırda yaşayan insanlar için. Şimdi de kış geldi. Onlara her yıl aynı şey oluyor. Seller, karlar... soğuktan ölüyorlar. Şimdide onların başına da korona geldi. Kötü oluyor bence Allah..h, Alla..ah kaldırsın.(Sesi titriyordu)

Yaşadığın şeylerde seni strese sokan durumlarla karşılaştığında neler yaptınız?

Strese girdiğimde ya konuşmadan yalnız oturuyorum. Ay da Kuran dinliyorum. Benim inancım elhamdülillah güçlü. Evet etkiliyor.

Etkiliyor hangi aktivitelere katılacağım. Hangi arkada edineceğim. Dindar olmaları...Dinden olmaları etkiliyor benim için. Arkadaşlarımdan dini inancı etkiliyor benim için. İbadetlerimi elhamdülillah yapıyorum. Beş vakit namaz, oruç tutuyorum. Hac, henüz Allah nasip etmedi. İnşallah nasip eder. Farzlarımı aksatmam, nafilelerimi yaparım elhamdülillah. Hep dua ederim yani. En çok şehitlere rahmet eylesin, hapisteki olanları çıkartsın, biz de artık geri dönelim, tamir edelim. Üniversiteye girmek için çok dua ederim. Yani 12 olduğum için. Derslerim Allah’ım n’olur başarılı olayım. (Gülüyor)

Bir problemle karşılaştığında neler yaparsın?

Aileme söylüyorum annemden yardım isterim.

Göçten önceki ve sonraki hayatını düşünürsek birçok şey senin için değişti. Öğrencilik hayatın bu durumdan nasıl etkilendi peki anlatabilir misiniz?

Benim okuldaki notlarım çok yüksekti. Hep birinci oluyordum. Dördüncü sınıfta Türkiye’ye geldim. Dokuza kadar Arap okullarında okudum. Hep notlarım hep yüksekti. Hep başarılıydım Elhamdülillah. Dokuzda bu başarı dönemim bitti. Dilim bana çok fazla yardım etmiyordu maalesef. Ama aslında çok garip bir şey oldu biliyor musun? Tarihten notlarım hiç hiiç düşük olmuyordu. Hep matematikten düşük

oluyordu. Dokuzda edebiyatı hiç anlamıyordum hiç gerçekten hiç anlamıyordum. Dokuzda hiç başarılı olamadım maalesef. Puanlarım düşüktü hatta ortalamam yetmiş sekiz miydi öyle hatırlıyorum. Dokuzun ikinci dönemi çalışmaya başladım onuncu sınıfta takdir alabildim. İkinci döneminde ortalamam doksandan fazla oldu elhamdülillah. On birinci sınıfta ben ikinciydim. Birinci de Iraklı bir kızdı. Elhamdülillah başarılı olabildiğimi sanıyorum derslerde.

Okulda öğretmenlerin ve arkadaşlarıyla aran nasıl? Neler söylemek istersin?

Yani öğretmenden öğretmene, öğrenciden öğrenciye farklı oluyor. Ama herkes çok kibar davranıyor. Samimilik kızdan kıza öğretmenden öğretmene farklı gösterebiliyor. Ama yine de okulda en yakın arkadaşlarım onlar de Suriyeliler. Ben Başakşehir’de yaşadığım için burada çok fazla Arap var yani. Sınıf arkadaşlarımla aram iyi. Çok fazla samimi değil çok fazla da yabancı gibi değil. İyi yani. İlk arkadaşlarımı okula gittiğimde yapabildim. Ben dışa dönük bir insanım o yüzden çok fazla bir problem yaşamadım. Evet okulda fazla Arap var ama ben de Türkler vatandaşım olduğundan bizim sınıfta hiç Suriyeli, yabancı yok. (Gülüyor) Belki sınıfta bir tek ben varım.

İnsanın sonradan dahil olduğu çevreye alışabilmesi için bir süre geçmesi doğaldır. Senin çevrene alışman ne kadar zaman aldı, bu süreçte neler hissettin, anlatabilir misin?

Okula ben arkadaşlarımla geldim. Biz hepimiz sekizde bir Suriyeli okula gidiyorduk. Suriyeli okullar sekizden sonra...yani sadece sekizinci sınıfa kadardı. Bu yüzden biz hep bir sınıf olarak aynı Türk okula gittik. Bu yüzden çok fazla yabancı hissetmedim. Arkadaşlarım var olduğu için. Aslında ben Türk okuluna sekizinci sınıfın ikinci döneminde geçtim yani dokuzda değil. Çünkü ben vatandaşlı olduğum için. Geçiş eğitim okuluna sisteme kaydım düşmedi. Bu yüzden hemen ikinci dönemden Türk okuluna gitmem gerekiyordu. O dönem gerçekten çok kötüydü. Hayatımın en kötü dönemi idi. O okula gittiğimde zaten herkes herkesi tanıyordu. Dört yıldır beraberler ben de yabancı olarak geldim. Türkçem hiç hiç yoktu gerçekten. Vardı ama okumak kadar yoktu. Okula matematik, fen çalıştım girdim puanlarım çok yüksek değildi. Ama bu puanla okula girebildim. Tuttu yani. Edebiyat ve tarih derslerinde çok zorluk çektim Türkçem iyi olmadığı için.

Göçten önceki sen ile göçten sonraki sen arasında bir fark görüyor musun? Bu konuda neler söylemek istersin?

Tabii ki de çok fazla fark oldu hayatımın yarısını Türkiye’de geçirdim. Suriye’den çıktığımda on yaşındaydım. Anlatabildim mi yani gençliğim, hatta çocukluğum ben burada geçirdim. Tabii ki çok fazla fark oluyor. Daha çok bilinçli oluyorsun. Yeni bir dil, yeni bir çevre, daha çok dışa yönelik oluyorsun. Ben şimdi Türklerin Türkiye dışında olay olayların çok bilinçli olduklarını sanmıyorum ama biz her leyden haberimiz oluyor bir yabancı olarak. Mısırdan olaylardan haberdar oluruz, Libya’daki bütün dünyadaki olaylardan haberdar oluruz çünkü benim burada mesela Mısırlı, Libyalı, Filistinli her kesimden her ülkeden arkadaşlarım var. Ben Şam da yaşamış olsaydım Türkiye’ye gelmeseydim onları arkadaş edinemezdim. Şam da sadece Şamlı var. Çevrem nasıl diyeyim küçücük kalacaktı. Bu yüzden Türkiye’ye geldiğimden mutluyum. Yani savaş çıkması ardından Türkiye’ye gelmem kötü ama sonuçları iyi. Daha çok bilinçli oluyorsun daha çok arkadaş ediniyorsun. Farklı kültürlerle farklı çevreden farklı şeyleri yaşayan, farklı diller konuşan, farklı ağızlarda konuşan insanlarla da tanışıyorsun bu da çok etkiliyor. Yani mülteci daha çok bilinçli oluyor, daha çok çalışıyor, daha çok başarılı oluyor, istediği zaman tabii ki. Ya mülteciler çok başarılı çok çalışkan oluyor ya da hiçbir şey olmuyor. Bence böyle oluyor.

Sence okula ve çevreye daha kolay alışabilmeniz için okulundan veya öğretmenlerinden beklentilerin nelerdir? neler yapmalarını isterdin?

Maalesef ma..alesef bazı öğretmenler ırkçılık oluyor ırkçı davranışlar yapıyorlar. Bu yüzden bu eylemler Suriyeli ve Türkler arasında nefreti büyütüyor. Bu durumlar karşısında rehber öğretmenler ya da diğer öğretmenlerin bir fiil yapmaları gerekiyor, bir şey yapmaları gerekiyor. Çünkü bu olaylar böyle devam ederlerse okulda savaş çıkacak (Gülerek anlatıyor). Çünkü okulun üçte biri zaten yabancı benim okulumda üçte biri yabancı. Benim kardeşimin sınıfında on altı Suriyeli, Arap; on beş Türk var sınıfta. Bu yüzden evet çatışmalar oluyor. Bence öğretmenlerin Suriyelilere farklı davranmaları gerekmiyor. Yüksek puan aldıklarında şaşımaları gerekmiyor. Sınıfa geç kaldıklarında Suriyeli olduğu için geç kaldı dememeli bir öğretmen. Geçen yıl arkadaşım 11.. dedim sana önceden. Ben ve bir arkadaşım vardı. Bu kız geç kaldı. Türkler de derslere geç kalıyor herkes geç kalıyor. Suriyeli olduğu için Arap olduğu için geç kalmıyor. Öğretmen onu bir rezil etti. “Siz Araplar hep böylesiniz, dersleri ciddiye almıyorsunuz, hep geç kalıyorsunuz” bu olaylar çok kötü gerçekten. Bu olaylara bir dur dememiz gerekiyor. Biz artık Türk okullarında dört beş yıldır

okuyoruz. Artık Türk okullarına yeni giren birisi yok. Türk kurallarına uyamazsınız gibi cümleler öğretmenlerin kurmaları gerekmiyor. Hiç gerekmiyor yani artık öğretmenler böyle yapıyorlarsa, böyle diyorlarsa öğrencilere ne kaldı diye düşünüyorum. Rehber öğretmenin burada önemli bir rolü var sanıyorum.

Vakit ayırdığınız için teşekkürler.

Ek-5.1 Mülakat Örneği

D2, 19 Yaşında, Sancaktepe

Merhaba, kendinden biraz bahseder misin?

Çalışıyordum... İş yerinden ayrılmak zorunda kaldım çünkü hiç izin vermiyorlardı. Ailem ve kendim için çalışmak zorundayım. Hayatımda çok zorluklar geçirdiğim oldu yani bilirsiniz Suriyeli Mülteci olup..(zorluk çekmeyen yoktur). Bunu çoğu insan anlamıyor, fark edemiyor. Böyle olunca da daha da zorlaşıyor hayat yaşamak için. Humus ilçesinde doğdum.

Humus, eski Suriye nasıl bir yerdi?

-“aaa eski Suriye!” Biz Suriye’de hiç evde oturmazdık. Babam bizi hep gezdirirdi. Babam Rusya’da elektrik mühendisliği okudu. Babam elektrik mühendisidir. Bizim durumumuz iyiydi diğer insanların durumu iyi değildi. O bize has bir durumdu. Selahattin Eyyubi’nin makamına gittik. Rakka kalesine gittik. Lazkiye, Akdeniz, Emeviler Mescidi... Her yeri gezmişizdir Suriye’de. Bütün buraları dört yaşımdan dokuz yaşıma kadar gezebildim bu anılarım o döneme aittir. Kısa bir süre. Hayatımın en güzel ve en kısa dönemi. Bundan sonra da belki güzel şeyler olabilir? Bilemiyorum, belirsizlik ama inşallah tabi.

Şu an içinde bulunduğun durumu nasıl değerlendiriyorsun?

Küçükken bütün insanların aynı olduğunu düşünüyordum. Bir anda alevi kelimesini duymaya başladım. Sünni, Şii, o, bu, onlar, bizden değil, bizden olanlar, bilmem kimler. Bunları anlayamıyordum o yaşlarda ama büyüdüğümde 11 yaşıma geldiğimde yavaş yavaş bu kavramları anlamaya başladım. Kimler güçlü, kimler güçsüz. Sistem olarak Kimler üstte kimler altta. Nasıl bir savaş yani bilmiyorum. Savaşın olacağı çok belliydi. Bir de o zamanlar küçüktüm, bir şeyler sormaya çalıştığımda ya beni susturuyorlardı ya da konuyu değiştiriyorlardı, “bunları konuşmayalım” diyorlardı. Çünkü istihbarat sistemi çok güçlü ve çok kötüydü. Orada siyaset hakkında konuşan birilerini gördüklerinde o kişiyi, ailesini hatta köyünü imha ediyorlardı. Kim nereye alındı nereye götürüldü kimse bilemiyordu. Tıpkı Kuzey Kore gibi. Medya da Suriye’nin gerçek yüzünü saklıyordu. Kimse içeride neler olduğunu bilmiyordu. Sadece belli medya gerçeği ortaya çıkarmaya çalışıyor ama bu medya da güçlü değil. 2011-2015’e kadar bir şey yoktu.

Savaş sürecinde neler yaşadınız biraz bahseder misiniz?

Yılbaşı gecesı bizim evimiz havan bombalarıyla bombalandı hayatımda geçirdiğim ilk travma diyebilirim. Evimizin içerisinde mutfağa çok yakın bir merdiven vardı ben mutfaktaydım ve bomba o merdivene çarpmıştı. Ben sırtımı cama yasladığım için bütün camlar üzerime dökülmüştü. Çok korkunçtu. Bombaların sesi, bağırın insanların sesi... O bombalardan komşumuz yaralandı. Kızını korumak için üzerine kapanmış her tarafı kanlar içerisindeydi. Suriye’de eski evler siyah taştan yapılmıştır. O evlere bomba gelip de parçalandığında mermi gibi olurlardı, o komşumuzda bu şekilde yaralanmıştı. Bizim evimize getirmişlerdi o komşumuzu. Hatırlayınca çok kötü oluyorum. Bir yılbaşı gecesı bu şekilde geçti.

Peki bu anılarını hatırlayınca neler hissediyorsun?

Bunları yaşamak bu olaylara şahit olmak çok gurur verici bir şey. Bu zamana kadar iyi dayandık. Boyun eğmek yok! Bütün dünya Suriyelilerin, Suriye’ye dönüp ona boyun eğmesini, o çocuk katilinin kanlı elini öpmesini istiyorlar.

Anladım.

Savaş ben on bir yaşındayken başladı. Ben beş ya da altıncı sınıftım. Okula bir anda asker girdi havaya ateş açtı. Biz bahçede oyun oynuyorduk. Silah sesleriyle birlikte herkes bir tarafa kaçmaya başladı. Kimse nereye gideceğini bilemedi. Herkes birbirine girdi. Orada bayağı korkunç bir olay oldu. Müdürümüzün kafasında bir keleş görmek... Yerde gömleğinden tutarak kapıya kadar sürüklemek. Bütün çocukların önünde bu çok olumsuz, etkileyici bir şeydi. Bu yapılmamalıydı.

- Bu savaş benim için travma geçirmekle geçti. İlki 2011 yılbaşı gecesinde evimizin bombalanması, benim yaralanmam ve ağır yaralanmış komşumuzun kanlar içerisinde bizim eve getirilmesi.

İkincisi, Rakka yolu. Humustan Rakka’ya kaçarken otobüsle inanır mısınız her gün rüyalarım giriyor o yol. Öyle bir şey. O yolda savaşın resmini görmüştüm. Hedeflerimden biri bu yol hakkında bir film yapmak oldu. Böyle bir hedefim var o kadar şaşkınım. Yola çıktığımızda otobüsün geçeceği bölgede savaş var dediler otobüsü durdurdular. Orada cesetleri bile daha yerde almamışlardı. Ve o görüntüleri 12 yaşında bir çocuğun görmesi nasıl bir şey bilemiyorum. Ve bu daha yolun başlangıcıydı. Biraz daha ilerleyince Esad askerleri bir kadını saçlarından tutmuştu ve

aşağılık bir şekilde evlerinden ailelerini çıkarıyorlardı. Ondan sonra bir çevirme ile karşılaştık. Zaten Suriye’de çevirme ile çok sık karşılaşırsınız. Bir adam bir şeyler satıyordu, rızkını arıyordu belli ama o adamı indirmişler işkence ediyorlardı ama söylemesem daha iyi sanıyorum.

Söyleyebilirsin problem değil.

Adamın kafasını kesiyorlardı. İkinci travmayı bu şekilde geçirdim. Sonra otobüs Rakka’ya doğru devam etti. Rakka çöl gibi bir yerdir. Nereye baksan görünür her yerden duman yükseliyordu oradaki örgütler petrol kuyularını almaya çalışıyorlardı. Petrol kuyularını patlatmışlar ve her yer duman altındaydı. O kişilerin ellerindeki silahlar ve görüntüleri hiç aklımdan çıkmıyor çok korkunç görünüyorlardı. En sonunda Rakka’ya ulaştık çok şükür.

Mesela Humus tarihi önem sahip bir şehirdir. Oraya bile çok büyük roket attılar. Bizim köye uzaklığı 20km. Oraya attıkları bomba sebebiyle bizim köyde evlerin camları düşmüştü. Şam’da ise kimyasal silah kullanmışlardı. İnsanlar sokakta koşarken derileri eriyordu. Düşün insanlar ellerini kollarını tutarak koşuyorlardı. Guta çocuklarını biliyor musun? Bunlar herkesin bilmesi gereken şeyler. Bunlar bizim haklarımızı gizlemeye çalışıyorlar. Youtube bizim devrim güçlerimizin videolarını kaldırıyor düşünebiliyor musun nasıl bir dava bu?

Bu görüşmeyi kaydetseydiniz. Bana bir şey olursa bütün insanlar bunu bilsin. Orada onu (savaşı) yaşadık. Yaşayandan dinlesinler. Medyadan değil!

Medyaya baya kızgınım Suriyelilerin başına gelenlerin bir kısmı medyanın yüzünden oluyor. Suriyeliler maaş alıyor diyorlar ama hiç öyle bir şey yok. Nereden çıkarıyorlar anlamıyorum. Zaten Türkiye’deki Suriyeliler maaş alsaydı çalışmaya gerek kalmazdı ki. Bir sürü söylenti var ama o konuya girmek istemiyorum.

Türkiye’de de şunu fark ettim medya kamerasını nereye doğrultursa halk oraya yöneliyor. 2013 yılında geldiğimizde insanlar bize çok yardımcı oldular. Kim ne derse desin bu fikrimi değiştiremezler. Çok sağ olsunlar. Ama Türk halkının bu tutumu yıldan yıla değişmeye başladı. Suriyeliler çok arttı ve kötülükler de görülmeye başlandı. Her halkta kötülük yapanlar vardır. Bizim içimizden hainler çıktılar söylemiştim. Bu tutumun değişmesi bizi de diğer Suriye halklarını da etkiledi. Ve sıkıntı şu ki medya iyilik yapanı değil kötülük yapanı mercek altına alır. Bu tür

haberler daha çok izlenir. Türkiye’deki medya bunu çok kullandı kötülük yapanı alın cezaevine koyun. İnsanların kardeşliğini bozmayın. Türkiye’de hiç suç işlenmiyor muydu ama konu Suriyeli olunca “Aa bak onlar bunu yapmış” oluyor. Sokakta artık nerelisin sorusuna ne diyeceğimi bilemiyorum. Her şeye rağmen Suriyeliyim diyorum. Ne soracaksa sorsun bana.

Türkiye’ye dair birçok tespitte bulundun. Türk kültürünü yeterince tanıdığını düşünüyorsun. Bu konuya biraz açıklık getirebilir misin?

Türklerin arasında yaşıyorum Suriyelilerin arasında da yaşıyorum birbirine çok benzeyen iki halk aslında. Bizde buna “Bir baklanın iki yarısı” derler. İki taraf da aynı çünkü. Türkiye ve Suriye halkı bir bakla idi ikiye bölündü. Tek bir halk ikiye bölündü iki devlet oldular. Bunun hakkında o kadar çok şey okudum ki şaşırmamak elde değil. Bu iki halkı birbirinden ayırmışlar ve daha üzücü olanı kimse bunun farkında değil.

Ancak şu an Suriyelilerin büyük çoğunluğu Avrupa ya gitmek istiyor bence. Çünkü Türkiye mülteci konusunda iyiye gitmiyor. Özellikle son yıllarda. Politikalar anlamında, yeterli politikayı üretilmiyor ve bu krizi yönetemiyor. Hatta 2023’den sonra korkarım daha kötüye gidebilir. Ve belli ki o yöne gidiyor. O yüzden şimdi insanlar sığınabileceği sıkıntı yapmadan yaşam devam edebileceği yerlere gitmek istiyorlar. Türkiye’den ayrılmak istediğimiz zaman bize pasaport getir, mühür getir diyorlar onlar zaten biz de olsa zaten o devlet görevlisine ihtiyaç kalmaz.

Türkçeyi nasıl öğrendiniz? Biraz bahseder misiniz?

Ben Türkçeyi bu saate kadar nasıl öğrendiğimi. Türkiye’ye geldiğinizde kaç yaşındaydınız? On üç. Bir kelime bile Türkçe bilmiyordum. Büyük, küçük bu kadar.” Anlamadım”, bunu da biliyordum. Herkese “anlamadım” diyordum, gidiyordu.

O üç kelimeyi nasıl öğrendin peki?

Benim dedem, annemin babası Türkçe konuşuyordu, dede diyorduk zaten dede, anne babaanne, bunlar vardı bu kadar başka yoktu. Ben Türkçeyi öğrene kadar çok dayak dedim diyebilirim. Nasıl diyeyim okula soktular ya beni 8/C’ye attılar sınıfta arkadaşlarım vardı o dönemde Suriyeliler daha yeni bir şeydi çok şükür ya bu dönemde gelmemiştim yoksa hayatta vermezdim eğer bu dönemde gelmiş olsam Suriyeliler direk ırkçılıkla karşılardı beni.

Dil farklı. Konuşma konusunda çok çaba gösterdi çocuklar çok sağ olsun ve hala bir gördüğüm zaman severek kucaklıyorum hatırlatıyor biraz orta okul dönemleri falan okulda Türkçe bilmeme rağmen işaret diliyle işaretleşerek kelimeleri anlayabiliyordum çocuklardan öyle.

Genel olarak bu yaşadıklarınızla ilgili ne düşünüyorsunuz?

İnanmak istiyorum ben. Yani herkesin hayatında bir mucize olsun diye. Sanırım ben, tüm mucizelerimi yitirdim savaşta. Oradan buraya kaçtım diye... ama o yol. O, yolu hiç unutmam hayatta! Geçen seferde bahsetmiştim.

Peki. Vakit ayırdığınız için teşekkür ederim.

Ek- 5.2 Mülakat Örneği

Beyan, 18 Yaşında, İmam-Hatip Lisesi son sınıf öğrencisi, Küçükçekmece

Salamünaleyküm. Merhaba. Nasılsın.

Aleykümselam. Teşekkürler İyiyim sen nasılsın.

Teşekkürler. Ben de iyiyim. Şu an müsaitsin değil mi?

Evet başlayabiliriz.

Mülakat boyunca işin çıkarsa ya da ara vermek istersen başka bir gün görüşmeye devam edebiliriz.

Olur.

Şu an konuşmamız kayıt altına alınıyor tekrar hatırlatayım.

Tamam.

Biraz kendinden bahseder misin?

Tabi 18 yaşımdayım. Suriye'de doğdum, Halep'te. Dört kardeşiz. Ben en büyük çocuğum. Küçükçekmece' de yaşıyoruz. Başakşehir İmam-hatip lisesi 12. sınıftayım. Üniversiteye hazırlanıyorum. Çalışmak için yarı zamanlı iş arıyorum, eczanelere bakıyorum, yaşadığım yere yakın. Haber bekliyorum. Ama hala haber yok. Yani okula girebilmem için belli bir miktar biriktirmem gerekiyor o yüzden iş arıyorum.

Babanız ne işle uğraşıyor?

Bir ayakkabı fabrikasında işçi olarak çalışıyor.

Göç etmeden önce nasıl bir öğrenciydin?

İyi bir öğrenciydim. Çok çok iyi bir öğrenciydim. Notlarım hep doksan üstüydü. Sınıfta popüler bir öğrenciydim. Buraya göç ettiğimizde ev bulma, iş bulma, yeni düzen kurma derken öyle iki yıl geçti burada hemen okula başlayamadım. Beşinci sınıf okumam gerekiyordu ama okula gidemedim bir sonraki sene beşinci sınıfa başladım. Bir camide okumuştuk beşinci sınıfı Arap sisteminde okuyorduk orada. Ben orada 5. sınıfı okumuştum. Sonra okulun içerisinde yeni bir bina vardı 6. sınıf için oraya gidecektik. Dediler ki sen başarılısın notların iyi zaten yıl da kaybetmişsin seni 7. sınıfa geçirelim dediler. Ben de kabul ettim. Yediye atladım böylece o kaybettiğim yılları telafi etmiş oldum. Sonra okulumuz değişti orada yine Arapça okuduk. Biz okula

sabahleyin gidiyorduk. Türk öğrenciler de öğlenciydi. Sekizinci sınıfı da orada bitirdim. Dokuzuncu sınıfa bir Türk imam-hatip lisesinde başladım.

Türkiye'ye ne zaman göç ettiniz?

Buraya 2012'nin sonu 2013'ün başı gibi göç ettik.

Geldiğiniz ayı hatırlıyor musun?

Bayramdı... (Sessizlik)

Bayramı burada geçirdiniz yani.

Evet...(Yine sessizlik)

Türkiye'ye gelmeye nasıl karar verdiniz?

Şöyle oldu. Babamın aklında asla yoktu Türkiye'ye gelmek. Türkiye'ye gelmek istemiyorduk. Suriye'de kalmak istiyorduk savaş diner diye. Ama sonra orada durumlar karışınca işler sıkışınca babam iş aramaya başladı. Ama orada artık iş bulmak çalışmak mümkün değildi. Türkiye'de iki dayım vardı. Babama gel burada çalışsın dediler. Sonra babam Türkiye'ye geldi dayılarımın yanına çalışıp para biriktirip Suriye'ye dönmek için.

Bizim olduğumuz yer savaş açısından diğer bölgelere göre daha sakindi. Ama artık yavaş yavaş savaş, çatışmalar bizim eve yaklaşmaya başladı. Artık tehlike altındaydık biz de yalnızdık. Dedemler vardı onların yanında kalıyorduk ama yine de tehlikeli olmaya başladı.

Sonra dayımlar "onları da getir artık orada yaşamıyor" dediler. Babam da getirdi bizi, "Bir süre burada kalalım savaş diner geri döneriz." Dedi. Geldik ama durum şu ki savaş hiç dinmedi ve biz de burada kaldık.

"Burada" derken İstanbul' da mı?

Evet. İstanbul'da Küçükçekmece'de.

Babanız da Küçükçekmece'ye mi gelmişti?

Evet bizim şu an oturduğumuz eve yakında evde oturuyorlardı. Biz de geldiğimizde zaten iki aile birlikte yaşadık. Bir tane dayım ailesiyle bir de biz. 2 yıl aynı evde yaşadık. Sonra ayrıldık. Dayım ayrı bir eve çıktı Antep' başka şehre gitti. Biz de burada başka bir ev bulduk. Dayım savaş çıkar çıkmaz gelmişti. O da bir göçmen.

İki ailenin birlikte yaşamasını nasıl yorumluyorsun? O süreç nasıldı? Biraz anlatabilir misin?

Dayımın iki çocuğu vardı. Biz de dört kardeşтик. Annem, babam, dayım, yengem ve ninem 11 kişiydik. Ev 2+1 idi çok büyük değildi ama idare ediyorduk. Savaş sonrasında adapte olana kadar, dil öğrenene kadar birbirimize destek olduk. Dil bilmiyorduk dayımlar biliyordu. Biz Türkmeniz aslında dayımlar oradan biliyordu. Ama ben burada öğrendim.

Göç etmek için Türkiye'yi tercih etme nedenlerinizi anlatabilir misiniz?

Yani savaş nedeniyle çıktık ülkemizden. Başka bir ülkeye de gidebilirdik ama Müslümanlık açısından Müslüman bir ülkeye gitmek istedik. Avrupalı ülkelere gitmektense dinimiz açısından bize uygun olan bir ülkeye gitmek istedik. Direkt İstanbul'a gelmeye karar verdik. Dayımlar ve babam İstanbul'daydı biz de bu nedenle doğrudan İstanbul'a geldik.

Göç yolculuğunuzdan biraz bahseder misiniz?

Hayal meyal hatırlasam da... annemler de anlatır sürekli...Sınıra kadar araba ile gittik. Sınırı koşarak geçtik. Sınırdaki arabalar vardı. Virajlı dönmeli bir yerdi. Araba sürekli dönüyordu. Dönüp dönüp duruyordu. Araba diğer tarafa gittiğinde biz geçmeye çalışıyorduk. Teller vardı, aralarından geçmeye çalışıyorduk. Yerler topraktı, yerlere batıyorduk. Bayağı zorlandık. Sınırı çektikten sonra biraz daha ilerlediğimizde yakında bir köy vardı. Hayat'ın sınırına girmiştik sanırım. Oradaki köye gittik o köyde ağırladılar bizi yemekler getirdiler sağ olsunlar. Araba bekliyorduk orada. o köyde bir kaç saat geçirdik. Sonra da arabaya binip İstanbul'a geldik. İstanbul'da da taksiyle dayımın yanına geldik. Dayım getirmişti zaten bizi.

Evet. Hı hı...

Ben kardeşlerimin en büyüğüüm. O zamanlar bir kardeşim 8 yaşındaydı. Tabii ki de korktuk. Ama küçüktük. Ben bile orayı hayal olarak hatırlıyorum. Annemler biz korkmayalım diye oyun gibi anlatırlardı. Şimdi buraya gideceğiz böyle böyle yapacağız şeklinde oyun gibi anlatırlardı. Aklımız daha kavrayamıyordu. Çok anlamıyorduk o zamanlar. Tamamen oyun gibi anlatıyorlardı. Türkiye'ye heveslendirdiler bizi. Burada ninemler vardı. Biz Suriye'ye çıkacaktık karar verilmişti.

Ama biz çıkmak istemiyorduk Suriye'den. Annem de "Babanızın yanına gideceğiz. Orası güzel bir yer" diyordu.

Hı hı..

Hatay'da bizi ağırlayanların bahçeleri vardı. Bahçelerinde oturduğumuzu hatırlıyorum. Biz zaten araba bekliyorduk o köy bizim dinlenmemiz için bir durak olmuştu. Birkaç saat sonra araba geldi o şekilde ayrıldık o köyden. Minibüs gibi bir arabaydı. Orası çok kalabalık bir yerdi. Bizim gibi bir sürü göçmen vardı. Bu minibüs o göçmenleri alıyordu sınırdan. Birden fazla araç vardı. İstanbul' a yolculuğumuz ne kadar sürdü hatırlamıyorum.

Evet.

Suriye'de dedemlerin evi büyüktü. Üç dayımla birlikte o evde yaşadık ev büyük olduğu için her birimizin bir odası vardı. Bayağı büyük bir evdi. Orada dayılarımın çok güzel vakitler geçirdik. O nedenle İstanbul' da beraber yaşarken zorluk çekmedik. Yeni geldiğimiz bir ülke, yeni bir dil, iki ailenin geçim masrafları, iş güç derken onların telaşası vardı. Yoksa biz gayet anlaşılabiliyorduk, çok yakındık. Sadece standartlarımız değişti. Suriye'de savaş sonrasında yine aynı evdeydik herkesin bir odası vardı. Burada daha küçük bir evde aynı odayı üç dört kişi paylaşarak yaşıyorduk. Ninem bizden önce uçakla gelmişti Türkiye'ye çünkü onun pasaportu vardı.

Şu an Küçükçekmece'de yaşıyorsun. Yaşadığın yer hakkında neler söylemek istersin?

Çok hatırlamasam da o zamanlar (Suriye' de iken) daha iç içeydik. Bizim oturduğumuz sokak "L" Şeklindeydi. Araba fazla girmezdi. Hep sokaklardaydık oyun oynardık. Komşularımızla kardeş gibiydik. Kapılarımız hep açık kalırdı kapatma gereği duymazdık. Komşularımız bize gider gelirdi. Aile gibiydik yani. Burası biraz farklı. Buraya ilk geldiğimizde kapıların kapandığını...işte dikkat ediyoruz, kapıları kapatıyoruz garip gelmişti. Orada alışmışız kapıların açık kalmasına. Güven vardı orada yani. Burada biraz yok. Onun dışında yaşam aynı yaşam. Küçük farklar var sadece. Zaten orada çocuktum yaşam benim için oyundu. Onun dışında yaşama dair bir şey söyleyemem. Oyundu, okuldu derken öyle. Burada da komşularımızla aramız iyi.

Küçük farklar var dedin?

Yani komşuluk açısından. Eskinin sıcaklığı yok burada.

Neden farklı bakış açılarından mı kaynaklanıyor?

Yok. Biz hiç Suriyelilere benzemeyiz bu arada. Bize baktıklarında "Türksünüz" derler. "Suriyeli olma ihtimaliniz yok" derler. O nedenle arkadaşlarım bazen Suriyeli olduğumu unuturlardı. Herhangi bir ayrımcılığa da uğramadım zaten. Hastaneye annemi ya da ninemi götürdüğümde doktorlar anlamazdı Suriyeli olduğumuzu sonra kimliğimize bir bakarlardı "Aaa siz Suriyeli misiniz?" diye şaşırırlardı.

**Çevrendekiler sizi Türk olarak değil de Suriyeli olarak algılasalardı ne olurdu?
"Tam bir Suriyelisin" deselerdi ne hissederdin?**

Yani "Suriyelisin" deselerdi elbette kırılırdım. Biz Müslümanız böyle bir ayrımcılık olmaması gerekir. Sonuçta ben onları kardeşlerim gibi görüyorsam onların da beni öyle görmesi gerekiyor. Üzülürüm, darılırım, daralırım, sokaklarda rahat gezemem. Derim ki "Ben bu ülkenin vatandaşı değilim. Ben ne hakla yürüyorum". Kendimi sorgulamaya başlarım sonra. Bana "Türksün" gibi dediklerinde "Kardeşimizsin" gibi dediklerinde de daha çok vatanımdaymışım gibi hissetmeye başlarım. Yani Eskidenmiş gibi, burada doğmuşum gibi, burada büyümüşüm gibi hissettiriyor. Yabancı hissettirmiyor.

Kültürel olarak neler söylemek istersin?

Kültürel olarak bir farklılık göremiyorum. Kültürlerimiz çok benziyor. Geçmişimiz, atalarımız aynı sonuçta.

Türkiye'ye ilk geldiğinde sana garip gelen bir şey oldu mu?

Hayır olmadı. Zaten burada büyüdük buranın kültürüne alıştık.

Türk ya da Türkiye deyince aklına neler geliyor?

Yani yaşadığım yer, çevremdeki insanlar. Pek bir şey gelmiyor aklıma.

İstanbul'u ya da yaşadığın bölgeyi gezme imkânın oldu mu?

İstanbul'u gezme imkânım olmadı babamın işinden dolayı. Ama Küçükçekmece' de denize gittik. Yaşadığım mahallede de çok bir şey yok olabildiğince tanıyorum. Okula otobüsle gidip geliyorum. Başakşehir imam-hatip lisesine gidiyorum. Genelde Türk arkadaşlarım var. Biz Türkiye'de dokuz yıldır yaşıyoruz. Kendimi Türk gibi

hissederim. Zaten evde de Türkçe konuşuyoruz. Hiç Suriyeli olduğumu hatırlatacak bir şeyi yok. "Ben Suriyeliyim Arapça konuşmalıyım" demiyorum yani. Ama İstiklal marşını okurken "milletimin istiklal" kısmında "Ben bu millettan mıyım?" Diyorum. Ya da sokakta yürürken binaları görüyorum eski binalar, Suriye' deki binalar geliyor aklıma. Yani genellikle Türk gibi yaşıyorum Türk gibi hissediyorum.

Kendini baskı altında hissetmene gerek yok. Ne hissediyorsan ne düşünüyorsan açıkça söyleyebilirsin. Düşüncelerin tam tersi olsa da açık bir şekilde ifade edebilirsin.

Evet. Biliyorum. Teşekkürler. Ne hissediyorsam onu söylüyorum.

İstanbul'a ilk geldiğinizde Türkçeyi nasıl öğrendiniz?

Bizim ailemiz Türkmen olduğu için konuşturlardı Türkçe. Ben de biraz anlıyordum. Konuştuklarında kelimeyi yakalayıp, cümleyi çıkarmaya çalışırdım ama konuşamazdım. Buradaki Türkçe Suriye' de konuşulan Türkçeden biraz farklı. Buraya geldiğimiz de çizgi filmlerden, arkadaş edindim arkadaşlarımdan, dizilerden oradan buradan bir de baktım öğrenmişim Türkçeyi. Türkiye'ye gelir gelmez oturduğumuz binada hemen arkadaş edindim. Aleyna...Türkçemin büyük kısmını ona borçluyum hala daha görüşürüm onunla. O Bize gelirdi. Ben onlara giderdim. Sokakta oyunlar oynardık.

Sen nasıl normalde nasıl birisin? Girişken olduğun için mi bu kadar kolay bir geçiş yaşadın?

Yok hiç girişken biri değilim. Burada korkardım konuşmaya. Çok tanıdığımızda yoktu burada. Aleyna ile tanıştım sonra Aleyna'nın arkadaşlarıyla. Okula gidiyordum okuldaki arkadaşlarım vardı ama ben hala Arapça konuşuyordum ve bu nedenle Arap arkadaşlarım vardı. Ama liseye geçtikten sonra daha iyi geliştirdi Türkçem. Çünkü günün çocuğunu orada geçiriyordum. Ailemden çok onları görüyordum artık onlar ikinci ailem olmuşlardı. Dil gelişimimle birlikte çekingenlik konusu tamamen kalktı. Artık çekingen davranmıyordum. O konuda rahatım.

Türkiye'ye ilk geldiğimde "hemen okula başlayamadım iki yıl ara verdim" demiştin bu süreyi nasıl geçirdin?

Evet. Yeni bir ülke, abamın işi ve yerleşme telaşı derken vakit geçti ve okula yerleşemedim. Çocuktuk televizyonun karşısına geçip çizgi film izliyorduk. Onları

anlamaya çalışıyorduk. Zaten çizgi filmde anlamadığım bir şey olduğunda ya da bir kelime duyduğumda hemen arkadaşına soruyordum. O da bana açıklardı. Ev hayatıydı normal.

Aslında senin için yine okul gibi geçmiş.

Evet, farketmeden... Sonra okula başladık. Arap okuluna gidiyorduk. Bu dönemde farklı farklı okullarda eğitim aldım. Ordaki öğretmenlerim aracılığı ile başka okul ve öğretmenlerle tanıştım. Sonra Türk okuluna gittik. Hocalarımı çok severdim. Arkadaşlarımla da aramız hep iyi olmuştur. Rahatım evimde gibi. En yakın arkadaşlarım son sınıfta edindiğim arkadaşlarım onlarla sonsuza kadar görüşmeyi düşünüyorum İnşallah. Pandemi nedeniyle online olarak görüştük, görüntülü konuşuyorduk. Korona'nın olmadığı günler bazen okul çıkışı gidip bir yerlerde otururduk. Şu an pandemi nedeniyle eskisi gibi görüşemiyoruz.

Mezun olunca neler yapmak istiyorsunuz?

Hemşire olmak istiyorum. Hemşirelik meslekler arasında bana en yakın meslek her açıdan. İnsanlara yardım edebileceğim, onlara fayda sağlayabileceğim. Hem bu dünyada hem ahirette bana da fayda sağlayacak bir meslek. Yardım ettiğim insanların bana dua edeceğini umuyorum. Böylece ahirette benim için de iyi olacak.

Suriye'de çıkan savaş hakkında genel bir yorum yapacak olsan neler söylemek istersin?

Bu çıkan savaş, her şey öyle görünüyor ki İslam'a karşı çıkan bir savaş. Orada İsrail olsun, Amerika olsun, Rusya olsun orada savaşıyorlar. Tabi petrol meselesi de var. Bizi düşünmüyorlar orada yaşayan halkı düşünmüyorlar. Güçlü devletler kendi çıkarlarını elde etmek için kendi aralarında savaşıyorlar biz de arada kurban gidiyoruz, oraların halkı... Göç etmek zorunda kalıyoruz. Yaşamak için. Hayatla mücadele etmek için. Tabi "Her şerde bir hayır vardır" diye bir söz var ben çok severim. Ben bazen düşünürüm. "Suriye'de okumam mı hayır idi yoksa burada okumam mı?" diye. Hakikaten burada okumam benim için daha hayırlıydı. Farklı bir dil öğrendim. Farklı çevrelerle tanıştım. Kültürüme kültür ekledim. Yani orada yaşamak orada kalmak tabi ki de güzel, sonuçta insanın ana vatanı ama burada yaşamak da kötü değil. Burada ki insanlarla birlikte vakit geçirmek kötü değil. Yani bir yandan üzülsün de bir yandan Allah'ın takdir ettiği bir şey için daha hayırlısı deyip kaderime razı oluyorum.

Yaşadığınız göç olayının tesirlerini atlatamadan korona salgını çıktı bunun hakkında neler söylemek istersin?

Evet. Üst üste mi geldi? (Sessizlik) Yok, hayır. Diğer insanlara nasıl geldiyse bize de öyle geldi. Normal bir hastalık bütün dünyayı sardı.

Kiminle arkadaşlık kuracağın hakkında bir kriterin var mı? Bu konuda neler söylemek istersin?

Benin karakterime, yaşama tarzıma çok uyumlu olması gerekiyor. Açık arkadaşlarım çok az. Zaten imam-hatıpte okuduğum için genellikle kapalı arkadaşlarım var. Dinlerine hakimler. Dışarıda duruşlarını bilirler. Alkol, sigara gibi kötü işlere bulaşmazlar. Kötü alışkanlıklar edinmeye meyletmezler. Benim için ahlaklı terbiyeli bir arkadaş benimle arkadaş olmaya yetiyor.

Dinlerine hakimdirler dedin. Sen ne kadar dikkat ediyorsun ibadetlerine?

Elimden geldiğince dikkat etmeye çalışıyorum. Asla namazlarımı ya da başka ibadetlerimi aksatmıyorum. Dikkat ediyorum. İlk başta namazlarımı aksatmıyorum. Sonra benim tuttuğum oruçlar var pazartesi, perşembe Peygamber Efendimizin sünneti üzerine, sonra zikirlerim ve Kur'an-ı Kerim. Bunlar. Aklıma geldikçe zikrederim. Evde otururken, evde bir iş yaparken aklıma geldikçe, bir ritmi yok. Kur'an okumanın da bir ritmi yok. Ne zaman istersem ne zaman kalbime gelirse o zaman okuyorum. Bazı sureleri de ezbere biliyorum. Okumam gayet iyidir. Tecvitli güzel okurum. Genel olarak dua ederim Allah'ın bizi rızkından mahrum etmemesi için, hakkımızda hayırlısının olması, güvenli bir yaşam için, sağlık sıhhat için, şifa için, Suriye' deki savaşın bitmesi için genel olarak dua ederim. Çünkü biz buraya geldik ama hala orada yaşayan, zorluk çeken insanlar var. Bizimle birlikte burada yaşayan dayım Suriye' ye geri döndü. Savaş bitti dediler o da inandı. Gitme dedik, gitti. Şu an orada açlık çekiyorlar. Yiyecek ekmek bulamıyorlar. Çocukları var küçükler...Şimdi de geri gelemiyor. Yollar kapalı. Öyle...(Yine sessizlik)

Bu zamana kadar yaşadıklarını düşündüğünde neler söylemek istersin?

Sınırı geçerken küçüktüm o anın tehlikesini, stresini kavrayamıyordum. Asıl zorluk Türkiye' ye geldikten sonraki alışma suresiydi. Sonra her vatandaş gibi normal bir hayatımız oldu. Şu an ki en büyük stresim derslerim.

Alışma sürecini nasıl geçirdin?

İçime kapanmadım arkadaşım sayesinde. Konuşabildiğim kadar konuşuyordum. Aradaki hataları fark edip düzeltiyordu ya da konuşabildiğim kadar anlıyordu beni bazen zorlamıyordu. Zaten çocuk olduğum için dili kolay yakalıyordum. İlk seneyi evde geçirdik. Sürekli televizyon karşısında çizgi film izledik.

Kendinizi stresli hissettiğiniz zamanlarda neler yaparsınız?

Dinlenmeye çalışırım. Her şeyi bir kenara bırakırım hiçbir şeyle ilgilenmem. Sevdiğim şeyi yaparım, hobilerim gibi. Resim çizerim ya da kitap okurum.

Göç sürecinin size ne gibi etkileri oldu?

Şimdi ki ben Beyan ile asla aynı olamazdım. Çünkü burada farklı bir etkileşim oldu. Burada hem Türk hem Arap okullarına gittim. Biz tarih dersi işlerken "Suriye Selçuklu Devleti"ni işliyorduk doğal olarak. Burada da "Türkiye Selçuklu Devleti"ni işliyorduk. Eğitim sistemi açısından burası öğrenciye bayağı bilgi verme odaklı bana çok faydası oldu. Burada kültürüm daha genişledi. En çok okul açısında fayda gördüm. Şuan Suriye' de okulların durumu nedir tam olarak bilmiyorum ama...

Hayat hikayenle ilgili belirtmek istediğiniz bir şey var mı?

İnsanlar yaşadıkları yerin kıymetini bilmeliler. Burada yaşayan bir Türk ya da Suriyeli de olabilir burada yaşıyor, okula, hastaneye gidebiliyor. Arkadaşları ile görüşüp tanışabiliyor, vakit geçirebiliyorlar. Bunları kıymetinin herkes farkına varmalı. Yaşadığım olayları okulda arkadaşlarıma da anlatırım. Sınırı nasıl geçtiğimizi, buraya nasıl alışmaya çalıştığımızı, yeni bir dili nasıl öğrendiğimizi. Bu aşamaları sorarlardı ben de anlatırdım. Çok da büyütecek bir şey yok benim gibi bunu yaşayan çok insan var.

Yani bu senin yaşadığın bu süreci normalleştiriyor mu?

Evet. Birçok insanın yaşaması bu olayları normalleştiriyor.

Başınıza bir sıkıntı geldiğinde neyden ya da kimden yardım alırsınız?

Arkadaşlarımdan. En yakın olan onlar olduğu için bana doğrudan onlara danışırım, sonra hocalarıma danışırım. Genellikle zaten o aşamada halloluyor zaten işim.

Çevredeki sivil toplum kuruluşundan maddi ya da manevi ne gibi destek aldınız?

Bize en yakın Kızılay var. Bize oradan maddi destek sağlanır. Yardım ücretini babam çeker. Onun dışında ben oraya hiç gitmedim.

Arap okullarını Türkiye mi tahsis etti?

Arap okulları devletin bilgisi dahilinde açıldı. "Suriyeli çocuklarımızı camiide Arapça olarak okutacağız, sistemimizi devam ettireceğiz" diye izin alınıyor devletten izin sonrasında bu şekilde camide okuyup karne alıyorduk. Bu karne geçerli oluyordu.

Kendi sistemimiz derken hangi dersleri alıyordunuz?

Hemen hemen aynı idi aslında Türk sistemiyle. Sosyal bilgiler, din kültürü, matematik genel olarak aynı.

Sizin eğitim sisteminize has farklı dersler oluyor muydu?

Hayır genel olarak buradaki öğrencilerin aldığı dersleri biz Arapça olarak alıyorduk.

Sizin siteminize göre öğrencilere camide mi ders veriyorlardı?

Hayır. Bizim mahallemizdeki Türk okulları yeterince kalabalıktı. O nedenle okulda yeteri kadar derslik olmadığından bizi camide okuttular. Yoksa Suriye' de okullarımıza giderek eğitim alıyorduk. Ama Suriye' de son dönemde okulumuza füze düştüğünden okula gidememiştım dördüncü sınıfta. Alamadığım bu eğitimi de buradaki camiye giderek tamamladım.

Okulumuza füze düştü dedin. Biraz daha açık anlatabilir misin?

Okulumuzda değil de tam evimizin üzerinden geçme anını gördüm. Anlatabilir miyim?

Tabi, Buyurun.

Biz dedemin evindeydik. Uçaklar geldiğinde atış yaptığında yani uçak sesini duyduğumuzda biz balkona çıkardık. Uçağın füzeyi nereye attığını tahmin etmeye çalışırdık. Şuraya düştü ya da şuraya düştü diye yakınsa yardıma giderdik. Mutlaka enkaz altında kalanlar oluyordu çünkü. Yine bir gün böyle bombardıman oluyordu babam ve dedem nereyi vurmuşlar diye bakıyordu. Ben de salondaydım sonra bir baktım ki uçak bizim eve doğru, bize doğru geliyor. Babam "Bu bize mi geliyor" diyordu. Gerçekten üzerimize doğru geliyordu. Üzerimize çökecek gibi duruyordu. Ben saklanmışım izliyordum onları beni fark etmemişti babam. Annem de içeride

kardeşlerimle birlikteydi. Uçak füzeyi attı. Babam dondu kaldı. Odalara saklandık. Camdan uzak durmaya çalıştık camlar patlıyor çünkü. O sırada dedem babama bağıırıyordu. O anlar şu an gözümde canlanıyor. "Yasir gir içeri Yasir üzerimize düşecek" diye bağıırıyordu dedem. Babam o anın şokuyla dona kalmıştı yani uçağa bakıyor, uçak bize doğru geliyor. Uçak füzeyi atmıştı, babam hala donuk halde duruyordu. Hiç kımıldamıyordu. Sonra füze dedemlerin evinin üstünden geçip bir arka sokaktaki eczaneyi vurdu. Etrafta, o bölge de bir sarsıntı oldu. Sonra biz kendimize geldiğimizde "Nasıl oldu? Bizim üzerimize düşebilirdi", diyorduk ama hedefleyerek vurmuşlardı. Nokta atışı yapmışlardı. Bilerek atmışlardı yani öylesine atmamışlardı. Oradaki eczaneyi hedeflemişlerdi çünkü o bölgeye yakın Suriye Özgür Ordusu'nun karargâhı vardı. Onlar da o eczaneden ilaç temin ediyorlardı yaralıları için. Bu nedenle orası vuruldu. O anı hatırlıyorum. Füzenin üzerimizden geçişini, o anı...

O an ne hissettin?

Korku. Başka hiçbir şey değil. Korku ve şaşkınlık. Bir de çocuktuk tabi bizi avuturlardı başka şeylerle ama yine de stres yaşırdık çocuk da olsak. Babamlar anlatırlardı enkaz altından çıkanları. Kimisinin eti kemiğinden sıyrılır. Kimisinin kolu kopar. Bunları anlatırlardı. Biz büyüdükçe tabi... Genel olarak çok fazla maruz kalmamamız için uğraşırdı anne ve babam. Çok fazla dışarı çıkamıyorduk güvenliğimiz için. Savaş bizim evimize yakın değildi aslında bizim evimize yaklaşmaya başlayınca biz de Türkiye' ye gelmiştik. Bir ara savaş bizim eve çok yaklaşmıştı. Yakınıımızdaki karargâh nedeniyle. Biz de Halep' in başka bir bölgesine taşındık. Orada dedemlerle birlikte başka akrabalarımızın evinde kaldık. Kalabalıktık bayağı ama Allah' tan evleri büyüktü. Başkaları da vardı hatta. Öyle birbirimize gidip geliyorduk. Savaşın başlayıp bittiği yerlere göre. İnsanın hem sağlığı hem psikolojisi etkileniyor. Açlık, Güvenlik yok.

Vakit ayırdığınız için çok teşekkür ederim.

ÖZGEÇMİŞ

Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi (Arapça) Bölümünden 2019 yılında mezun oldu. 2016 yılında başladığı Anadolu Üniversitesi (AÖF) Sosyoloji bölümünü 2020 yılında tamamladı. 2019 yılında Yalova Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri, Din Psikolojisi alanında yüksek lisans programına başladı. 2019 yılından beri İstanbul’da bir kamu kurumunda öğretmen olarak görev yapmaktadır.

TEZDEN TÜRETİLEN YAYIN VE ESERLER

Kuru, N. P., & Baynal, F. (2022). Mültecilerin Savaş Sürecinde Yaşadıkları Travmatik Olaylara Bakış Açılarının Manevî Yönden İncelenmesi. “*Global Migration Phenomenon*” *With Its Security, Economic, Social, Political And Cultural Dimensions*, 2, 550-551.

